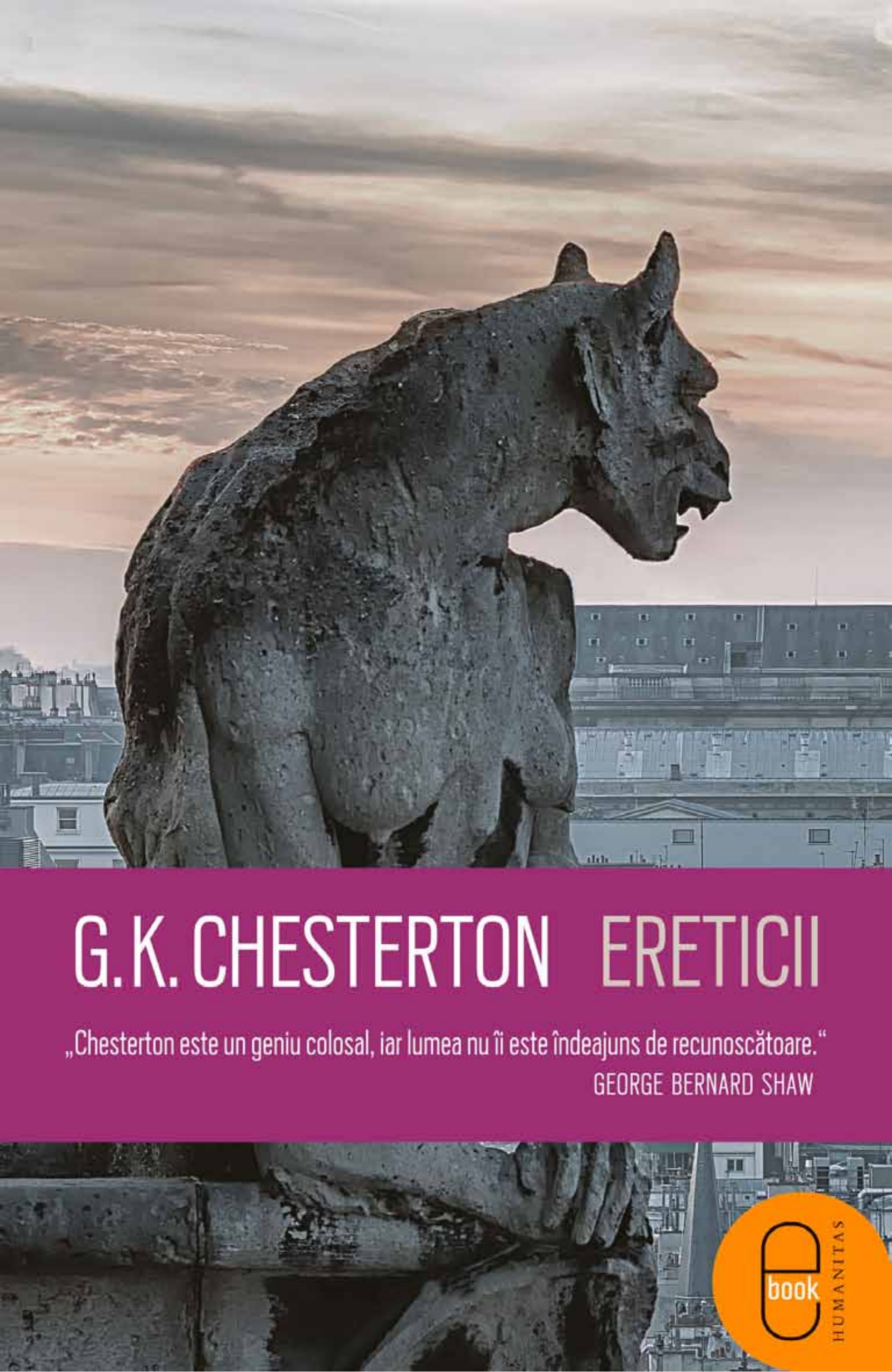

G.K. CHESTERTON ERETICII

„Chesterton este un geniu colosal, iar lumea nu îi este îndeajuns de recunoscătoare."
GEORGE BERNARD SHAW

ebook HUMANITAS

G.K. Chesterton (1864–1936) este unul dintre cei mai faimoși și mai prolifici scriitori ai literaturii britanice. Urmează cursurile unui colegiu de artă din Londra, obținând o diplomă de grafician. Studiază literatura la University College din Londra. Între anii 1896 și 1902 a fost critic de artă și critic literar la Editura Redway and T. Fisher Unwin, iar din 1902, jurnalist la publicațiile *Daily News* și *The Illustrated London News*.

Bibliografia lui însumează peste 80 de volume (romane, biografii, studii critice, cărți cu tematică religioasă), câteva sute de poeme, peste două sute de povestiri scurte, 4.000 de eseuri, la care se adaugă și piese de teatru. După 1905 este tot mai interesat de fenomenul religios și se convertește la catolicism în 1922, devenind un reputat apologet al creștinismului.

Câteva dintre cele mai cunoscute opere ale lui sunt: *Charles Dickens* (1903), *The Napoleon of Notting Hill* (1904; trad. rom. *Napoleon din Notting Hill*), *Heretics* (1905; trad. rom. *Ereticii*), *The Man Who Was Thursday* (1907; trad. rom. *Omul care era Joi*, Humanitas, 2007), *Orthodoxy* (1908; trad. rom. *Ortodoxia: O filozofie personală*, Humanitas, 2008), seria *Father Brown* (1910–1935), *The Ballad of the White Horse* (1911), *The Flying Inn* (1914; trad. rom. *Hanul zburător*), *The Everlasting Man* (1925; trad. rom. *Omul etern*).

G. K. CHESTERTON

ERETICII

Traducere din engleză și note de
Cristian Ispir

HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactori: Anca Lăcătuș, Dionisie Constantin Pîrvuloiu
Coperta: Ioana Nedelcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Cecilia Laslo
DTP: Emilia Ionașcu, Dan Dulgheru

Gilbert K. Chesterton
Heretics, 1905

© HUMANITAS, 2018, pentru prezenta versiune românească (ediția digitală)

ISBN 978-973-50-6114-2 (pdf)

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 021.311.23.30

CUPRINS

I
OBSERVAȚII INTRODUCTIVE DESPRE IMPORTANȚA ORTODOXIEI

Nimic nu arată într-un chip mai bizar enormul și tăcutul rău din societatea de astăzi ca felul în care folosim cuvântul „ortodoxie“. În vremurile din urmă, ereticul era mândru că nu este eretic. Regatele lumii, poliția și magistrații erau eretici. El era ortodox.[1] Nu se mândrea cu faptul de a se fi răzvrătit împotriva lor; ei erau cei care se răzvrătiseră împotriva sa. Armatele, cu siguranța lor nemiloasă, regii, cu fețele lor reci, mersul cuviincios al statului, mersul înțelept al legii – toate acestea rătăciseră drumul ca niște oi. Omul era mândru să fie ortodox, mândru să aibă dreptate. Dacă rămânea singur într-o pustietate înfiorătoare, se socotea mai mult decât un om; era un templu. Era centrul universului; stelele se învârteau în jurul lui. Toate chinurile smulse din iaduri uitate nu-l puteau îndupleca să se recunoască eretic. Însă câteva vorbe moderne l-au făcut să se laude. El spune, cu un râs calculat:

1. Este de notat că autorul folosește termeni precum „ortodoxie“, „ortodox“ în sens cultural larg, și nu confesional (toate notele de subsol aparțin traducătorului).

„Cred că sunt foarte eretic“ și așteaptă aplauze. Cuvântul „erezie“ nu numai că nu mai înseamnă că te înșeli; de fapt înseamnă că ești cu mintea limpede și curajos. Cuvântul „ortodoxie“ nu numai că nu mai înseamnă că ai dreptate; de fapt înseamnă că te înșeli. Toate acestea nu pot avea decât un singur înțeles, și doar unul. Înseamnă că oamenilor le pasă mai puțin dacă au filozofic dreptate. Căci e firesc ca un om să se socotească nebun înainte de a se recunoaște eretic. Boemul, cu cravată roșie, trebuie să se mândrească cu propria ortodoxie. RJevoluționarul care pune o bombă trebuie să simtă că rămâne ortodox, orice ar fi.

Este absurd, la modul general, ca un filozof să-i dea foc altui filozof în piața publică pentru că nu împărtășește aceeași teorie despre univers. Acest lucru se petrecea adesea în ultimii ani ai Evului Mediu, și a eșuat pe deplin în scopul său. Dar există ceva mult mai absurd și mai nepractic decât să arzi un om pentru credințele lui filozofice – anume să spui că filozofia sa nu are importanță, iar aceasta se practică deja la scară universală în secolul XX, în decadența perioadei revoluționare. Teoriile generale sunt pretutindeni criticate; doctrina Drepturilor Omului este respinsă la fel ca doctrina Căderii Omului. Ateismul însuși este mult prea teologic pentru noi cei de astăzi. Revoluția însăși e un sistem mult prea sistematic; libertatea însăși este o constrângere mult prea constrângătoare. Nu mai dorim generalizări. Dl Bernard Shaw a exprimat acest punct de vedere într-o epigramă desăvârșită: „Regula de aur este aceea că nu există nici o regulă de aur.“ Ni se cere tot mai mult să dezbatem detaliile în artă, politică, literatură. Părerea cuiva despre tramvaie contează; părerea

sa despre Botticelli contează; părerea sa despre toate lucrurile nu contează. El se poate apuca să cerceteze mii de obiecte, dar nu cumva să găsească acel obiect straniu care este universul, căci atunci va căpăta o religie și va fi pierdut. Totul contează, în afara totului.

Nu avem nevoie de exemple pentru a exprima această ușurătate a subiectului filozofiei cosmice, nici pentru a arăta că, indiferent ce socotim că afectează chestiunile practice, nu credem că este important dacă cineva este pesimist sau optimist, cartezian sau hegelian, materialist sau spiritualist. Voi da un exemplu. La orice discuție la ceai putem lesne auzi pe cineva spunând: „Viața nu merită trăită." Privim aceste vorbe ca și când ar descrie o zi senină; nimeni nu bănuiește că ar putea avea o consecință gravă asupra omului ori asupra lumii. Și totuși, dacă am crede într-adevăr aceste vorbe, lumea s-ar întoarce cu capul în jos. Ucigașii ar primi medalii pentru că au salvat oamenii de la viață; pompierii ar fi pârâți că au reținut oamenii de la moarte; otrăvurile ar fi folosite ca leacuri; doctorii ar fi chemați atunci când oamenii ar duce-o bine; Societatea Regală a Omeniei[1] ar fi stârpită asemenea unei bande de ucigași. Și totuși nu ne întrebăm dacă pesimistul de conversație ar întări sau ar șubrezi societatea. Iar aceasta deoarece suntem încredințați că teoriile nu prezintă importanță.

Desigur, nu așa gândeau cei care ne-au adus libertatea. Atunci când vechii liberali au dat libertate tuturor ereziilor, intenția lor era să încurajeze descoperirile în

1. Societate fondată în 1774 pentru a scăpa persoanele de la înec.

materie de religie și filozofie. Viziunea lor era că adevărul cosmic este atât de însemnat, încât fiecare trebuie să fie un martor independent al acestuia. Ideea modernă este aceea că adevărul cosmic este atât de neînsemnat, *încât părerile individuale nu contează.* Cei de altădată au eliberat cercetarea ca și cum ar fi slobozit un ogar de rasă aleasă; cei de acum eliberează cercetarea ca și cum ar arunca înapoi în mare un pește necomestibil. Nu s-a discutat niciodată mai puțin ca acum despre natura oamenilor, când, pentru prima oară, se poate vorbi despre ea. Vechea constrângere însemna că numai ortodoxul putea vorbi despre religie. Libertatea modernă vrea ca nimeni să nu poată vorbi despre ea. Bunul-gust, ultima și cea mai detestabilă dintre superstițiile umane, a izbutit să ne reducă la tăcere acolo unde toate celelalte au eșuat. Acum șaizeci de ani era de prost gust să te declari ateu. Pe urmă au venit adepții lui Bradlaugh[1], ultimii oameni religioși, ultimii cărora le păsa de Dumnezeu; dar ei n-au putut să schimbe situația. Este încă de prost gust să te declari ateu. Însă chinul lor n-a obținut decât aceea că acum este la fel de prost gust să te declari creștin. Emanciparea nu a făcut decât să-l zăvorască pe sfânt în același turn al tăcerii ca și pe ereziarh. Pe urmă se vorbește despre Lord Anglesey[2] și despre vreme și numim aceasta libertatea deplină a tuturor credințelor.

1. Charles Bradlaugh (1833–1891), renumit ateu englez din secolul al XIX-lea, fondatorul Societății naționale laice.

2. Autorul se referă probabil la Henry Paget, al V-lea marchiz de Anglesey, cunoscut pentru tot felul de excentricități.

Totuși, există unii oameni – iar eu sunt unul dintre aceștia – care mai cred că lucrul cel mai practic și important lucru la un om este viziunea sa despre univers. Credem că este important ca un proprietar să cunoască veniturile chiriașului, dar și mai important este să-i cunoască filozofia de viață. Credem că este important pentru un general aflat în pragul războiului să cunoască efectivele inamicului, dar și mai important este să-i cunoască filozofia de viață. Credem că important nu e dacă teoria cosmosului influențează lucrurile lumești, ci dacă orice altceva, în ultimă instanță, le influențează. In secolul al XV-lea, unii oamenii îi cercetau și îi torturau pe alții pentru că propovăduiau idei imorale; în secolul al XIX-lea, l-am sărbătorit și măgulit pe Oscar Wilde pentru că propovăduia asemenea idei, pentru ca pe urmă să-i frângem inima și să-l întemnițăm pe motiv că a pus acele idei în practică. Ne putem întreba care dintre cele două metode e mai nemiloasă, însă este limpede care e mai absurdă. Epoca Inchiziției cel puțin nu poartă rușinea de a fi produs o societate care laudă același om pentru faptul că a propovăduit aceleași lucruri a căror punere în practică o condamnă.

Astăzi, filozofia religiei, adică teoria noastră despre lucrurile fundamentale, a fost alungată din cele două domenii pe care obișnuia, în mod simultan, să le ocupe. Ideile generale dominau înainte literatura. Ele au fost alungate de strigătul *artei de dragul artei*. Idealurile generale dominau politica, dar au fost alungate de strigătul *eficienței*, care ar putea fi aproximativ tradus prin *politică de dragul*

politicii. În ultimii douăzeci de ani, ordinea sau libertatea, ca idealuri, au început să dispară, stăruitor, din cărți; înțelepciunea și elocvența, ca ambiții, au slăbit în parlament. Literatura a pierdut, cu bună știință, din caracterul său politic; politica a pierdut, cu bună știință, din caracterul său literar. Teoriile generale ale relației dintre lucruri au fost astfel evacuate din ambele, și e momentul să ne întrebăm ce am câștigat ori ce am pierdut din această evacuare. S-a îmbogățit literatura ori politica după ce a fost îndepărtat moralistul și filozoful?

Când totul într-un popor devine slab și zadarnic, lumea începe să vorbească despre eficiență. La fel și atunci când corpul cuiva se destramă, acea persoană începe, dintr-odată, să vorbească despre sănătate. Organismele energice nu vorbesc despre procese, ci despre scopurile lor. Nimic nu atestă mai clar eficiența fizică a unui individ decât faptul că acesta discută voios despre o călătorie la capătul lumii. Pe de altă parte, nimic nu atestă mai clar eficiența practică a unei națiuni decât faptul că vorbește neîncetat despre o călătorie la capătul lumii, către Ziua Judecății și Noul Ierusalim. Nu există semn mai puternic al unei obișnuite sănătăți fizice decât tendința de a urmări idealuri înalte și fanteziste. Nu e de mirare că tocmai în exuberanța primei copilării cerem imposibilul. Nici unul dintre oamenii puternici din epoci care exaltau forța nu ar fi înțeles ce înseamnă să muncești pentru eficiență. Hildebrand[1] ar fi spus că lucrează pentru Biserica Catolică,

1. Numele laic al papei Grigore VII, unul dintre cei mai influenți papi din Evul Mediu.

nu pentru eficiență. Danton ar fi spus că lucrează pentru libertate, egalitate, fraternitate, nu pentru eficiență. Chiar dacă idealurile lor se mărgineau la a-i face cuiva vânt pe scări, ei se gândeau la scopul lor ca niște oameni, și nu la proces, ca niște paralitici. Ei nu au spus: „Vezi tu, ridicând în mod eficient piciorul meu drept, mușchii coapsei și ai pulpei, care se află într-o stare excelentă, eu voi…" Ei gândesc altfel. Erau atât de pătrunși de imaginea celui alungit la capătul scării, încât, în exaltarea momentului, totul se petrecea într-o clipită. De fapt, tendința de a generaliza și de a idealiza nu a însemnat slăbiciune lumească. Vremea marilor teorii a fost vremea marilor izbânzi. În epoca sentimentului și a vorbelor alese, la sfârșitul veacului al XVIII-lea, oamenii erau zdraveni și eficienți. Sentimentaliștii l-au cucerit pe Napoleon. Cinicii nu l-au putut prinde pe De Wet[1]. Cu o sută de ani în urmă, problemele noastre, bune sau rele, erau mânuite triumfător de retori. Astăzi ele sunt întinate fără urmă de speranță de oameni puternici și tăcuți. Și, așa cum această repudiere a cuvintelor și a viziunilor înalte a adus în politică o rasă de oameni mici, la fel s-a întâmplat și în artă. Politicienii noștri moderni susțin că au aceleași libertăți uriașe pe care le aveau Cezar sau Supraomul, susțin că sunt prea pragmatici ca să fie puri și prea patriotici ca să fie morali. Iar ca urmare ministrul economiei e un mare mediocru. Noii noștri filozofi de artă revendică același drept moral de a spulbera

1. Christiaan Rudolf de Wet (1854–1922), general bur și unul dintre liderii mișcărilor de eliberare din Africa de Sud.

cerul și pământul cu energia lor. Iar ca urmare poetul laureat[1] este un mare mediocru. Nu pretind că nu ar fi oameni mai puternici ca aceștia; însă ar putea susține careva că există oameni mai puternici decât aceia din vechime, care erau dominați de propria filozofie și cufundați în propria religie? Rămâne de văzut dacă robia e de preferat libertății, însă e de netăgăduit că robia lor a fost mai fructuoasă decât libertatea noastră.

Teoria nemoralității în artă a prins rădăcini adânci în lumea artistică. Ei sunt liberi să producă ce doresc. Sunt liberi să scrie un *Paradis pierdut* în care Diavolul îl învinge pe Dumnezeu. Sunt liberi să scrie o *Divina Comedie* în care paradisul se află sub tălpile iadului. Și ce au realizat în fond? Au scris ceva mai grandios sau mai minunat decât acele lucruri rostite de ghibelinul[2] catolic sau de severul dascăl puritan? Știm că au scris doar câteva rondeluri. Milton nu îi înfrânge doar prin evlavie, ci și prin necuviință. În toate cărticelele lor nu veți găsi o sfidare mai reușită la adresa lui Dumnezeu decât cea a Diavolului; nici mai mare noblețe a păgânismului decât aceea pe care a simțit-o acel creștin pătimaș care l-a descris pe Farinata[3] ridicându-și capul în semn de dispreț față de iad. Motivul e limpede. Blasfemia este un efect artistic, deoarece se sprijină pe o convingere filozofică. Blasfemia depinde de credință și dispare odată cu ea. Cine nu mă crede, îi propun

1. Poet desemnat oficial de guvern ca să compună în slujba statului.

2. Aluzie la Dante.

3. Farinata degli Uberti, personaj din *Infernul* lui Dante.

să stea și să născocească blasfemii împotriva zeului Thor.[1] Cred că până la sfârșitul zilei va fi epuizat.

Așadar, respingerea teoriilor generale nu a avut succes nici în sfera politică, nici în cea literară. Se poate să fi fost multe idealuri fanteziste și amăgitoare care au zăpăcit din vreme în vreme omenirea. Dar cu siguranță nici un ideal nu a fost mai fantezist și mai amăgitor ca acela al practicului. Nici unul nu a eșuat mai mult ca oportunismul lordului Rosebery[2]. El este, într-adevăr, un simbol de prim rang al acestor vremuri: cel care este, din punct de vedere teoretic, un om practic, iar din punct de vedere practic mai nepractic decât orice teoretician. Nici un lucru de pe această lume nu este mai neînțelept ca acest cult al înțelepciunii lumești. Cel care se întreabă mereu dacă rasa aceasta sau aceea este puternică, sau dacă țelul acesta sau acela este de viitor, nu va crede niciodată suficient de mult în ceva ca să treacă la fapte. Politicianul oportunist este precum jucătorul de biliard care renunță la biliard pentru că a fost învins, sau asemenea jucătorului de golf care renunță la golf pentru că a pierdut. Nimic nu este mai neputincios în vederea scopului ca această importanță acordată izbânzii imediate. Nimic nu dă greș mai mult decât izbânda.

După ce am descoperit că oportunismul dă greș, m-am hotărât să-i dau mai multă atenție și să descopăr, așadar, că el nu poate decât să dea greș. Îmi dau seama că este cu mult mai practic să încep cu începutul și să discut teorii.

1. Zeu din mitologia nordică.
2. Prim-ministru al Marii Britanii între 1894 și 1895.

Am priceput că aceia care s-au omorât pentru ortodoxia noțiunii de *homooúsios*[1] erau cu mult mai raționali decât cei care se ciondănesc pe problema Legii Educației; aceasta deoarece dogmatiștii creștini încercau să întemeieze domnia sfințeniei, iar pentru aceasta, aveau nevoie să definească ce este cu adevărat sfânt. Pedagogii noștri moderni încearcă însă să întemeieze o libertate de religie fără să stabilească în prealabil ce este religia și ce este libertatea. Dacă vechea preoțime a silit lumea să accepte o formulă, cel puțin s-a luptat înainte de toate să o lămurească. Le-a fost dat gloatelor de anglicani și nonconformiști moderni să-i prigonească pe ceilalți în numele unei învățături pe care nici măcar nu au enunțat-o clar.

Pentru toate aceste motive, și pentru multe altele, am ajuns să cred că trebuie să ne întoarcem la esențe, lucru pe care această carte îl urmărește. Vreau să-i iau în considerare pe cei mai renumiți dintre contemporanii mei, nu într-un chip personal ori literar, ci pentru a discuta învățăturile pe care aceștia le transmit. Nu mă interesează dl Rudyard Kipling în calitatea sa de mare artist sau pentru că dumnealui este o personalitate puternică; mă interesează pentru că este eretic, adică un om ale cărui păreri îndrăznesc să fie diferite de ale mele. Nu mă preocupă dl Bernard Shaw pentru că este unul dintre cei mai străluciți și mai cinstiți bărbați în viață; mă preocupă pentru

1. Cuvânt grecesc, tradus prin „de aceeași esență sau substanță“, noțiune fundamentală în teologia creștină a Sfintei Treimi, folosită în primele secole ale creștinismului pentru a exprima egalitatea treimică dintre Tatăl și Fiul.

că este eretic, adică un om a cărui filozofie este foarte solidă, foarte coerentă și foarte greșită. Revin la metodele doctrinale ale secolului al XIII-lea, în speranța că voi realiza ceva.

Să presupunem că oamenii încep să se agite în stradă din pricina unui felinar, pe care mulți oameni de seamă doresc să-l dărâme. Un monah în straie cenușii, reprezentând spiritul Evului Mediu, răspunde, fiind convocat, în stilul scolasticilor: „Fraților, să purcedem a judeca, înainte de toate, valoarea Luminii, și anume dacă Lumina este prin ea însăși bună…“ În acel moment, vorbitorul se trezește, nu fără motiv, trântit la pământ. Toți se grăbesc spre felinar, iar după zece minute, acesta e la pământ. Toți se felicită pentru simțul lor practic nemedieval. Însă lucrurile devin din ce în ce mai complicate. Unii au dărâmat felinarul fiindcă voiau curent electric; alții, pentru că voiau fier vechi; alții, întrucât râvneau întunericul, căci faptele lor erau rele. Unii s-au gândit că felinarul e prea mult, alții că nu e de-ajuns; unii l-au dărâmat ca să nimicească instituțiile municipale; alții fiindcă voiau să distrugă ceva. Și așa se porni război în noapte, fără ca oamenii să știe unde cad pumnii. Așa că treptat și inevitabil, azi, mâine, poimâine, revine credința că monahul a avut până la urmă dreptate și că totul depinde de ce înseamnă filozofia Luminii. Doar că ceea ce s-a discutat la lumină trebuie acum să se discute în întuneric.

II
DESPRE SPIRITUL DE NEGAȚIE

S-au spus multe, și pe bună dreptate, despre acea morbiditate monahală, despre isteria care însoțea adesea vedeniile pustnicilor sau ale călugărițelor. Dar să nu uităm niciodată că această *religiune* vizionară este, într-o anumită privință, mult mai sănătoasă decât moralitatea noastră rațională de astăzi. Este mai sănătoasă pentru aceea că poate medita asupra izbânzii ori a triumfului în zadarnica luptă pentru idealul etic, ceea ce Stevenson[1] a numit, cu al său uluitor talent, „lupta pierdută a virtuții". O moralitate modernă, pe de altă parte, nu poate decât să arate cu o siguranță desăvârșită ororile care urmează atunci când legea este încălcată; singura sa siguranță este siguranța răului. Ea nu poate să vizeze decât imperfecțiunea. Nu găsește nici o perfecțiune către care să se îndrepte. Călugărul, pe de alta parte, meditând asupra lui Cristos sau a lui Buddha, păstrează în mintea lui o imagine a sănătății desăvârșite, un lucru viu și aerisit. Poate că meditează

1. Robert Louis Stevenson, autorul romanului *Comoara din Insulă*, apărut în 1883.

la această deplinătate și fericire ideală mai mult decât trebuie; poate că meditează la ea neglijând sau evitând chestiunile esențiale; poate meditează la ea până ajunge visător sau imbecil. Cu toate acestea, el meditează la deplinătate și fericire. S-ar putea chiar să devină nebun, însă el devine nebun din iubire pentru integritatea minții. Pe de altă parte, studentul de etică din zilele noastre, chiar de-ar rămâne sănătos, rămâne sănătos din nebuneasca teamă de nebunie.

Pustnicul care se tăvălește pe stânci într-un delir de supunere este, esențialmente, o persoană mult mai sănătoasă decât un bărbat care iese cu pălărie de mătase la promenadă pe Cheapside[1]. Pentru mulți, aceștia sunt sănătoși doar prin atrofierea cunoașterii răului. La momentul acesta nu îi acord habotnicului nimic mai mult decât avantajul esențial de a-și fixa atenția asupra unei puteri colosale, asupra fericirii, asupra unei puteri fără margini și a unei fericiri fără hotar, chiar dacă aceasta înseamnă, în ceea ce-l privește, să se vlăguiască și să se nenorocească. Fără îndoială există și alte obiecții care se pot ridica, pe bună dreptate, împotriva influenței zeilor și vedeniilor în sfera morală, fie în chilie, fie pe stradă. Însă moralitatea mistică va avea mereu avantajul de a fi mereu mai veselă. Un tânăr poate să stea departe de viciu gândindu-se mereu la boală. Dar se poate ține departe de viciu și gândindu-se la Fecioara Maria. Ne putem întreba care dintre cele două metode este mai potrivită, sau care este mai eficientă. Dar nu încape nici o îndoială care dintre cele două este mai sănătoasă.

1. Arteră principală din Londra victoriană.

Îmi amintesc un articol al dl G.W. Foote[1], un secularist talentat și cinstit, care cuprindea o frază ce reprezenta clar cele două metode și distingea între ele. Articolul se intitula *Berea și Biblia*, aceste două lucruri nobile, a căror alăturare era și mai nobilă cu atât mai mult cu cât dl Foote, în puritanismul său aspru, dorea să pară sarcastic. Mie unul mi s-a părut, o expresie potrivită și fermecătoare. Nu am lucrarea lângă mine, însă îmi amintesc că dl Foote respingea cu mult dispreț orice încercare de a trata problema băuturilor tari în cadrul slujbelor religioase și a rugăciunilor, spunând că tabloul unui ficat de bețiv ar încuraja cumpătarea mai mult decât orice rugăciune sau laudă. Mi se pare că acea formulă plastică cuprinde întreaga morbiditate a eticii moderne. În templu lumina este slabă, mulțimile îngenunchează, iar imnurile se înalță solemne. Dar pe altarul unde toți pleacă genunchiul nu se mai află carnea neprihănită, trupul și esența omului fără de păcat. Carnea e carne, dar e bolnavă. Acolo se află ficatul bețivului noului legământ, care se strică pentru noi și pe care îl primim întru pomenirea sa.

Or tocmai această gravă lacună a eticii moderne, lipsa unor imagini vii de puritate și triumf spiritual, este responsabilă pentru obiecția adusă de mulți oameni sănătoși la minte literaturii realiste a veacului al XIX-lea. Oricine spune că e îngrozit de temele discutate în operele lui Ibsen și ale lui Maupassant, ori de limbajul clar în care ele sunt exprimate, se înșală. Discuțiile obișnuite pe care oamenii obișnuiți din orice pătură socială, indiferent de ocupația

1. George William Foote (1850–1915), jurnalist englez.

lor, le-au purtat de-a lungul întregii civilizații moderne sunt de așa natură că nici Zola n-ar visa că s-ar putea tipări. Totuși, nici obiceiul de a scrie astfel despre asemenea lucruri nu e nou. Dimpotrivă, sfiala victoriană, la fel ca tăcerea, este încă nouă, deși e pe moarte. Obiceiul de a numi lopata lopată pornește de timpuriu în literatura noastră și intră în declin destul de târziu. Adevărul este că onestul om de rând nu e nici scârbit, nici plictisit de candoarea celor moderni, oricât de nedeslușit și-ar exprima el sentimentele. Ce l-a scârbit, și asta pe bună dreptate, nu era atât prezența unui realism fără echivoc, cât absența unui idealism fără echivoc. Sentimentul intens și autentic religios nu a protestat nicicând împotriva realismului. Dimpotrivă, religia era chestiunea realistă, sălbatică, cea care ocăra. Aceasta este marea deosebire dintre unele forme recente de nonconformism și puritanismul măreț al secolului al XVII-lea. Tocmai aceasta era ideea de căpătâi a puritanilor, că nu le păsa de decență. Ziarele nonconformiste de astăzi se deosebesc tocmai prin faptul că trec sub tăcere acele substantive și adjective pe care părinții nonconformismului le azvârleau înspre regi și regine pentru a ieși în evidență. Dacă, însă, pretenția de căpătâi a religiei era să vorbească răspicat despre problema răului, pretenția de căpătâi a tuturor era ca ea să vorbească răspicat despre problema binelui. Lucrul care jignește, pe bună dreptate, în acea măreață literatură unde Ibsen strălucește este, cred, că ochiul care privește lucrurile drepte se încețoșează tot mai mult până când îndoiala îl orbește, în vreme ce ochiul care privește lucrurile nedrepte

ajunge la o limpezime stranie și mistuitoare. Dacă punem în paralel, de pildă, moralitatea *Divinei Comedii* cu cea a *Strigoilor* lui Ibsen, vom înțelege tot ce a realizat, de fapt, etica modernă. Nimeni nu va îndrăzni, îmi închipui, să-l acuze pe autorul *Infernului* de stânjeneală victoriană sau de optimism à la Podsnap[1]. Dante, însă, descrie trei instrumente morale – Paradisul, Purgatoriul și Infernul, imaginea perfecțiunii, imaginea îndreptării și imaginea căderii. Ibsen nu are decât una, aceea a Infernului. Se spune adesea, și pe drept cuvânt, că nimeni nu poate citi o piesă precum *Strigoii* și să rămână indiferent la necesitatea unei voințe etice. E cât se poate de adevărat că același lucru se poate spune și despre reprezentarea monstruoasă și materială a focului veșnic. E de netăgăduit faptul că unii realiști precum Zola încurajează moralitatea la fel cum ar încuraja-o un călău sau chiar Diavolul. Ei au succes doar la acea minoritate care acceptă orice virtute a curajului. Cei mai sănătoși dintre oameni resping aceste primejdii morale așa cum resping ideea de bombă sau de microb. Realiștii moderni sunt de fapt niște anarhiști, asemenea celor care aruncă bombe și nu izbutesc să facă senzație. Și realiștii, și aruncătorii de bombe sunt bine intenționați, zeloși, și, în cele din urmă, incapabili să folosească știința pentru a promova moralitatea.

Nu vreau ca cititorul să creadă că mă aflu printre acele personaje ambigue care își închipuie că Ibsen este ceea ce se cheamă îndeobște un pesimist. În opera lui Ibsen sunt

---

1. Personaj din romanul *Prietenul nostru comun* de Charles Dickens.

multe personaje lucide, mulți oameni buni, mulți oameni fericiți, multe exemple de oameni chibzuiți și treburi care se sfârșesc bine. Nu asta vreau să spun. Vreau să spun că peste tot în opera sa, Ibsen, fără să vrea să se ascundă, are o anumită ambiguitate, o nesiguranță și o îndoială cu privire la ceea ce este cu adevărat înțelepciune și virtute pe această lume. Este vorba de o ambiguitate care se opune în cel mai înalt grad hotărârii cu care atacă tot ceea ce i se pare a fi un izvor de răutate, de prefăcătorie, viclenie sau ignoranță. Știm că eroul din *Strigoii* este nebun, și știm și de ce. Mai știm că doctorul Stockman[1] este sănătos la minte, însă nu știm de ce. Ibsen nu pretinde că știe cum se nasc virtutea și fericirea, așa cum pretinde că știe obârșia tragediilor sexuale din vremurile noastre. Minciuna face ravagii în *Stâlpii societății*, însă adevărul face la fel de multe ravagii în *Rața sălbatică*[2]. Nu există virtuți cardinale ale ibsenismului. Nu există om ideal la Ibsen. Acest adevăr nu este doar acceptat, dar și etalat în cel mai atent dintre elogiile aduse lui Ibsen, și anume *Chintesența ibsenismului* a dlui Bernard Shaw. Dl Shaw rezumă învățătura lui Ibsen într-o singură frază: „Regula de aur este aceea că nu exisă regulă de aur.“ Pentru acesta, absența unui ideal trainic și pozitiv, a unui criteriu permanent de virtute, este marele merit al lui Ibsen. Nu voi discuta aici adevărul acestei afirmații. Îndrăznesc doar să arăt, cât se poate de hotărât, că această lipsă, bună sau

1. Personaj al piesei de teatru *Un inamic al poporului* de H. Ibsen.

2. Piese de teatru de Henrik Ibsen.

rea, ne pune față în față cu problema unei conștiinței umane care se hrănește cu idei foarte precise despre rău, dar nu are o idee clară despre bine. Pentru noi, lumina trebuie să fie de acum înainte întuneric – acel lucru despre care nu putem vorbi. Noi, asemenea demonilor lui Milton din Pandemonium, putem vedea doar întunericul. Potrivit religiei, omenirea a căzut o dată, iar în căderea ei a căpătat cunoștința binelui și a răului. Acum cădem a doua oară, și ne rămâne doar știința răului.

În vremurile noastre, civilizația nordică a suferit o măreață prăbușire mută, o mare deziluzie negrăită. Cei care au trăit până acum s-au spetit și au fost răstigniți în încercarea de a trăi viața cea dreaptă și de a întruchipa omul cel drept. O parte însemnată din lumea modernă a ajuns mai presus de orice îndoială la concluzia că nu există răspuns la aceste întrebări și că tot ce putem face este să instalăm afișe în locuri de mare primejdie pentru a-i avertiza pe oameni, de pildă, împotriva excesului de alcool ori pentru a-i îndemna să nu-și nesocotească semenii. Ibsen a fost primul care a revenit din vânătoarea cea năucă ca să ne aducă vestea marelui eșec.

Toate expresiile și idealurile la modă din ziua de azi sunt menite să eludeze problema binelui. Ne place să vorbim despre *libertate*, și astfel ne sustragem de la a discuta despre problema binelui. Ne place să vorbim despre *progres*, dar nu facem decât să ne sustragem de la a discuta despre problema binelui. Ne place să vorbim despre *educație*, și astfel ne sustragem de la a discuta problema binelui. Omul modern spune: „Să lăsăm deoparte toate aceste

standarde samavolnice și să ne dedăm libertății." Aceasta se traduce logic prin: „Nu trebuie să hotărâm ce este bine, dar nehotărârea este în sine bună." El spune: „Destul cu preceptele voastre morale. Eu sunt pentru progres." Aceasta se traduce logic prin: „Nu trebuie să hotărâm ce este bine. Să hotărâm însă dacă putem obține mai mult." El spune: „Prietene, viitorul rasei nu este nici în religie, nici în morală, ci în educație." Limpede spus, mesajul este acesta: „Nu putem hotărî ce este bine, dar aceasta este moștenirea pe care le-o lăsăm copiilor noștri."

Dl H.G. Wells, acel om deosebit de pătrunzător, a arătat recent în opera sa că aceasta este situația în domeniul economic. Vechii economiști, spune el, au generalizat, și s-au înșelat, în opinia dlui Wells, mai mereu. Noii economiști, însă, par să fie incapabili de orice fel de generalizare, și își ascund neputința prin pretenția pe care o au de a fi luați, în anumite situații, drept *experți*. Această pretenție „este destul de potrivită la un frizer sau la un medic de succes, însă e nepotrivită la un filozof sau un om de știință". Dar, în ciuda judecății înviorătoare cu care dl Wells a arătat aceasta, trebuie spus că și el a căzut în același mare păcat modern. În primele pagini ale acelei minunate cărți *Mankind in the Making* (*Omenirea în construcție*), el respinge idealurile de artă, religie, morală abstractă și celelalte, spunând că urmează să discute despre oameni luând în considerare funcția lor de căpătâi, aceea de paternitate; să vadă viața în chip de „țesătură de nașteri". El nu se întreabă ce anume produce sfinți sau eroi acceptabili, ci tați și mame acceptabile. Întreaga lucrare e atât de bine

închegată, încât cititorului îi vor trebui câteva momente să înțeleagă că aceasta nu este decât o altă formă de eschivare inconștientă. Ce rost are să naști un om dacă nu ai stabilit la ce folosește să fii om. Nu faci decât să îi încredințezi o problemă pe care nu îndrăznești să o dezlegi tu singur. Este ca și când un om este întrebat: „La ce folosește ciocanul?“ și răspunde: „Să facă alte ciocane“, iar când este întrebat: „Și acele ciocane la ce folosesc?“, răspunde „Să facă alte și alte ciocane.“ Așa cum un astfel de om ar amâna veșnic problema sensului fundamental al dulgheriei, la fel și dl Wells, împreună cu noi toți, izbutește să amâne prin aceste cuvinte problema valorii fundamentale a vieții umane.

Discuția generală despre „progres“ este, cu adevărat, un caz aparte. Așa cum este el definit în zilele noastre, „progresul“ este un comparativ al cărui superlativ nu a fost încă stabilit. Fiecare ideal de religie, patriotism, frumusețe sau plăcere senzuală se lovește de idealul alternativ de progres, ceea ce înseamnă că ni se cere să alegem între ceva ce știm deja și mult mai mult din nu se știe ce. Progresul, înțeles corect, are cu adevărat un sens respectabil și drept. Însă el devine ridicol atunci când este pus de-a curmezișul idealurilor morale bine definite. Nu numai că ideea de progres nu trebuie să se ridice împotriva ideii de finalitate morală sau religioasă, dar chiar opusul este adevărat. Cine nu are un crez precis și un sistem de valori sănătos, nu are de ce folosi cuvântul „progres“. Nimeni nu poate fi progresist fără să fie dogmatic. Aș putea spune chiar că nimeni nu poate fi progresist fără să fie infailibil, sau, în

orice caz, fără să creadă, într-o oarecare măsură, în infailibilitate. Asta pentru că însăși ideea de progres arată o direcție precisă, iar atunci când începem să ne îndoim oricât de puțin de aceasta, începem să ne îndoim deopotrivă și de progres. Poate nici o epocă de la începutul lumii nu a fost mai puțin în măsură să folosească cuvântul progres ca epoca de azi. În veacul al XII-lea catolic, în veacul al XVIII-lea filozofic, fie că direcția a fost bună sau rea, oamenii au fost mai mult sau mai puțin de acord cât de departe se putea merge și încotro. Pentru că au fost în principiu de acord asupra direcției în care mergeau, au simțit cu adevărat progresul. Noi, în schimb, nu cădem de acord tocmai în privința direcției; dacă omul se va desăvârși prin mai multă lege sau mai puțină lege, prin mai multă libertate sau mai puțină libertate; nu ne putem hotărî dacă proprietatea va fi în cele din urmă concentrată sau distribuită; dacă patima sexuală va ajunge în cel mai înalt punct de sănătate prin intelectualism vestal sau prin eliberare senzuală deplină; dacă să-i iubim pe toți ca Tolstoi sau să nu cruțăm pe nimeni ca Nietzsche. Legat de aceste teme avem cele mai multe dispute. Nu numai că epoca noastră „progresistă" este cea care a hotărât cel mai puțin ce este progresul, dar cei mai „progresiști" dintre cei care trăiesc acum au definit progresul în cea mai mică măsură. Masa de oameni obișnuiți care nu și-au bătut niciodată capul cu progresul sunt cei care, poate, vor progresa. Aceia care vorbesc despre progresul ar tăia-o la fugă cu coada-ntre picioare la fluierul arbitrului. Nu vreau să spun prin aceasta că termenul de „progres" e lipsit de noimă, ci

că e lipsit de noimă doar dacă nu se definește în prealabil o doctrină morală, care face ca doar cei care o împărtășesc să îl poată revendica. Progresul nu este un termen neîntemeiat, dar este limpede din punct de vedere logic că pentru noi este neîntemeiat. „Progresul“ este un cuvânt sacru și poate fi folosit în mod corect doar de credincioșii riguroși în vremuri de credință.

III
DESPRE DL RUDYARD KIPLING ȘI MICȘORAREA LUMII

Nici un subiect nu este lipsit de interes pe acest pământ. Există doar oameni lipsiți de interes. Nimic nu este mai necesar ca o apologie a oamenilor plictisitori. Atunci când Byron a împărțit omenirea în plictisitori și plictisiți, el a uitat să remarce că plictisitorii sunt superiori, iar plictisiții, inferiori, printre aceștia numărându-se și el. Omul plictisitor, în avântul său năprasnic și fericirea sa solemnă, s-a dovedit a fi, poate, o ființă poetică. Plictisitul s-a dovedit fără îndoială prozaic.

S-ar putea negreșit să ni se pară o bătaie de cap inutilă să numărăm firele de iarbă sau frunzele copacilor, însă aceasta s-ar datora nu atât îndrăznelii și voioșiei noastre, cât lipsei noastre de îndrăzneală și voioșie. Plictisitorul ar lua-o înainte îndrăzneț și voios, iar firele de iarbă i s-ar părea la fel de minunate ca baionetele unei oștiri. Plictisitorul este mai puternic și mai voios decât noi. El este un semizeu; ba nu, este chiar un zeu, și aceasta deoarece pe zei repetiția nu îi obosește. Pentru ei înserarea este mereu nouă, iar ultimul trandafir la fel de roșu ca primul.

Ideea că totul este poetic e sigură și absolută, și nu o chestiune de limbă și retorică. Nu numai că e adevărată, dar este și demonstrabilă. Unii ar putea încerca să o tăgăduiască, iar alții ar putea să amintească acele lucruri care nu sunt poetice. Îmi amintesc cum, cu multă vreme în urmă, un redactor respectabil a venit la mine ținând în mână o carte cu titlul *Dl Smith* sau *Familia Smith*, sau ceva asemănător. Mi-a spus: „Aici nu veți găsi nici urmă din misticismul dumneavoastră nenorocit" sau ceva pe-aproape. Mă bucur să vă spun că în cele din urmă l-am luminat, însă izbânda a fost prea evidentă și prea ușoară. De cele mai multe ori, numele nu este poetic, deși situația este. În cazul lui Smith, numele este atât de poetic, încât purtătorul lui ar trebui să facă un efort eroic ca să se ridice la înălțime. Numele de *Smith*[1] aparține unui meșteșug respectat chiar și de regi, putând să dețină jumătate din strălucirea acelui *arma virumque* pe care toate epopeile îl salutau.[2] Spiritul fierarului este atât de apropiat de spiritul cântului, încât s-a strecurat în mii de poeme și astfel fierarul a devenit un personaj armonios.

Chiar și copiii de la sat simt într-un fel că fierarul este o ființă poetică, spre deosebire de băcan sau cizmar, atunci când dănțuiesc în luminile și loviturile asurzitoare din acea peșteră unde domnește violența creatoare. Odihna aspră a naturii, iscusința pătimașă a omului, cel mai strașnic dintre metalele pământului, cel mai straniu dintre

1. Antroponimul Smith s-ar traduce în limba română prin Fieraru.

2. Aluzie la primul vers al *Eneidei* lui Virgiliu: „Armele cânt și bărbatul ce primul din Troia venit-a" (tr. Dan Slușanschi).

elementele naturii, fierul cel de neînfrânt doborât totuși de unicul său cuceritor, roata și brăzdarul, spada și ciocanul, așezarea oștirilor și întregul cântec de vitejie, toate acestea sunt înscrise, pe scurt, dar citeț, pe cartea de vizită a dlui Smith. Cu toate acestea, romancierii noștri își numesc personajele Aylmer Valence sau Vernon Raymond, care nu înseamnă nimic, când ar putea foarte bine să le dea acel nume sacru – Smith, un nume sculptat din foc și fier. Ar fi cât se poate de firesc dacă o anumită trufie sau un anumit fel de a-și ține capul și buzele i-ar deosebi pe toți cei care poartă numele de Smith. Poate că așa se și întâmplă. Sper. Oricare alții pot fi parveniți, nu și cei ce poartă numele de Smith. Acest trib a plecat la luptă din cele mai vechi timpuri. Trofeele lui sunt în mâinile tuturor, iar numele lui este pretutindeni. Este mai vechi decât națiunile, iar emblema sa este ciocanul lui Thor. Însă, cum am mai spus, adesea nu se întâmplă așa. E ceva obișnuit ca lucrurile obișnuite să fie poetice, însă nu este la fel de obișnuit ca numele obișnuite să fie poetice. În cele mai multe dintre situații, numele, și nu altceva, reprezintă un obstacol. Mulți consideră că ideea pe care o susținem, anume că toate lucrurile sunt poetice, este o găselniță literară, un joc de cuvinte. Tocmai opusul este adevărat. Ideea că unele lucruri nu sunt poetice este, dimpotrivă, un artificiu literar și un joc de cuvinte. Cuvintele „post de manevră" sunt nepoetice, însă postul de manevră este poetic, fiind un loc unde oamenii veghează din greu, aprind lumini, când roșii-sângerii, când verzi ca smaraldul, pentru a-i ține pe alții departe de moarte. Aceasta este descrierea sa clară și autentică. Banalitatea

vine odată cu numele. Cuvintele „cutie poștală“ sunt nepoetice, însă cutia poștală este poetică, fiindcă prietenii și iubiții îi încredințează ei depeșele, știind că, odată ce au săvârșit aceasta, ele devin sacre și de neatins, nu doar de alții, ci și de ei înșiși – iată o veritabilă atingere religioasă! Cutia roșie de scrisori este unul din puținele temple care au mai rămas. Să trimiți o scrisoare și să te căsătorești sunt printre ultimele lucruri pe deplin romantice, căci, pentru a fi pe deplin romantic, un lucru trebuie să fie irevocabil. Socotim cutia poștală prozaică deoarece nu are rimă. Socotim cutia poștală nepoetică deoarece nu am zărit-o nicicând într-un poem. Obiectul, pe de altă parte, este cât se poate de poetic. Un post de manevră nu are alt nume în afară de „post de manevră“, când de fapt este un lăcaș al vieții și al morții. O cutie poștală nu are alt nume în afară de „cutie poștală“, dar de fapt e un sanctuar al cuvintelor. Numele Smith ni se pare prozaic, dar nu pentru că suntem practici și raționali, ci pentru că suntem prea sofisticați literar. Numele geme de poezie. Dacă nu vedem aceasta, atunci e din pricina faptului că suntem îngropați în rămășițe verbale, că ne amintim totul din *Punch* sau din *Comic Cuts*[1] despre Smith cel pilit ori batjocorit. Toate aceste lucruri ne-au fost date în stare poetică, însă noi le-am adus la prozaism în urma unui lung și minuțios proces de strădanie literară.

Primul și cel mai bun lucru pe care Rudyard Kipling l-a făcut a fost să ajute astfel la recuperarea sferelor rătăcite ale poeziei. Nu s-a temut de acea atmosferă materialistă

1. Reviste de satiră și benzi desenate din epoca victoriană.

care nu face decât să se lege de cuvinte, ci a străpuns până în miezul romantic și fantezist al lucrurilor. A înțeles semnificația și filozofia aburului și a argoului. Aburul este, dacă doriți, un derivat obscen al științei. Argoul este, la fel, un derivat obscen al limbii. Kipling însă a fost printre primii care au înțeles sorgintea divină dintre aceste lucruri și a știut că nu iese fum fără foc, ceea ce înseamnă că, acolo unde se află cele mai ticăloase lucruri, se află și cele mai neprihănite. Mai mult decât atât, el a avut ce să spună și a putut să articuleze un punct de vedere, lucru care îl face pe om să fie neînfricat și să nu se dea în lături de la nimic, căci, atunci când avem o imagine despre univers, devenim stăpânii universului.

Mesajul lui Rudyard Kipling, asupra căruia acesta s-a aplecat cu precădere, este unicul lucru care trebuie să ne preocupe la el sau la orice altcineva. Acesta a scris adesea poezie neizbutită, la fel ca Wordsworth. A spus adesea lucruri neghioabe, la fel ca Platon. A cedat adesea isteriei politice pure, la fel ca Gladstone[1]. Însă e de netăgăduit faptul că încearcă cu statornicie și sinceritate să spună ceva, iar singura întrebare serioasă este: Ce anume a încercat să spună? Poate că e mai indicat să începem cu acel element asupra căruia a stăruit, atât el, cât și adversarii săi, și anume, interesul său pentru militarism. Cu toate acestea, nu este înțelept să căutăm meritele unui om la inamicii săi, cu atât mai puțin la omul însuși.

Desigur, dl Kipling se înșală în cultul său pentru militarism, însă adversarii săi se înșală, îndeobște, la fel de

1. Om politic și prim-ministru britanic între 1892 și 1894.

mult. Meteahna militarismului nu este că îi arată pe unii oameni ca fiind fioroși, trufași și nespus de războinici. Meteahna militarismului constă în faptul că îi arată pe unii oameni ca fiind cuminți, sfioși și nespus de pașnici. Soldatul profesionist câștigă cu atât mai multă putere cu cât cutezanța generală a unei comunități scade. Așadar, garda pretoriană devenea în Roma antică cu atât mai importantă cu cât Roma devenea mai decadentă și mai secătuită. Ostașul câștigă putere civilă în măsura în care civilul pierde virtutea militară. Cum era în Roma antică, așa este și în Europa contemporană. Națiunile nu au fost niciodată mai militariste ca acum. Oamenii nu au fost niciodată mai puțin viteji. Epopeile au cântat mereu despre arme și oameni, însă am realizat deopotrivă deteriorarea omului și perfecționarea extraordinară a armelor. Militarismul a dovedit decăderea Romei și dovedește decăderea Prusiei.

În mod inconștient, dl Kipling a dovedit aceasta, și încă admirabil, căci în măsura în care opera sa este înțeleasă cu adevărat, profesia militară nu s-a arătat drept cea mai importantă și mai seducătoare. El nu a scris la fel de bine despre soldați precum a scris despre lucrătorii feroviari sau despre constructorii de poduri, sau chiar despre gazetari. De fapt, ceea ce-l atrage pe dl Kipling la militarism nu este ideea de vitejie, ci aceea de disciplină. Era cu mult mai multă vitejie pe metru pătrat în evul mediu, atunci când regele nu avea oaste permanentă și când fiecare avea arcul și sabia lui. Însă fascinația dlui Kipling pentru oastea permanentă nu este vitejia, care nici nu-l interesează, ci disciplina, care, în ultimă instanță, rămâne

tema lui principală. Oastea modernă nu este o minune a vitejiei, căci nu are destul spațiu de manevră, dată fiind lașitatea celor din jur. Totuși, ea rămâne o minune a organizării, iar acesta este adevăratul ideal kiplingian. Subiectul lui Kipling nu este acea dârzenie care aparține de drept războiului, ci acea interdependență și eficiență care aparține deopotrivă inginerilor, matelotilor, tractorului ori locomotivei. Astfel că, atunci când acesta scrie despre ingineri, mateloți, tractoare ori mașini cu abur, scrie cu măiestrie. Adevăratul lirism, adevărata „legendă" pe care dl Kipling a transmis-o este aceea a diviziunii muncii și a disciplinei tuturor meșteșugurilor. Acesta cântă arta păcii cu mai multă precizie decât arta războiului, iar premisa sa de căpătâi este esențială și prețioasă. Totul are un sens militar căci totul depinde de ascultare. Nu există colț pur epicureic, la fel cum nu există nici un loc absolut iresponsabil. Pretutindeni, oamenii ne-au deschis calea cu sudoarea frunții și supunere. Se prea poate să ne cufundăm într-un hamac dintr-o lene divină, însă ne bucurăm că țesătorul nu a făcut hamacul cu aceeași lene divină. Se poate să călărim în joacă un căluț de lemn, însă ne bucurăm că dulgherul nu a lăsat în joacă picioarele calului șubrede. Kipling este departe de a fi proclamat că un ostaș care își curăță arma este demn de venerație pentru simplul fapt că este om de arme. Dimpotrivă, atunci când a scris cel mai bine și mai limpede, a insistat că un brutar în fața cuptorului și un croitor cu haina-n mână sunt cât se poate de ostășești.

Credincios acestei viziuni a datoriei, dl Kipling este, din fire, un cosmopolit. Își culege exemplele din Imperiul

Britanic, însă orice alt imperiu ar fi la fel de potrivit, ba chiar orice alt popor cu un grad înalt de civilizație. Ceea ce admiră în oastea britanică ar putea găsi și mai vădit în cea germană, iar ceea ce așteaptă de la poliția britanică ar regăsi înfloritor în cea franceză. Idealul de disciplină nu acoperă întreaga complexitate a vieții, însă este răspândit pe întreg pământul. Proslăvirea acestui ideal îi dă dlui Kipling o anume înțelepciune lumească – aerul celui care a călătorit mult –, care împreună fac șarmul celor mai reușite opere ale sale.

Marele abis din mintea sa este ceea ce s-ar putea numi oarecum lipsa patriotismului, adică faptul că dumnealui îi lipsește cu desăvârșire putința de a se angaja pentru o cauză sau pentru o comunitate până la capăt, indiferent de urmări, iar aceasta pentru că orice urmări sunt în general tragice. El admiră Anglia, dar nu o iubește. Admirăm cu motiv anumite lucruri, însă le iubim fără motiv. El admiră Anglia pentru că este puternică, nu pentru că este englezească. Nu spun aceasta cu asprime căci, fără a-l nedreptăți, el însuși o recunoaște cu obișnuita-i candoare pitorească. Într-un poem foarte interesant, el scrie:

„Dacă Anglia ar fi ceea ce pare,“

adică neputincioasă și ineficientă; dacă Anglia nu ar fi (precum crede dânsul) așa cum este cu adevărat, adică viguroasă și practică:

„Numaidecât am azvârli-o, dar ea nu-i!“

El recunoaște că devotamentul său se trage dintr-o critică, iar aceasta este destul pentru a-l plasa în cu totul altă categorie decât patriotismul burilor pe care dumnealui

i-a hăituit în Africa de Sud. Atunci când vorbește despre popoarele cu adevărat patriotice, precum irlandezii, îi este greu să-și stăpânească mânia. Adevărata stare de spirit pe care o descrie cu grație și noblețe este acea stare de spirit a cosmopolitului care a văzut la viața lui oameni și orașe.

„Pentru-a privi și-a admira,
Și a scruta această lume largă…"

Este un maestru desăvârșit al acelei melancolii delicate cu care omul se uită în urmă după ce a făcut parte din multe comunități; un maestru al acelei melancolii delicate cu care omul se uită în urmă după ce a fost amantul multor femei. El este craiul națiunilor. Cu toate acestea, un om poate să fi aflat multe despre femei flirtând cu ele, și să nu cunoască prima iubire, la fel cum un om poate să fi întâlnit atâtea tărâmuri ca și Ulise, dar să nu afle ce este patriotismul.

Dl Rudyard Kipling a întrebat într-o renumită epigramă ce poate ști despre Anglia cineva care nu cunoaște decât Anglia. O întrebare mai profundă și mai incisivă ar fi: „Ce poate ști despre Anglia cineva care nu cunoaște decât lumea?", iar aceasta deoarece lumea nu cuprinde Anglia mai mult decât cuprinde Biserica. Când ne pasă de ceva cu adevărat, lumea – mai precis toate celelalte interese mărunte – devine inamicul nostru. Creștinii spuneau același lucru când vorbeau despre a „ne păzi neîntinați de lume", iar îndrăgostiții vorbesc despre „lumea demult pierdută". Din punct de vedere astronomic, înțeleg că Anglia se află în lume. La fel, socotesc că Biserica a făcut parte din lume, și la fel și îndrăgostiții care au trăit pe acest

glob. Însă toți aceștia au intuit un adevăr, acela că în momentul în care iubești ceva lumea ți-e vrăjmașă. Astfel, dl Kipling cunoaște desigur lumea, doar este un om al lumii, cu toată mărginirea celor întemnițați pe acea planetă. El cunoaște Anglia precum un gentleman englez luminat cunoaște Veneția. A vizitat Anglia de multe ori, pentru perioade lungi. Însă el nu aparține lumii și nici unui alt loc, dovadă pentru aceasta stă faptul că pentru el Anglia este un loc. Când ajungem înțepeniți într-un loc, locul acela dispare. Trăim ca un arbore hrănindu-se din întreaga forță a universului.

Hoinarul trăiește într-o lume mult mai mică decât cea a țăranului și respiră mereu aerul locului. Londra este un loc care poate fi comparat cu Chicago, iar Chicago, un loc care poate fi comparat cu Tombouctou. Acesta din urmă, însă, nu este un loc, deoarece acolo trăiesc oameni pentru care Tombouctou reprezintă întregul univers. Ei respiră nu aerul locului, ci adierile lumii.

Omul de pe vapor a văzut toate tipurile de oameni, și se gândește la deosebirile dintre ei, fie că e vorba de dietă, de îmbrăcăminte, de obiceiuri, de inele din nas, ca acelea din Africa sau din urechi, ca cele din Europa, de vopseaua albastră a celor din vechime sau de cea roșie a britanicilor de astăzi. Omul din câmpul de varză nu a văzut nimic, însă se gândește la ceea ce îi apropie pe oameni: foamea și pruncii, frumusețea femeilor, făgăduințele ori primejdiile cerului. Dl Kipling, cu toate meritele sale, este un hoinar; nu are răbdarea de a se integra nicăieri. Un om atât de măreț și de autentic nu poate fi acuzat că este un cosmopolit cinic, deși slăbiciunea lui este tocmai acest cosmopolitism. Aceasta este minunat formulată într-unul

dintre poemele sale cele mai reușite: *Sextina vagabondului regal*, în care un om declară că poate răbda orice în materie de foame și groază, dar nu șederea neîncetată într-un singur loc. Desigur aici se întrevede o primejdie. Cu cât un lucru este mai frânt, mai uscat și mai prăfuit, cu atât el călătorește mai mult. Praful și păpădia și înaltul comisar al Africii de Sud sunt astfel. Lucrurile roditoare sunt ceva mai grele, precum pomii grei de rod din nămolul mustind de viață al Nilului. În acea inerție mistuită de pasiune a tinereții aveam cu toții tendința să ne certăm cu proverbul care spune că piatra ce se rostogolește nimic nu dobândește. Ne întrebam cui i-ar fi de folos să dobândească ceva. Cu toate acestea, începem să înțelegem că proverbul spune adevărul.

Adevărul este că explorările și descoperirile fac lumea mai mică. Telegraful și vaporul cu aburi fac lumea mai mică. Telescopul face lumea mai mică. Dar microscopul o mărește. Curând lumea va cunoaște războiul dintre telescopiști și microscopiști. Primii studiază obiectele mari și trăiesc într-o lume îngustă. Ceilalți studiază obiectele mici și trăiesc într-o lume vastă. Este o bucurie pentru spirit, fără îndoială, să faci turul lumii în automobil și să cunoști Arabia ca pe un nor de nisip, iar China ca pe o dâră de câmpuri de orez. Însă Arabia nu este un nor de nisip și China nu e o dâră de câmpuri de orez. Sunt civilizații străvechi care tăinuiesc comori bizare. Dacă vrem să le înțelegem, nu putem să o facem ca turiști ori cercetători, ci cu credința unui copil și răbdarea unui poet. A cuceri aceste meleaguri înseamnă a le pierde. Omul care stă în grădina lui, unde basmele se dezvăluie la fiecare

pas, este omul cu idei vaste. Mintea sa creează distanțe. Automobilul le distruge prostește. Omul modern își închipuie Pământul ca pe un glob care poate fi cucerit cu ușurință, precum sufletul unei dăscălițe. Vedem aceasta în curioasa greșeală care se face mereu în privința lui Cecil Rhodes[1]. Adversarii săi spun că, deși a avut idei mărețe, a fost un om rău. Prietenii săi spun că, chiar dacă a fost un om rău, a avut totuși idei mărețe. Adevărul e că nu a fost un om rău. A fost mai degrabă blând și bine-intenționat, însă a avut niște idei cât se poate de mărginite. Nu e nimic măreț în a o face lată. E o joacă de copii. E la fel de ușor să socotești în continente ca și în pavele. Marea problemă vine atunci când încercăm să cunoaștem taina oricăreia din cele două. Profețiile lui Rhodes despre rezistența burilor ilustrează perfect cum „ideile mărețe" au trecere atunci când nu este vorba de a socoti în continente, ci de a pricepe câțiva indivizi bipezi. Iar sub această colosală iluzie a planetei cosmopolite, cu imperiile sale și cu agenția sa Reuters, viața autentică a omului merge înainte, cu un copac sau un templu, cu vreo recoltă sau vreun cântec de cârciumă, pe deplin neînțeleasă și pe deplin neatinsă. Și privește din provincialismul ei splendid, pesemne cu un zâmbet amabil, cum civilizația mecanizată își urmărește triumful, depășind timpul, devorând spațiul, cuprinzând totul și nimic, repezindu-se lacom spre întregul sistem solar, înainte să descopere că soarele locuiește-n cartier, iar stelele în mahala.

1. Om de afaceri britanic (1853–1902), cunoscut pentru comerțul cu diamante din Africa de Sud.

IV
DL BERNARD SHAW

Pe vremuri, înainte de toate ciudățeniile lumii de astăzi, când genialul moș Ibsen umplea lumea de bucurie hrănitoare, iar uitatul Emile Zola ne încălzea casele cu poveștile sale încântătoare, era socotit un neajuns să fii neînțeles. Ne putem pune întrebarea dacă este întotdeauna sau chiar și cel mai adesea un dezavantaj. Cel ce este neînțeles are mereu asupra dușmanilor săi avantajul de a nu i se putea cunoaște punctul slab ori planul de bătaie. Aceștia ies împotriva unei păsări cu năvoade și împotriva peștilor cu săgeți. Există câteva astfel de exemple în vremea noastră. Dl Chamberlain, de pildă. El izbutește mereu să se ferească de adversari sau să îi înfrângă deoarece adevăratele sale puteri și slăbiciuni sunt foarte diferite de cele pe care i le atribuie atât prietenii, cât și dușmanii. Pentru prieteni, el pare un aprig om de acțiune; pentru dușmani, un aspru om de afaceri, când de fapt nu este nici una, nici alta, ci un minunat orator și actor romantic. Deține o putere care este esența melodramei – puterea de a se preface că este la ananghie, chiar și atunci când

este susținut de o majoritate uriașă, iar aceasta pentru că orice gloată este galantă în măsura în care eroul său se dă lovit de ghinion. Acest gen de ipocrizie este omagiul pe care puterea îl face slăbiciunii. El vorbește prostește și totuși foarte elocvent despre propriul său oraș care nu l-a părăsit niciodată și poartă o floare orbitoare, la fel ca un poet decadent minor. Cât despre onestitate, tenacitate și apelul la bunul-simț, toate acestea sunt, firește, primele artificii de retorică. El își confruntă publicul cu afectarea venerabilă a lui Marcus Aurelius:

> „Nu sunt un vorbitor, cum este Brutus,
> Ci, cum să știți, un om deschis și simplu."[1]

Este o mare diferență între țelul unui retor și cel al unui artist, fie el poet ori sculptor. Țelul sculptorului este de a ne convinge că este sculptor, iar țelul unui orator este de a ne convinge că nu este orator. Îndată ce-i permitem dlui Chamberlain să treacă drept om practic i-am și făcut jocul. Nu-i mai rămâne decât să improvizeze pe marginea ideii de imperiu și lumea va spune că acești oameni simpli spun lucruri mărețe în momente mărețe. Nu-i mai rămâne decât să alunece în acele idei vagi mărețe comune tuturor artiștilor de mâna a doua și lumea va spune că oamenii de afaceri au, până la urmă, cele mai înalte idealuri. Toate intrigile i s-au prefăcut în scrum. Nimic din ce a atins nu a rămas limpede. Există un patos celtic

1. *Iulius Cezar*, actul III, tr. Tudor Vianu, în William Shakespeare: *Opere complete*, volumul V, ediție îngrijită și comentarii de Leon D. Levițchi, Editura Univers, București, 1986, p. 56.

în înfățișarea sa. Precum celții din citatul lui Matthew Arnold[1], „s-a dus la război, dar a fost mereu înfrânt“. El este un munte de promisiuni, dar și un munte de eșecuri. Totuși, rămâne un munte. Iar un munte este mereu romantic.

Mai e un om în lumea modernă care ar putea fi socotit antiteza dlui Chamberlain din toate punctele de vedere, care și el întruchipează cu grandoare avantajul de a fi neînțeles. Dl Bernard Shaw este întotdeauna prezentat ca un umorist poznaș, un acrobat uluitor ori un saltimbanc atât de cei care nu-i împărtășesc părerile, cât și, mă tem, de cei care sunt de acord cu el – dacă aceștia există. Se spune că nu poate fi luat în serios, că atacă și apără tot, că ar face orice pentru a ului și a încânta. Toate acestea nu numai că nu sunt adevărate, dar sunt, mai cu seamă, contrare adevărului: e la fel de bizar ca a spune că Dickens nu a avut masculinitatea robustă a lui Jane Austen. Întreaga forță și biruință a dlui Bernard Shaw stă în faptul că el este un om pe de-a-ntregul coerent. Puterea lui nu stă în giumbușlucuri, ci în a fi stăpânul neclintit al fortăreței sale. El aplică „metoda lui Shaw“ iute și cu asprime la toate cele ce se petrec în cer și pe pământ. Standardul său nu șovăie niciodată. Ceea ce revoluționarii și conservatorii căldicei detestă – și de care se tem totodată – din toată inima la el este tocmai faptul că talerele sale sunt mereu egale și că legea sa este aplicată cu dreptate. Îi putem critica principiile, așa cum o fac eu, dar nu cunosc nici o situație în care să putem critica aplicarea acelor principii. Dacă îi

1. Matthew Arnold (1822–1888), poet și critic englez.

repugnă lipsa legii, aceasta îi repugnă în egală măsură la socialiști și la individualiști. Dacă îi repugnă febra patriotismului, aceasta îi repugnă atât la buri, cât și la irlandezi sau la englezi. Dacă îi repugnă legământul și făgăduința căsătoriei, îi repugnă cu atât mai mult legămintele haine și făgăduințele deșarte ale dragostei nelegiuite. Dacă râde de autoritatea preoților, el râde și mai zgomotos de infatuarea oamenilor de știință. Dacă se întâmplă să condamne iresponsabilitatea credinței, el condamnă cu o logică imbatabilă iresponsabilitatea artei. A încântat toți boemii atunci când a spus că femeile sunt egale cu bărbații, dar i-a înfuriat atunci când a sugerat că bărbații sunt egali cu femeile. Dreptatea sa e aproape mecanică. Felul său de a fi are ceva dintr-o mașinărie. Cel cu adevărat crud și nestăpânit, cel care este cu adevărat fantezist și nemăsurat, nu este dl Shaw, ci prim-ministrul de rând. Sir Michael Hicks-Beach[1] este acela care face giumbușlucuri. La fel și sir Henry Fowler[2]. Omul de stat respectabil, precum sunt aceștia doi, trece dintr-o funcție în alta, mereu gata să apere orice sau nimic. El nu trebuie luat în serios. Știu foarte bine ce va spune dl Bernard Shaw peste treizeci de ani. Va spune ce a spus dintotdeauna. Dacă îl voi întâlni pe dl Shaw peste treizeci de ani, o ființă venerabilă cu barba argintie, și îi voi spune: „Nimănui nu îi este îngăduit, firește, să jignească o femeie“, patriarhul va ridica palma-i veștejită și mă va doborî la

1. Ministru de finanțe britanic între 1885 și 1886.

2. Om politic britanic, secretar de stat pentru India între 1894 și 1895.

pământ. Știm așadar ce va spune dl Shaw peste treizeci de ani, însă cine ar putea îndrăzni să prorocească, citind în stele și în oracole, ce va spune dl Asquith[1] peste treizeci de ani?

Adevărul este că ar fi o greșeală să presupunem că lipsa unor convingeri ferme eliberează mintea și o face mai ageră. Cel care crede în ceva este mereu pregătit și iute, deoarece este înarmat cu toate armele. El poate fi pus la încercare oricând. Cel care se află în contradicție cu un om precum dl Bernard Shaw ar putea crede că acesta are zece fețe. La fel, cel care se pornește împotriva unui iscusit duelist poate crede că sabia adversarului i s-a preschimbat în zece. Dar nu pentru că acela mânuiește zece săbii, ci întrucât lovește foarte precis cu una singură. Mai mult, un om cu credință fermă pare straniu, deoarece nu se schimbă după lume; s-a urcat pe o stea nemișcată, în vreme ce Pământul se rotește amețitor sub el ca un caleidoscop. Milioane de omuleți îmbrăcați în negru se socotesc sănătoși la minte și raționali doar pentru că se molipsesc de nebunia mondenă și sunt repeziți din demență în demență de volbura lumii.

Oamenii îl acuză pe dl Shaw și pe alții mai neghiobi decât el că „ar fi dovedit că negrul este alb“, însă nu se întreabă niciodată dacă limbajul care descrie în prezent culorile este mereu corect. Frazeologia de zi cu zi numește uneori negrul alb, și întotdeauna numește galbenul alb, verdele alb și brunul-roșiatic tot alb. Numim vinul „vin alb“, deși el este galben ca picioarele de polițai. Numim

1. Henry Asquith, prim-ministru britanic (1908–1916).

strugurii „albi“ deși sunt vădit verde-pal. Îi dăm europeanului odiosul titlu de „om alb“ – o imagine mai înfiorătoare decât orice stafie a lui Poe –, deși tenul său este un soi de roz cenușiu.

Este fără îndoială adevărat că dacă cineva cere unui chelner într-un restaurant o sticlă de vin galben și struguri verde-aurii, chelnerul îl va socoti nebun. Este fără îndoială adevărat că dacă un funcționar de stat ar spune referitor la europenii din Birmania că „nu sunt decât două mii de oameni rozalii“, ar fi învinuit că face glume și ar fi concediat. Dar este la fel de evident că cei doi ar suferi dacă ar spune adevărul. Acel om preacinstit din restaurant și din Birmania este dl Bernard Shaw. El pare excentric și grotesc pentru că nu acceptă credința comună potrivit căreia albul este galben. El și-a întemeiat întreaga strălucire și trăinicie pe faptul banal, pe care l-am uitat, că adevărul este mai bizar decât ficțiunea. Este firește, necesar, ca adevărul să fie mai bizar decât ficțiunea, căci am gândit ficțiunea în așa fel încât să ni se potrivească.

Cu atât mai mult, o caracterizare rațională a situației venită din partea dlui Shaw va fi întăritoare și excelentă. El pretinde că vede lucrurile așa cum sunt, și pe unele le vede într-adevăr așa cum sunt – lucruri pe care civilizația noastră nu le vede defel. Cu toate acestea, ceva îi lipsește realismului dlui Shaw, iar cu acel ceva nu e de glumit.

Vechea și renumita filozofie a dlui Shaw era cea expusă cu atâta forță în *Chintesența ibsenismului*. Pe scurt, era vorba de faptul că idealurile conservatoare sunt rele, nu pentru că sunt conservatoare, ci pentru că sunt idealuri. Orice ideal îl împiedică pe om să judece cu dreptate cazul

în sine; orice generalizare morală apasă individul; regula de aur este aceea că nu există regulă de aur. Ceea ce se poate obiecta acestei teorii este pur și simplu faptul că ea are pretenția de a-l elibera pe om, când de fapt nu face decât să-l rețină pe acesta din a face tocmai ceea ce el dorește să facă. La ce folos să-i spui unei comunități că are toate libertățile din lume, mai puțin aceea de a legifera? Libertatea de a legifera este cea care face ca un popor să fie liber. Și la ce folos să-i spui unui om (sau unui filozof) că are toate libertățile din lume, mai puțin aceea de a generaliza? Puterea de a generaliza este ceea ce-l face om. Pe scurt, când dl Shaw le interzice oamenilor să aibă idealuri morale absolute e ca și când le-ar interzice să facă copii. Zicalei „regula de aur este aceea că nu există regulă de aur" i se poate, într-adevăr, răspunde prin reversul ei. Faptul că nu există regulă de aur este o regulă de aur în sine, sau, chiar mai rău. Este o regulă de fier, o stavilă în calea primelor mișcări ale omului.

Însă vâlva din jurul dlui Shaw din ultima vreme se datorează religiei Supraomului, care s-a ivit neașteptat din opera sa. El, care și-a bătut, pare-se, joc de credință în trecutul de mult uitat a descoperit un nou dumnezeu în viitorul inimaginabil. El, care a blamat idealurile și a propus idealul cel mai greu de realizat, acela al unei noi ființe. Adevărul e însă că oricine cunoaște suficient mintea dlui Shaw a înțeles de mult toate acestea.

Adevărul este că dl Shaw nu a văzut vreodată lucrurile așa cum sunt, altfel ar fi căzut în genunchi înaintea lor. El a avut întotdeauna un ideal tainic care a istovit toate lucrurile acestei lumi. În tot acest timp, el a comparat în

tăcere umanitatea cu ceva neomenesc: cu un monstru de pe Marte, cu omul înțelept al stoicilor, cu omul economic al fabienilor, cu Iulius Caesar, cu Siegfrid, cu Supraomul. Să ai acest nemilos standard lăuntric poate fi foarte bine sau foarte rău, poate fi nimerit sau neinspirat, dar nu înseamnă să vezi lucrurile așa cum sunt. Să nu vezi lucrurile așa cum sunt de fapt înseamnă să vezi un Briareu[1] cu o sută de mâini și apoi să consideri orice om infirm pentru că are numai două. Să vezi lucrurile așa cum sunt înseamnă să pornești de la Argus, cel cu o sută de ochi, și să sfârșești prin a-l batjocori pe cel care are doar doi de parcă ar avea unul singur. În sfârșit, să nu vezi lucrurile așa cum sunt înseamnă să-ți închipui un semizeu cu o minte nespus de limpede, care ar putea sau nu să apară la sfârșitul lumii, apoi să socotești toți oamenii imbecili. Ceea ce dl Shaw a făcut mereu, într-o oarecare măsură. Când îi vedem pe oameni așa cum sunt, nu îi criticăm, ci îi adorăm, și pe bună dreptate, căci un monstru cu ochi tainici și degete uimitoare, cu vise bizare și cu o stranie tandrețe față de un loc sau un prunc oarecare este într-adevăr o creatură minunată și înfricoșătoare. Doar obiceiul arbitrar și îngâmfat de a o compara cu alte creaturi ne dă puterea să fim în largul nostru în prezența acestui monstru. Sentimentul de superioritate ne lasă indiferenți și practici; faptele în sine ne-ar înmuia genunchii, și am fi cuprinși de o teamă numinoasă. Un astfel de fapt este că fiecare clipă a vieții conștiente este o minune

1. În mitologia greacă, uriaș cu o sută de brațe și cincizeci de capete, care l-a ajutat pe Zeus în lupta împotriva titanilor.

de neînchipuit. Sau că orice chip întâlnit pe stradă este incredibil de inedit, aidoma unui basm. Omul nu înțelege aceasta pentru că i-ar lipsi discernământul sau experiența, ci pentru că are obiceiul pedant și arogant de a compara un lucru cu altul. Dl Shaw este din acest punct de vedere inuman, deși, din punct de vedere practic, el este poate cel mai uman dintre pământeni. El a fost chiar otrăvit într-o anumită măsură cu slăbiciunea intelectuală a noului său maestru, Nietzsche, și anume cu ideea bizară potrivit căreia omul este cu atât mai disprețuitor cu cât este mai puternic și mai important. Cu cât ar fi mai puternic și mai important, cu atât ar trebui să fie mai dispus să se plece în fața unei flori. Faptul că dl Shaw își ține capul sus și privește disprețuitor spectacolul imperiilor și al civilizațiilor nu înseamnă că acesta vede lucrurile așa cum sunt. Aș înclina să cred că are această capacitate dacă l-aș vedea uitându-se cu uimire numinoasă la propriile-i picioare: „Ce sunt aceste două ființe mândre și harnice?", mi-l închipui murmurând, „pe care le văd pretutindeni și care îmi slujesc fără să știu de ce?" „Ce mumă de basm le-a poruncit să vină din tărâmul elfilor când m-am născut? Ce zeu de hotar, ce zeu barbar al picioarelor trebuie să împăciuiesc cu foc și vin pentru ca ele să nu fugă cu mine?"

Adevărul este că orice înțelegere autentică se sprijină pe o anumită taină a smereniei și aproape chiar a întunericului. Cel care a spus: „Fericit cel ce nu așteaptă nimic, căci acela nu va fi dezamăgit" a plasat lauda nepotrivit și chiar greșit. Ar fi trebuit să spună: „Fericit cel ce nu

așteaptă nimic, căci acela va fi nespus de uimit“. Cel ce nu așteaptă nimic vede trandafirii roșii mai roșii decât omul obișnuit, lui iarba i se pare mai verde, iar soarele, mai uluitor. Fericit este cel ce nu așteaptă nimic, căci acela va stăpâni orașele și munții; fericit cel blând, căci acela va moșteni pământul. Până nu înțelegem că lucrurile ar putea să nu fie, nu putem înțelege că ele sunt. Până nu vedem fondul de întuneric, nu putem admira lumina, unică și creată. De îndată ce am văzut întunericul, toată lumina este fulgerătoare, năprasnică, orbitoare și dumnezeiască. Până nu ne închipuim neființa, nu vom acorda însemnătate biruinței lui Dumnezeu, și nu vom putea înțelege izbânda vechiului său război. Acesta este unul dintre milioanele de feste pe care ni le joacă adevărul: nu știm nimic până nu știm nimic.

Acesta, o spun drept, este singurul cusur care-i întunecă măreția dlui Shaw, singurul neajuns care îl împiedică să fie un mare om: faptul că nu este ușor de mulțumit. El este unica excepție a maximei generale și esențiale care spune că lucrurile mărunte încântă mințile ilustre. Iar din lipsa celui mai tumultuos dintre lucruri, și anume smerenia, vine acea neobișnuită stăruință asupra Supraomului. După ce a atacat atâția oameni multă vreme pentru că au fost neprogresiști, dl Shaw a descoperit, cu discernământul care-l caracterizează, că nu este deloc sigur dacă vreo ființă umană poate fi vreodată progresistă. După ce ar fi ajuns să se îndoiască de faptul că umanitatea ar putea merge mână-n mână cu progresul, cei mai mulți oameni, ușor de mulțumit, ar fi ales să renunțe la progres și să rămână cu umanitatea. Dl Shaw, care e greu de

mulțumit de felul lui, hotărăște să ignore umanitatea cu limitele ei și să se avânte spre progres de dragul progresului. Dacă omul, așa cum îl știm, nu e capabil de o filozofie a progresului, dl Shaw pretinde nu un alt tip de filozofie, ci un alt tip de om. E ca și cum o doică i-ar fi dat unui prunc vreme îndelungată o mâncare amară, și, dându-și seama că mâncarea este nepotrivită, în loc s-o arunce și să ceară alta, ar fi aruncat pruncul pe geam și ar fi cerut altul. Dl Shaw nu poate pricepe că ceea ce este de preț și demn de iubire în ochii noștri este omul, așa cum a fost dintotdeauna – băutor de bere, izvor de noi credințe, bătăuș, neputincios, senzual, respectabil. Iar cele ce s-au clădit pornind de la el rămân pe vecie; cele ce s-au clădit pe iluzia Supraomului au pierit odată cu civilizațiile pieritoare care i-au dat naștere. Atunci când Cristos își întemeia într-un moment simbolic minunata sa obște, nu l-a ales drept piatră de temelie nici pe Pavel sclipitorul, nici pe misticul Ioan, ci a ales un bețiv, un snob, un laș, într-un cuvânt, un om. Iar pe această piatră Și-a zidit Biserica, iar porțile Iadului nu au biruit-o.[1] Toate împărățiile și regatele au eșuat din pricina nesfârșitei slăbiciuni lăuntrice de a fi fost zidite de oameni puternici, pe umerii altor oameni puternici. Însă singură Biserica creștină istorică a fost zidită de un om slab, și de aceea nu poate fi nimicită, căci nici un lanț nu este mai puternic decât veriga lui cea mai slabă.

1. *Cf.* Matei 16:18.

V
DL H.G. WELLS ȘI URIAȘII

Ar trebui să scrutăm destul de adânc ipocritul ca să-i vedem onestitatea. Ar trebui să fim interesați de acea parte autentică a omului în care locuiesc nu viciile pe care nu le afișează, ci virtuțile pe care nu le poate afișa. Și, dacă vom aborda problema istoriei umane cu această bunăvoință dornică de a înțelege, vom lăsa mai puțin loc desăvârșitei ipocrizii de orice fel. Ipocriții nu ne vor amăgi că sunt sfinți, însă nu ne vor amăgi nici că sunt ipocriți. Astfel, în sfera noastră de cercetare vor apărea din ce în ce mai multe situații în care nu va fi deloc vorba de ipocrizie, situații în care oamenii au fost atât de onești încât au părut absurzi, și atât de absurzi încât au părut lipsiți de onestitate.

Există totuși o situație în care acuzația de ipocrizie este nedreaptă. Aceasta este mereu îndreptată împotriva omului religios din trecut, care ajunsese atât de inconsecvent și duplicitar, încât îmbina aparența de cucernicie aproape slugarnică cu lupta plină de zel pentru izbânda omenească. Este o impostură să treci, pe de-o parte, drept cel mai jalnic păcătos, iar pe de alta să te numești rege al Franței.

Într-adevăr, nu este o mai mare contradicție între cucernicia și lăcomia unui creștin, pe de-o parte, și între cucernicia și lăcomia unui amant, pe de alta. La fel de adevărat este că oamenii nu vor trudi decât pentru acele lucruri de care se știu nevrednici. Nu a existat nicicând un îndrăgostit care să afirme că n-ar putea să-și realizeze dorința doar prin propria-i strădanie. La fel cum nu a fost nicicând un îndrăgostit care să afirme că își va atinge țelul. Secretul reușitei creștinismului stă în umilința creștină, în ciuda imperfecțiunii ei. Odată ce a fost eliminată problema meritului și a răsplății, sufletul se avântă în elanuri negrăite. Dacă ar fi să întrebăm un om sănătos la minte cât este de vrednic, va bate brusc în retragere. Nu e deloc sigur dacă e vrednic de doi metri de pământ, însă dacă îl întrebi ce poate cuceri, îți va spune că poate cuceri stelele. Astfel apare ceea ce numim *aventura romantică*, un concept prin excelență creștin. Un om nu poate să fie vrednic de aventuri și nu poate să câștige dragoni și ipogrifi[1]. Europa medievală a proferat umilința și a câștigat aventura romantică; civilizația care a câștigat aventura romantică a moștenit lumea. Sentimentul păgân sau stoic spune cu totul altceva, fapt splendid exprimat într-un citat celebru. Addison[2] rostește prin gura stoicului:

> „Nu i se cuvine muritorului să fie biruitor. Însă noi, Sempronius, vom merge mai departe și ne vom merita izbânda.“

1. Cuvânt imaginat de Ariosto, reprezentând un animal fantastic care este pe jumătate cal, pe jumătate zgripțor.

2. Joseph Addison (1672–1719), poet, dramaturg și eseist englez.

Spiritul romanței și al creștinismului, spiritul care sălășluiește în fiecare îndrăgostit, spiritul care a împânzit lumea odată cu aventura europeană, se află la polul opus:

> „Nu i se cuvine muritorului să fie vrednic biruitor. Însă noi, Sempronius, vom merge mai departe și ne vom câștiga izbânda.

Iar această smerenie veselă, acest fel de așteptare frivolă și totuși angajată a unui număr nesfârșit de biruințe nemeritate, această taină este atât de limpede, încât s-a crezut că trebuie să fie sinistră și enigmatică. Smerenia este o virtute atât de practică, încât oamenii cred că ea nu poate fi decât un viciu. Smerenia dă atât de multe roade, încât trece drept mândrie, iar aceasta se întâmplă cu atât mai lesne cu cât smerenia este însoțită de o anume înclinare spre măreție, care duce la deșertăciune. Smerenia va umbla mereu înveșmântată în purpură și aur; mândria nu îngăduie purpurei și aurului să o încânte cu asupra de măsură. Pe scurt, eșecul acestei virtuți constă de fapt în izbânda ei; este o investiție mult prea izbutită pentru a fi socotită virtute. Smerenia este mult prea potrivită pentru lumea aceasta, mult prea practică pentru lumea aceasta. Aproape că am scris că este mult prea lumească pentru lumea aceasta.

Se vorbește foarte adesea în zilele noastre despre așa-zisa smerenie a omului de știință. Oamenilor le este nespus de greu să creadă că un om care răstoarnă munții, desparte mările, dărâmă templele și își întinde mâinile până la stele, este de fapt un bătrân tăcut care nu vrea decât să fie lăsat să-și vadă de preocupările lui și de propriul

drum. Atunci când un om rupe un fir de nisip și întregul univers se răstoarnă, este greu de înțeles că pentru acel om lucrul de seamă a fost să rupă firul, și nu să răstoarne universul. E greu să descifrăm sentimentele unui om care privește noul Cer și noul Pământ ca pe un efect colateral. Dar este de netăgăduit că tocmai de la această inocență stranie a intelectului pornește uriașa forță și izbândă a marilor oameni ai marii epoci științifice, care pare să apună. Dacă ar fi răsturnat Cerul ca pe o casă de chibrituri, nu s-ar fi putut scuza că au făcut-o din principiu, ci din întâmplare. Ar fi putut fi criticați ori de câte ori s-ar fi simțit la ei cea mai mică urmă de mândrie, însă, câtă vreme au fost pe deplin smeriți, au fost pe deplin biruitori. Lui Huxley[1] i se putea răspunde în multe feluri, însă nu și lui Darwin. El era convingător fără să-și dea seama, poate chiar pentru că era plicticos. Această minte prozaică și nevinovată se întâlnește din ce în ce mai rar în lumea științei. Oamenii de știință încep să nu-și mai vadă, cum se zice, lungul nasului; încep să fie mândri de propria umilință. Încep să fie esteți, precum restul lumii, încep să scrie „adevăr“ cu majuscule, să discute despre credințele pe care își închipuie că le-au distrus, despre descoperirile pe care strămoșii lor le-au făcut. Precum limba engleză modernă, se înmoaie în fața propriei tării. Încep să-și dea seama de propria lor putere, și astfel devin din ce în ce mai slabi. Totuși, în epoca noastră a apărut un om cu adevărat

1. Thomas Henry Huxley (1825–1895), biolog englez, puternic susținător al teoriei evoluționiste, cunoscut sub numele de „Buldogul lui Darwin“.

modern care poartă cu sine acel firesc simplu și personal al vechii lumi științifice. Avem printre noi un om de geniu care este artist, dar care a fost om de știință, și care pare să fie pătruns, mai presus de toate, de acea măreață umilință a omului de știință. Mă refer la dl H.G. Wells.

Oamenii de rând sunt greu de convins că s-ar putea spune despre un asemenea om, ca și despre cei mai sus amintiți, că ar fi smeriți. Dl Wells a debutat în literatură cu viziuni furioase, viziuni ale convulsiilor ultime ale planetei. Poate oare un om care începe cu viziuni furioase să fie smerit? A născocit povești și mai extraordinare despre fiare care se preschimbă în oameni și despre îngeri săgetați ca niște păsări. Poate oare un om care preschimbă fiare în oameni și doboară îngeri să fie smerit? A făcut de atunci lucruri mult mai cutezătoare decât aceste blasfemii. S-a făcut profetul viitorului politic al omenirii, cu autoritate amenințătoare și cu o marcată acuratețe a detaliilor. Este profetul viitorului omenirii smerit? Va fi într-adevăr greu să înțelegem cum poate un om care săvârșește asemenea fapte mărețe și cutezătoare să fie smerit, având în vedere concepția modernă cu privire la noțiuni precum mândria și smerenia. Singurul răspuns pe care îl pot da este cel pe care l-am dat la începutul acestui eseu. Cel care săvârșește fapte mărețe este omul smerit. Omul smerit face fapte pline de curaj. Omului smerit îi este făgăduit să vadă priveliștile uimitoare, din trei motive clare: întâi, deoarece își încordează privirea mai mult decât oricine altcineva pentru a le vedea; pe urmă, deoarece este mai copleșit și mai înnobilat de ele atunci când acestea apar; în al treilea rând,

deoarece le consemnează mai temeinic, mai onest și mai autentic decât sinele său de zi cu zi, îngâmfat și banal. Aventurile li se întâmplă celor care le văd drept neașteptate – adică romantice. Aventurile le aparțin sfioșilor, iar, în acest sens, aventurile le aparțin celor care nu iubesc aventura.

Cum se întâmplă de obicei cu lucrurile pline de vitalitate, uimitoarea umilință a dlui H.G. Wells e și ea greu de ilustrat prin exemple. Dacă ar fi să dau totuși un exemplu, nu mi-ar fi greu să aleg cu care dintre ele să încep. Cel mai însemnat lucru la dl H.G. Wells este acela că dintre toți contemporanii săi de marcă el este singurul care nu a încetat să crească. Chiar și noaptea îl auzim cum crește. Cel mai clar simptom al acestei creșteri este faptul că își schimbă opiniile treptat. Totuși, această schimbare nu este un lucru peste care să putem trece cu ușurință. Nu este nici o trecere haotică și nesfârșită de la o poziție la alta, așa cum practică îndeobște dl George Moore[1]. Este, dimpotrivă, o înaintare lină pe o cale bine definită, într-o direcție precisă. Totuși, dovada supremă că nu avem de-a face cu ceva nestatornic și frivol este faptul că dl Wells a trecut de la opinii surprinzătoare către altele mai anoste. S-ar putea spune chiar că a trecut de la opinii neconvenționale către altele mai convenționale. Astfel dl Wells își probează onestitatea și dovedește că nu este un impostor. Dl Wells a postulat cândva că păturile superioare ale societății vor fi atât de diferite de cele de jos, încât se vor devora

1. George Moore (1852–1933), romancier și dramaturg irlandez.

între ele. Este limpede că nici un șarlatan al paradoxului care a găsit argumente pentru o idee atât de neașteptată nu o va părăsi decât pentru alta și mai surprinzătoare. Dl Wells a părăsit-o pentru convingerea inofensivă potrivit căreia în cele din urmă ambele clase vor fi subjugate sau asimilate unei clase de mijloc științifice, o clasă de tehnicieni. El a renunțat la teoria senzațională cu aceeași seriozitate onorabilă și cu același firesc cu care o adoptase. Atunci o crezuse întemeiată, acum nu. A ajuns la cea mai cumplită concluzie la care ajunge un om de litere, și anume că perspectiva cea mai banală este cea corectă. Numai cel însuflețit de cel mai înalt și nebunesc curaj poate le poate striga mulțimilor din vârful unui turn că doi cu doi fac patru.

Dl H.G. Wells se află acum în vâltoarea unui curent conservator. Își dă tot mai bine seama că toate convențiile, deși nu fac zgomot, sunt totuși vii. Felul în care acesta și-a schimbat părerea despre știință și căsătorie ilustrează perfect smerenia și discernământul său. El a susținut odată, dacă nu mă înșel, ceea ce unii sociologi mai aparte încă susțin, și anume că ființele umane s-ar putea împerechea și înmulți precum câinii sau caii. Între timp și-a schimbat părerea. Mai mult, a scris despre subiect atât de just și cu un umor atât de strașnic în *Omenirea în devenire*, încât mi-e greu să cred că mai poate cineva susține vreodată teoria cu pricina. E adevărat că principala obiecție a dumnealui ține de faptul că o astfel de căsătorie ar fi imposibilă din punct de vedere fizic, o obiecție, după mine, neînsemnată și aproape neglijabilă în comparație cu celelalte. Singurul argument împotriva căsătoriei regle-

mentate științific vrednic de atenția noastră este că aceasta poate fi impusă doar sclavilor și lașilor. Nu am de unde să știu dacă așa-zișii negustori de căsătorii științifice au dreptate (așa cum susțin ei) sau nu (după cum susține dl Wells) atunci când pretind că un control al reproducerii poate produce oameni puternici și sănătoși. În schimb, sunt sigur că, dacă ar avea dreptate, atunci primul lucru pe care l-ar face acești oameni puternici și sănătoși ar fi să sfărâme acest control al reproducerii.

Problema cu toată această discuție medicală e că asociază sănătatea cu grija. Ce are de-a face sănătatea cu grija? Sănătatea, din contră, este apanajul lipsei de griji. Doar în cazuri aparte e nevoie să avem grijă. Abia când suntem bolnavi trebuie să avem grijă să ne însănătoșim. Dar, chiar și atunci, vrem să fim sănătoși ca să putem fi lipsiți de griji. Ca medici, le vorbim celor deosebit de bolnavi, care trebuie avertizați să fie atenți. Ca sociologi însă, ne adresăm omului normal, ne adresăm umanității înseși, iar aceasta ar trebui sfătuită să fie cât mai nesăbuită. Aceasta deoarece nevoile fundamentale ale omului sănătos trebuie numaidecât împlinite cu plăcere și în vederea plăcerii, nicidecum cu precauție și în vederea precauției. Omul trebuie să mănânce deoarece are o poftă de astâmpărat, și nicidecum pentru faptul că are un organism de hrănit. Omul va face mișcare nu pentru că e grăsun, ci pentru că îi place scrima ori îi plac caii sau munții. În fine, orice om merită să se căsătorească pentru că s-a îndrăgostit și nicidecum pentru că planeta îi cere să se înmulțească. Mâncarea îi va înzdrăveni trupul atâta timp cât va fi preocupat de altele. Mișcarea îl va forma atâta timp cât se

va gândi la altceva. Iar căsătoria va izbuti să producă urmași câtă vreme se va hrăni dintr-o bucurie firească și rodnică. Iată prima lege a sănătății: aceea că nevoile nu trebuie socotite nevoi, ci desfătare. Să fim, așadar, atenți cu lucrurile mai neînsemnate, precum o zgârietură ori un beteșug, sau cu orice poate fi dres cu atenție. De dragul sănătății se cuvine însă să fim nepăsători cu lucrurile importante, precum căsătoria; altfel, vom secătui însuși izvorul vieții.

Dl Wells, totuși, nu se distanțează îndeajuns de această perspectivă științifică strâmtă pentru a vedea că unele lucruri nu trebuie să fie științifice. El este încă ușor tulburat de această mare eroare a științei. Prin aceasta înțeleg tendința de a porni nu de la sufletul uman, care este primul lucru pe care îl cunoaștem, ci de la chestiuni precum protoplasma, care este unul dintre ultimele lucruri pe care le cunoaștem. Unicul defect în superbul său angrenaj mental este că nu îngăduie un loc destul de central chestiunilor pur umane. În noua sa *Utopie*[1], scrie, de pildă, că un element de seamă al Utopiei va fi scepticismul față de păcatul originar. Dacă ar fi pornit de la sufletul omului, adică de la el însuși, atunci ar fi descoperit că păcatul originar este primul lucru demn de crezare. Ar fi descoperit, pe scurt, că posibilitatea permanentă de a fi egoist vine din faptul de a avea un sine, și nu din educație sau din vreo traumă a copilăriei. Slăbiciunea tuturor utopiilor este că pleacă de la premisa că cea mai mare greutate cu care se

1. Este vorba probabil de romanul *A Modern Utopia*, apărut în 1905.

confruntă omul va fi depășită, iar apoi descriu amănunțit cum au fost învinse alte greutăți mai neînsemnate. Se pornește de la ideea că nici un om nu va vrea mai mult decât i se cuvine, iar apoi se pune întrebarea dacă partea cuvenită acestuia trebuie livrată cu automobilul sau cu balonul. Indiferența dlui Wells pentru psihologia umană este ilustrată și mai elocvent de cosmopolitismul său: în utopia sa hotarele națiunilor sunt abolite. El spune cu candoare că Utopia trebuie să fie un stat global, pentru a fi evitate războaiele. Nu pare să-i treacă prin minte că, pentru mulți dintre noi, chiar și un asemenea stat va prilejui războaie până la sfârșitul lumii. Căci, dacă admitem diversitatea în artă și în opinii, cum am putea crede că formele de guvernământ nu vor fi și ele la fel de diverse? Este foarte simplu. Dacă nu ai de gând să te lupți ca un lucru să nu fie bun, nu îi poți împiedica pe alții să se lupte pentru el. Nu se poate evita un potențial conflict de civilizații deoarece nu se poate evita un potențial conflict de idei. Dacă nu ar fi concurență între state, așa cum e în zilele noastre, ar fi, în schimb, concurență între utopii. Ce este mai de seamă nu tinde doar spre uniune, tinde, de asemenea, spre separare. Acesta este sensul patriotismului feroce, al naționalismului înverșunat al marii civilizații europene: diversitatea care caracterizează ceea ce este mai de seamă. Acesta este, printre altele, și sensul doctrinei Sfintei Treimi.

Cred însă că marea greșeală a filozofiei dlui Wells e mai profundă și este prezentată într-o manieră plăcută în introducerea la noua *Utopie*. Filozofia sa este, într-un anume sens, contestarea oricărei forme de filozofie. El susține,

cel puțin, că nu există nici o idee statornică și temeinică la care ne-am putea opri mulțumiți. Pentru o explicație mai limpede și mai nostimă, să îl lăsăm pe dl Wells însuși să ne vorbească.

El spune: „Nimic nu rezistă, nimic nu e sigur și precis (cu excepția unei minți pedante)... Ființa, chiar așa! Nu există ființă, ci doar o devenire universală de individualități, iar Platon a întors spatele adevărului când și-a întors privirea spre colecția sa de idealuri specifice." Dl Wells spune, încă o dată: „Nimic din ce știm nu rezistă în timp. Trecem de la sclipiri slabe la altele mai puternice, însă fiecare nouă sclipire nu face decât să străpungă vechile întunecimi și să scoată la iveală altele și mai profunde." Când dl Wells spune asemenea lucruri, țin să adaug, cu tot respectul, că dumnealui uită să facă o distincție clară. Nu poate fi adevărat că nimic din ce cunoaștem nu rezistă în timp, căci, de-ar fi așa, nu am putea cunoaște nimic și nici nu am putea numi aceasta cunoaștere. Poate că mintea noastră funcționează altfel decât mintea celor care au trăit cu mii de ani în urmă, dar nu poate funcționa cu totul altfel, căci altfel nu ne-am mai da seama că lucrurile s-au schimbat. Dl Wells nu poate ignora cel dintâi și cel mai simplu dintre paradoxurile care se adapă la izvoarele adevărului. Nu poate să nu vadă că două lucruri diferite sunt în primul rând asemănătoare. Deși iepurele și țestoasa se mișcă cu viteze diferite, e de netăgăduit că amândouă se mișcă. Cel mai rapid iepure nu poate fi mai rapid decât un triunghi isoscel sau decât culoarea roz. Când spunem că iepurele se mișcă mai repede, spunem, implicit, că țestoasa se mișcă și ea. Iar când spunem că un lucru

se mișcă, spunem, fără a avea nevoie de alte cuvinte, că unele lucruri nu se mișcă deloc. Și, spunând că lucrurile se schimbă, facem aluzie la cele neschimbătoare.

Fără îndoială, cea mai bună dovadă că dl Wells se înșală e de găsit în exemplul pe care dumnealui însuși îl alege. Este foarte adevărat că vedem o lumină slabă, care, prin comparație cu o lumină mai slabă, este lumină, însă, pe lângă alta mai puternică, devine întuneric. Cu toate acestea, își păstrează calitatea de lumină, căci altfel nu am putea să o numim slabă sau să o considerăm lumină. Dacă noțiunea de lumină nu ar fi clară, am putea numi umbra lumină puternică, și invers. Dacă noțiunea de lumină ar deveni chiar și pentru o clipă schimbătoare sau dacă ar deveni cât de cât îndoielnică sau dacă, de pildă, în noțiunea noastră de lumină s-ar strecura chiar și o urmă de culoare, atunci ar fi dintr-odată imposibil de spus dacă noua lumină este puternică sau nu. Pe scurt, progresul poate fi la fel de schimbător ca cerul, însă direcția în care se îndreaptă trebuie să fie la fel de rigidă ca o șosea franțuzească. Nordul și sudul sunt relative în sensul că eu mă aflu la nord de Bournemouth și la sud de Spitzbergen. Totuși, dacă poziția Polului Nord ar fi nesigură, și eu aș fi nesigur că mă aflu la sud de Spitzbergen. Ideea absolută de lumină este fără îndoială imposibil de atins. E posibil să nu atingem niciodată lumina pură. E posibil să nu putem ajunge la Polul Nord. Dar dacă nu putem să ajungem la Polul Nord nu înseamnă că nu-l putem defini. Și, tocmai pentru că Polul Nord nu este imposibil de definit, putem să cartografiem orașe precum Brighton și Worthing.

Cu alte cuvinte, Platon, întorcându-și privirea spre colecția sa de idealuri specifice, a întors fața spre adevăr, însă i-a întors spatele dlui H.G. Wells. Tocmai în acest punct se vede înțelepciunea lui Platon. Nu este adevărat că toate lucrurile sunt schimbătoare. Cele care se schimbă sunt cele aparente și materiale. Există ceva care nu se schimbă, și anume calitatea abstractă, ideea imperceptibilă. Dl Wells spune, pe drept cuvânt, că același lucru poate părea întunecat în anumite situații, dar luminos în altele. Ce rămâne însă este ideea de lumină – pe care nu am perceput-o deloc. Dl Wells ar putea deveni, de-a lungul unor veacuri nesfârșite, mai înalt și mai înalt până când ar ajunge mai sus decât cea mai îndepărtată stea. Ar putea, fără îndoială, să scrie un roman pe tema asta. Atunci, copacii i s-ar părea mai întâi înalți și apoi tot mai mici. La fel și norii. Cu toate acestea, ideea de înălțime îl va însoți veșnic în acele întinderi nesfârșite, în eternitate; în acele pustiuri cumplite îl va mângâia certitudinea faptului că s-a înălțat, și nu, de pildă, că s-a îngrășat.

Îmi amintesc acum că dl H.G. Wells a scris o nuvelă încântătoare despre oamenii care cresc înalți cât copacii. Mi se pare că și aici a căzut victimă relativismului. *Hrana zeilor*[1] este, în fond, ca și piesa dlui Bernard Shaw, un studiu al ideii de Supraom și se expune, cred, aceluiași tip de critică rațională, chiar și atunci când se ascunde în spatele unei alegorii cvasipantomimice. Nu ni se poate cere să prețuim un mare om dacă nu corespunde deloc standardelor noastre. Nici nu-l putem numi mare pe cel

1. În original, *The Food of the Gods*, roman publicat în 1904.

care nu întrunește standardul nostru de măreție. Nietzsche a rezumat tot ce prezintă interes în ideea de Supraom când a spus: „Omul este sortit să se autodepășească“. Totuși, însăși ideea de *depășire* presupune existența unui standard comun nouă și aceluia care ne depășește. Dacă Supraomul este mai uman decât omul însuși, bineînțeles că oamenii îl vor diviniza, chiar dacă îl vor omorî mai întâi. Dacă însă este doar mai supraomenesc, el ne va fi indiferent, precum o monstruozitate fără sens. Trebuie, de asemenea, să se supună normelor noastre pentru a ne impresiona. Forța sau mărimea sunt criterii de luat în seamă, dar nu sunt de ajuns pentru a-i face pe oameni să-l socotească pe altul superior. Uriașii, ca în basmeledin vechime, sunt niște pocitanii. Supraomul, dacă nu este mai întâi de toate un om bun, rămâne doar o pocitanie.

Hrana zeilor este povestea lui *Jack, the Giant-Killer*[1] spusă din punctul de vedere al uriașului. Nu cred că aceasta are precedent în literatură, însă fără îndoială că fondul său psihologic nu este nou. Uriașul pe care Jack l-a ucis se socotise cu siguranță Supraom. Nu mă îndoiesc că uriașul l-a văzut pe Jack ca pe o ființă amărâtă și limitată care voia să se opună unui puternic curent de forță vitală. Dacă uriașul ar fi avut două capete (cum se întâmplă adesea), ar face apel la logica elementară și ar spune că două capete sunt mai bune decât unul singur; ar elabora caracterul modern al unui asemenea aparat cu ajutorul căruia poate să privească un obiect din două puncte de vedere și să-și corecteze rapid perspectiva. Jack însă este

1. Basm popular englez.

apărătorul standardelor umane temeinice și al principiului: un om – un singur cap, un om – o singură conștiință. Lui Jack nu-i păsa dacă uriașul era un uriaș deosebit de uriaș. Tot ce voia să știe era dacă uriașul era bun, adică un uriaș care ne-ar face bine nouă, oamenilor; voia să știe care erau credințele lui religioase, ce credea despre politică și despre datoriile cetățeanului. Îi plăceau copiii, sau era interesat de ei într-un sens dubios? Ca să folosesc o expresie frumoasă privitoare la sănătatea emoțională – avea el inimă bună[1]? Din când în când, Jack trebuia să-l taie în bucăți cu sabia ca să afle toate acestea. Povestea veche și adevărată a lui Jack, ucigătorul de uriași, este, de fapt, povestea omului însuși; dacă am înțelege-o cum trebuie, nu am mai avea nevoie de Biblie sau de cărți de istorie. Însă lumea modernă în special nu pare să o înțeleagă deloc. Lumea modernă, din care face parte și dl Wells, este de partea uriașilor – cel mai sigur loc, dar și cel mai meschin și mai banal. Atunci când face elogiul micilor săi cezari, lumea modernă vorbește despre a fi puternic și viteaz, dar nu înțelege paradoxul care decurge din alăturarea acestor idei. Cel puternic nu poate fi viteaz. Doar cel slab poate fi viteaz, și doar cel viteaz se poate dovedi puternic în momente de îndoială. Singurul mod prin care uriașul poate rămâne în formă pentru a se apăra de ineluctabilul Jack este să se lupte neîncetat cu alți zece uriași mai mari decât el, ceea ce ar însemna să nu mai fie uriaș și să i se asemene lui Jack. Astfel, acea simpatie pentru cei neînsemnați și pentru cei învinși de soartă, care

1. În original, „was his heart in the right place?".

adesea ni s-a reproșat nouă, liberalilor și naționaliștilor, nu este deloc un sentimentalism inutil, așa cum își închipuie dl Wells și tovarășii săi. Este, dimpotrivă, prima lege a curajului practic. Să fii în tabăra cea mai slabă înseamnă să te călești la școala cea mai bună. Nu cred că poate fi ceva mai de folos umanității decât apariția unei rase de Supraoameni care să lupte ca dragonii. Dacă Supraomul este mai bun decât noi, n-avem, firește, de ce să ne luptăm cu el. Dar atunci de ce nu l-am numi sfânt? Dacă însă este doar mai puternic (din punct de vedere fizic, mental sau moral), atunci ar trebui să țină seama de toată puterea pe care o avem. Dacă suntem mai slabi decât el nu înseamnă că ar trebui să fim mai slabi decât noi înșine. Dacă nu suntem destul de înalți ca să ajungem la gleznele uriașului nu înseamnă că ar trebui să ne facem mai mici. Acesta este însă sensul ultim al oricărui cult modern al eroului și al Omului Puternic, al Cezarului, al Supraomului: pentru ca el să fie mai mult decât un simplu om, noi trebuie să fim mai puțin.

Există, fără îndoială, un cult al eroului mai vechi și mai bun decât acesta. Vechiul erou, însă, era o ființă care, precum Ahile, era mai umană decât însăși umanitatea. Supraomul lui Nietzsche este glacial și solitar. Ahile își iubește cu atâta nesăbuință tovarășul, încât măcelărește armate întregi pentru a-și alina durerea. Cezarul trist al dlui Shaw spune cu mândrie pustiită: „Cel ce nu a cunoscut speranța nu poate deznădăjdui.“ Omul-zeu din vechime răspunde de pe muntele lui cumplit: „Fost-a vreodată amărăciune ca aceea care mă încearcă?“ Puterea nu îl determină pe un mare om să simtă mai puțin, ci dimpotrivă,

să simtă mai mult decât alții. Când Nietzsche spune: „O nouă poruncă vă dau vouă, să fiți puternici“, el spune de fapt, „O nouă poruncă vă dau vouă, să muriți!“. Simțirea este însăși definiția vieții.

Revin pentru ultima oară asupra lui Jack, ucigătorul de uriași. Am zăbovit asupra acestei teme a dlui Wells și asupra uriașilor nu pentru că ocupă un loc central în mintea acestuia. Știu că Supraomul nu îi domină universul așa cum se întâmplă în opera dlui Bernard Shaw. Am zăbovit asupra acestei teme pentru motivul contrar, deoarece erezia cultului imoral al eroului a devenit, în opera dlui Wells, aproape o obsesie și s-ar putea încă interveni pentru ca ea să nu-l corupă pe unul dintre cei mai de seamă gânditori ai zilelor noastre. În *Noua Utopie*, dl Wells face câteva referiri la dl W.E. Henley[1]. Sclipitor, însă nefericit, dl Henley a admirat dintotdeauna violența nedeslușită și revenea adesea la basme și la balade străvechi, la literaturi primitive și puternice, pentru a face elogiul puterii și pentru a justifica tirania. Dar în zadar. Literatura străveche se regăsește în povestea lui Jack, ucigătorul de uriași. Străvechea literatură a puterii face fără excepție elogiul slăbiciunii. Basmele străvechi sunt la fel de delicate cu minoritățile ca orice idealist politic modern. Baladele străvechi sunt la fel de preocupate de cei defavorizați precum Societatea pentru Protecția Aborigenilor. Pe vremea când oamenii erau impulsivi și cruzi și trăiau într-o lume

1. William Ernest Henley (1849–1903), poet, critic și editor englez, prieten cu Rudyard Kipling și Robert Louis Stevenson.

războinică, cu legi aspre, când știau ce înseamnă să lupți cu adevărat, nu existau decât două tipuri de cântece. Primul exprima bucuria că cel slab l-a învins pe cel puternic, iar al doilea, tristețea că cel puternic a izbutit, chiar și numai o dată, să-l învingă pe cel slab. Această sfidare a situației de fapt, această strădanie neîncetată de a tulbura echilibrul existent, această contestare prematură a celui puternic reprezintă natura și taina cea mai adâncă a aventurii psihologice care se numește om. Puterea sa este să disprețuiască puterea. Speranța pierdută nu numai că este reală, este singura posibilă. În cele mai populare balade cu haiduci, câștigă cea mai mare admirație cei care-l sfidează nu numai pe rege, ci și, mai important, pe erou. În momentul în care Robin Hood devine un soi de Supraom, binevoitorul cronicar ni-l arată pe Robin bătut de un terchea-berchea pe care voia să-l gonească. Cronicarul învăluie scena într-o lumină admirativă. Această mărinimie nu este un produs al umanitarismului modern și nici al pacifismului; este pur și simplu una dintre artele pierdute ale războiului. Adepții lui Henley vor o Anglie dârză și luptătoare și de aceea privesc în urmă, la basmele despre englezi dârzi și luptători. Toată acea literatură străveche sălbatică îi trimite cu gândul la un singur lucru: la „lumea lui Majuba"[1].

---

1. Aluzie la bătălia decisivă de pe dealul Majuba, din 1881, care a pus capăt Primului Război al Burilor din Africa de Sud. Chesterton dorește astfel să atragă atenția asupra vitejiei burilor învingători.

VI
CRĂCIUNUL ȘI ESTEȚII

Pământul este atât de rotund, încât optimiștii și pesimiștii s-au întrebat dintotdeauna dacă e orientat în direcția bună. Dificultatea nu vine atât din faptul că binele și răul sunt distribuite în proporții egale, cât din faptul că oamenii nu au căzut de acord care părți sunt bune și care sunt rele. De aici și greutățile cu care se confruntă *religiile nedenominaționale*. Acestea pretind că au înglobat tot ce e mai frumos din toate credințele, dar în ochii multora par să fi adunat tot ce e mai anost. Dacă amestecăm toate culorile pure, ar trebui să obținem albul perfect. Dacă însă le combinăm pe paleta naturii umane, obținem mai degrabă o culoare ca de mâl, precum cea a multor noi religii. Un asemenea amestec este adesea mult mai rău decât orice credință luată separat, chiar și decât cea a bandiților. Greșeala apare deoarece e greu să discernem ce este cu adevărat bun și ce este cu adevărat rău la orice religie. Iar această nefericire se abate asupra celor care cred că într-o religie lucrurile care sunt în mod obișnuit socotite bune sunt de fapt rele, iar lucrurile care sunt în mod obișnuit socotite rele sunt de fapt bune.

Este destul de grav să admirăm un grup uman, iar aceasta cu sinceritate, într-un negativ fotografic. Este greu să felicităm părțile albe pentru că sunt negre, iar pe cele negre pentru albul lor. Dar facem așa de multe ori în ceea ce privește religiile. Să luăm drept exemplu două instituții care stau mărturie pentru fervoarea religioasă a secolului al XIX-lea: Armata Salvării[1] și filozofia lui Auguste Comte[2].

Oamenii educați judecă de obicei Armata Salvării în următorul fel: „Fără îndoială că fac mult bine, dar într-un chip grosolan și lumesc; scopul este ireproșabil, însă mijloacele sunt greșite." Pentru mine, din păcate, este adevărat chiar opusul. Nu sunt sigur că scopul Armatei Salvării este ireproșabil, însă sunt foarte sigur că mijloacele ei sunt admirabile. Mijloacele ei sunt cele ale religiilor vii și puternice. Sunt apreciate de popor, ca toate religiile, sunt militărești, ca toate religiile, sunt publice și senzaționale, ca toate religiile. Nu dau dovadă de mai mult respect decât catolicii, căci respectul, în sensul delicat și trist al cuvântului, este cu putință doar la necredincioși. Sclipirile acestui amurg delicat se regăsesc la Euripide, la Renan[3]

1. Salvation Army este numele unei confesiuni creștine desprinse din metodism în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, cunoscută îndeosebi pentru organizarea sa militaristă.

2. Auguste Comte (1798–1857), filozof francez socotit părintele curentului pozitivist și al sociologiei. Comte este amintit, printre altele, ca arhitectul unei „religii pozitiviste a umanității" care dorea înlocuirea religiilor tradiționale cu un cult al științei și al progresului.

3. Ernest Renan (1823–1892), scriitor și filozof francez, autorul lucrării *Viața lui Isus*.

și la Matthew Arnold, însă nu și la credincioși. Acolo e doar hohot de râs și război. Omul nu se poate înclina cu deferență în fața adevărului autentic, ci doar în fața unei minciuni alese. Deși s-a dezlănțuit urât într-o lume nedreaptă, Armata Salvării reprezintă vechea limbă a credinței voioase, dar pline de furie, fierbinte precum un dezmăț dionisiac, sălbatică precum garguii catolicismului, departe de orice filozofie. Într-una dintre vorbele sale pline de duh, profesorul Huxley a botezat Armata Salvării „creștinismul coribanților".[1] Huxley a fost ultimul și cel mai nobil dintre acei stoici care nu au înțeles niciodată sensul Crucii. Dacă ar fi înțeles creștinismul, ar fi văzut că nu a existat niciodată, și nici nu poate exista, un creștinism care să nu fie al coribanților.

Deosebirea dintre scopuri și mijloace este tocmai aceea că a judeca scopul unui lucru precum Armata Salvării este foarte greu, dar a-i judeca ritualurile și atmosfera este foarte ușor. Nimeni, cu excepția unui sociolog, poate, n-ar ști să hotărască dacă programul de locuințe al generalului Booth[2] este unul bun. Totuși, orice om normal își dă seama că lovirea chimvalelor trebuie să fie un lucru bun. O pagină de statistici, macheta unei locuințe, orice ține de rațiune, este întotdeauna greu de înțeles pentru mintea omului profan. Oricine poate pricepe, pe de altă parte, chestiunile iraționale. De aceea a apărut religia atât de timpuriu în

1. Coribanții erau preoții zeiței grecești Cibela, al cărei cult avea un caracter orgiastic.

2. William Booth (1829–1912), fondatorul Armatei Salvării.

lume și s-a răspândit atât de departe, în vreme ce știința a sosit mult mai târziu și nu s-a răspândit deloc. Istoria stă mărturie că, dintre toate, doar misticismul poate fi înțeles de oameni. Bunul-simț trebuie păstrat ca o taină inițiatică în templul întunecat al culturii. Și, cu toate că binefacerile celor din Armata Salvării, cât și sinceritatea lor ar putea fi un subiect demn de mintea rațională a savantului, nimeni nu se poate îndoi de sinceritatea fanfarelor lor, iar aceasta deoarece o fanfară este în întregime spirituală și caută doar să stârnească viața lăuntrică.[1] Scopul filantropiei este să facă bine; scopul religiei este să ne facă să fim buni, chiar și pentru o clipă, printre bubuiturile de chimval.

Aceeași antiteză stă la baza altei religii moderne. Mă refer la religia lui Comte, cunoscută îndeobște sub numele de pozitivism, sau cultul umanității. Oameni ca Frederic Harrison, acel filozof strălucit și galant care încă susține, prin personalitatea sa, credința comtistă, ne propun filozofia lui Comte, dar nu și ideile sale despre pontifi și ceremonialuri, despre noul calendar, despre noile sărbători și zile onomastice. Acești oameni nu vor să spună că ar trebui să ne îmbrăcăm ca niște preoți ai umanității sau să aprindem artificii de ziua lui Milton, înțelegând cât de absurde i-ar părea acestea comtistului englez de tradiție. Pentru mine, în schimb, aceasta este singura latură logică a comtismului. Ca filozofie, acest curent este nesatisfăcător. Este, desigur, imposibil să venerezi umanitatea, la fel

1. În organizarea militaristă a Armatei Salvării, fanfara și paradele „militare“ joacă un rol important.

cum este imposibil să venerezi Clubul Savile[1]. Amândouă sunt niște instituții minunate de care, poate, aparținem unii dintre noi, dar este cu siguranță o neghiobie să criticăm doctrina Sfintei Treimi ca pe o halucinație mistică, pentru ca mai apoi să venerăm o ființă care cuprinde nouăzeci de milioane de oameni într-un singur dumnezeu, fără să amestecăm persoanele sau să divizăm substanța.

Însă, dacă înțelepciunea lui Comte este insuficientă, nebunia lui Comte este înțelepciune. Într-o epocă de modernitate seacă, când frumusețea este socotită barbară, iar urâtul, rațional, el singur a înțeles că oamenii vor păstra mereu sacralitatea mascaradei. A înțeles că brutele au nevoie de toate lucrurile utile, pe când lucrurile cu adevărat umane sunt cele inutile. A înțeles neadevărul din acea noțiune aproape universală de astăzi, aceea că riturile și formele sunt artificiale, adăugate și corupte. Ritualul este cu mult mai vechi decât gândirea și este mult mai simplu și mai feroce decât gândirea. Un sentiment care țintește natura lucrurilor îi face pe oameni să simtă că există nu doar cuvinte potrivite, ci și gesturi potrivite. Cele mai plăcute sunt dansul, construcția de temple și strigătele puternice; cele mai puțin plăcute, portul de garoafe verzi[2] și arderea filozofilor pe rug. Totuși, pretutindeni dansul religios a precedat imnul religios, iar omul a folosit ritualul înainte de a putea vorbi. Dacă s-ar fi răspândit comtismul, lumea s-ar fi convertit, însă nu la filozofia com-

1. Celebru club londonez fondat în 1868.
2. În epoca victoriană, bărbații de orientare homosexuală obișnuiau să poarte o garoafă verde la butonieră.

tistă, ci la calendarul comtist. Discreditând ceea ce au socotit a fi slăbiciunea maestrului, pozitiviștii englezi și-au subminat forța propriei religii. Omul credincios trebuie să fie pregătit nu doar să fie martir, ci și nebun. Este absurd să spunem că un om este gata să-și dea duhul pentru credințele sale atunci când nu este nici măcar dispus să poarte o cunună pe cap pentru aceasta. Eu unul sunt sigur că nu aș citi deloc opera lui Comte în întregime, dar mă pot închipui cu ușurință aprinzând un foc de tabără de ziua lui Darwin.

Acea strădanie extraordinară nu a izbutit, și nici altele asemenea. Nici vorbă de vreun festival sau de vreo transă raționalistă. Oamenii sunt încă îndoliați după moartea lui Dumnezeu. În veacul trecut, când creștinismul era sub asediu, atacurile cele mai insistente și mai strălucite erau îndreptate spre așa-zisa ostilitate a acestuia față de bucurie. Trupele lui Shelley[1] și ale lui Swinburne[2] au cotropit totul, dar nu au schimbat nimic. Nu au înălțat nici un nou trofeu sau drapel spre care voioșia lumii ar fi putut să tindă. Nu au dat nici un nume și nici o ocazie de bucurie. Dl Swinburne nu-și pune cizmulițele la geam în ajunul sărbătorii lui Victor Hugo. Dl William Archer nu cântă colinde despre copilăria lui Ibsen în pragul casei acoperite de zăpadă. De-a lungul anului dezolant și rațional, o singură sărbătoare stă să ne amintească de veselia

1. Percy Bysshe Shelley (1792–1822), unul dintre cei mai însemnați poeți romantici englezi.

2. Algernon Charles Swinburne (1837–1909), poet, dramaturg și romancier englez.

care acoperea odinioară tot pământul. Crăciunul ne amintește de acele vremuri, păgâne sau creștine, când versurile erau recitate de cei mulți, și nu scrise de cei puțini. În pădurea noastră de iarnă doar ilicele[1] strălucește.

Cuvântul *sărbătoare*[2] însuși ne arată cât de stranii sunt lucrurile. O sărbătoare a bancherilor este, pesemne, o zi pe care bancherii o consideră sfântă. O zi pe jumătate sfântă este cea în care școlarul este sfânt doar în parte. Este greu de înțeles la prima vedere de ce niște activități atât de umane ca distracția și plăcerea trebuie să aibă o obârșie religioasă. Rațional vorbind, am putea să cântăm și să ne dăruim cadouri cu ocazia oricărui eveniment – de ziua lui Michelangelo sau în cinstea inaugurării gării Euston. Dar nu merge așa. De fapt, oamenii devin materialiști lacomi și ahtiați după glorie cu prilejul unui lucru spiritual. Dacă înlăturăm Crezul de la Nicea și altele asemenea, le vom face rău vânzătorilor de cârnați. Dacă înlăturăm bizara frumusețe a sfinților, tot ce ne rămâne este mult mai bizara urâțenie a orășelului Wandsworth. Dacă înlăturăm supranaturalul, vom rămâne cu nenaturalul.

Voi discuta acum o problemă foarte dureroasă. În lumea de astăzi există o clasă de oameni admirabili care

1. În original, *holly* – arbust cu fructe roșii ale cărui crengi sunt folosite ca ornamente de Crăciun în lumea anglo-saxonă.

2. În original, *holiday*. În cele ce urmează, Chesterton desparte cuvântul în *holy* (sfânt) și *day* (zi), pentru a arăta dimensiunea sacră a sărbătorii. Am ales să redau *holiday* prin „zi sfântă“ pentru a păstra jocul de cuvinte al autorului.

3. Frumusețe antică (lat.).

apără cu înverșunare acea *antiqua pulchritudo*[3] despre care vorbea Sfântul Augustin și care au nostalgia sărbătorilor și ritualurilor copilăriei lumii. William Morris[1] și adepții săi au arătat că Evul Mediu era mult mai strălucitor decât Manchester în epoca sa de glorie. Dl W.B. Yeats[2] își potrivește pașii în dansuri preistorice și se alătură corurilor uitate pe care doar el le poate auzi. Dl George Moore adună fiecare rămășiță de păgânism irlandez pe care neatenția Bisericii Catolice a lăsat-o în urmă sau pe care, poate, a păstrat-o cu înțelepciune. Sunt mulți cei care poartă ochelari și haine verzui și care își doresc cu ardoare să revină Armindenul sau jocurile din Olimp. Oamenii aceștia au însă ceva îngrijorător care sugerează că s-ar putea să nu sărbătorească Crăciunul. E dureros să privim natura umană într-o asemenea lumină, dar este foarte posibil ca dl George Moore să nu-și agite lingura și să nu strige atunci când plăcinta e scoasă din cuptor. Este de asemenea foarte posibil ca dl W.B. Yeats să nu aprindă artificii. Și atunci, ce rost mai au visele lor cu privire la sărbătorile tradiționale? Avem aici o veche tradiție festivă care încă are trecere, iar ei o socotesc vulgară. Atunci e destul de limpede că, dac-ar fi prins vremea în care se sărbătorea Armindenul, li s-ar fi părut o tradiție vulgară; dac-ar fi

1. Om de litere englez (1834–1896), figură culturală marcantă a epocii victoriene.

2. William Butler Yeats (1865–1939), renumit poet irlandez.

3. Chesterton face aluzie aici la *Poveștile din Canterbury* ale lui Geoffrey Chaucer pe care personajele poemului le relatează în drumul lor spre mormântul lui Thomas Becket din Canterbury.

trăit pe vremea pelerinajului la Canterbury[3], l-ar fi socotit vulgar; la fel s-ar fi întâmplat și cu jocurile din Olimp. Să nu ne amăgim. Dacă prin vulgaritate înțelegem limbaj grosolan, comportament grosier, bârfă, șicană sau beție, vulgaritatea a fost mereu acolo unde s-a aflat și voioșia, acolo unde a existat credința în zei. Oriunde va fi credință, acolo va fi și veselie, oriunde va fi veselie, acolo vor fi și primejdii. Și, în vreme ce credința și mitologia aduc pe lume energie și grosolănie, energia și grosolănia sunt, la rândul lor, un izvor de credință și mitologie. Dacă îi readucem pe englezi pe teren englez, aceștia vor ajunge din nou un popor credincios, iar dacă toate merg bine, chiar un popor superstițios. Credința lipsește din viața omului modern, atât în forma ei înaltă, cât și în cele mărunte, în mare parte pentru că acesta s-a îndepărtat de natură, de copaci și de nori. Nu mai dansăm capra deoarece caprele au dispărut.[1]

1. Joc de cuvinte fără corespondent în limba română. Autorul folosește imaginea napilor scobiți folosiți pe post de sperietori cu ocazia Halloweenului.

VII
OMAR ȘI VIȚA SACRĂ

O nouă moralitate a venit violent peste noi odată cu problema băuturilor tari. Cunoscătorii sunt de toate felurile, de la bărbatul care cade sub masă la amiază până la doamna care face praf barurile spre seară. Legat de acest subiect, se spune adesea că o cale de mijloc înțeleaptă este să spui că vinul sau astfel de băuturi nu trebuie consumate decât ca medicament. Aș îndrăzni să mă opun cu vehemență acestei idei. Singurul mod cu adevărat primejdios și imoral de a bea vin este să-l bei ca medicament. Și, din această cauză, dacă cineva bea vin de plăcere, acea plăcere este de excepție, nu este ceva la care te-ai aștepta în fiecare moment al zilei, iar persoana cu pricina n-o va căuta în fiecare moment al zilei, dacă este întreagă la minte. Dacă însă cineva bea vin ca să se însănătoșească, atunci încearcă să obțină ceva natural, ceva ce nu ar trebui să-i lipsească, ceva fără de care i-ar fi greu să trăiască. Cel ce a simțit extazul nu va putea fi ispitit. Este mult mai fascinant să trăiești, chiar și pentru o clipă, extazul de a fi obișnuit. Dacă am avea un unguent magic și i l-am da unui om puternic,

spunându-i: „Acest unguent îți va da puterea să sari de pe acoperiș", fără îndoială că ar sări de pe acoperiș, dar nu ar sări cât e ziua de lungă ca să-și amuze concetățenii. Dar dacă am da unguentul unui orb, spunându-i „Această alifie îți va reda vederea", ispita va fi mai mare. Îi va fi foarte greu să nu se ungă ori de câte ori va auzi tropotul unui cal sau cântecul păsărilor în zori. Este ușor să-i refuzăm binelui starea de excepție, însă este greu să-i refuzăm normalitatea. De aici vine acel lucru pe care orice medic îl știe, și anume că este adesea primejdios să administrăm alcool bolnavului chiar și atunci când are nevoie. E de la sine înțeles că nu mi se pare deloc de nejustificat să administrezi alcool bolnavului ca stimulent. Cred însă că modul cel mai bun de a întrebuința vinul, și cel mai folositor pentru sănătate, este să-l dai celor sănătoși, ca să se bucure.

Principiul de bază în această chestiune pare să fie ca multe alte principii de bază, și anume paradoxală. Bea când ești fericit, nu când ești mâhnit. Nu bea dacă ești nefericit fără băutură, sau vei ajunge ca băutorii de gin din mahala; bea atunci când ai fi fericit fără băutură și vei fi ca țăranul italian, plin de voioșie. Nu bea niciodată pentru că ai nevoie să bei, căci acesta este băutul rațional, și calea spre moarte și iad. Bea pentru că nu ai nevoie să bei, iar acesta este băutul irațional, și străvechea sănătate a lumii.

Pentru mai mult de treizeci de ani peste literatura engleză a planat umbra și slava unei figuri orientale. Traducerea lui Fitzgerald din Omar Khayyam[1] a surprins cu o

1. Savant persan (1048–1131), a cărui lucrare *Rubayatele* a fost tradusă în limba engleză de Edward Fitzgerald între 1859 și 1889.

putere de pătrundere de neegalat hedonismul întunecat și alunecos al vremurilor noastre. Ar fi banal să vorbim despre splendoarea literară a acestei opere. Sunt puține cărțile care au combinat în același fel agresivitatea jovială a unei epigrame cu tristețea nelămurită a unui cântec. Aș dori să spun totuși câte ceva despre influența filozofică, etică și religioasă a acestei opere, care a fost aproape la fel de mare ca strălucirea sa literară. Recunosc că ceea ce urmează să spun va fi foarte dur. Se pot spune multe împotriva spiritului *Rubayatelor*, precum și împotriva influenței lor impresionante. Însă o condamnare se înalță amenințător asupra celorlalte aspecte ale operei, iar aceasta este o rușine pentru ea și o nenorocire pentru noi. Mă refer la lovitura pe care acest poem a dat-o sociabilității și poftei de viață. Cineva l-a numit pe Omar „bătrânul persan trist-vesel". Trist este, însă nu și vesel, oricum am privi acest cuvânt. Poetul persan a fost un inamic al bucuriei mai redutabil chiar și decât puritanii.

Un oriental gânditor și mlădios stă sub trandafir cu ulcica de vin și cu ruloul său de poeme. Ar fi bizar să ne gândim că o asemenea imagine poate evoca cuiva patul bolnavului căruia medicul îi recomandă tăria; și mai bizar ar fi să evoce imaginea bețivanului livid care tremură la colț de stradă. Totuși, o unitate filozofică le leagă pe toate trei într-o cârdășie malefică. Vinul lui Omar Khayyam este un lucru rău, dar nu pentru că este vin. Este rău, și chiar foarte rău, deoarece este vin medicinal. Este vinul unui om care bea pentru că este nefericit. Vinul său obturează universul, nu îl dezvăluie. Nu este un vin poetic, adică voios și visceral, ci rațional, adică la fel de prozaic

ca o investiție și la fel de insipid ca un ceai de mușețel. Din punct de vedere sentimental, nu și stilistic, un cântec englezesc de cârciumă este cu mult superior:

„Ulicioara, dragi prieteni, dați de-a dura
Și să gurgă văutura."

Cântecul acesta a fost născocit de oameni fericiți care au vrut să exprime vrednicia lucrurilor cu adevărat vrednice, a frăției și a flecărelii, și a tihnei scurte și plăcute a celui sărac. Desigur, cea mai mare parte din reproșurile apatice făcute moralității omarite sunt false și infantile, cum sunt îndeobște asemenea reproșuri. Un critic, căruia i-am citit opera, a avut nesăbuința să îl considere pe Omar ateu și materialist. Unui oriental îi este aproape imposibil să fie oricare din cele două. Orientul înțelege metafizica prea bine pentru aceasta. Desigur, adevărata obiecție pe care o poate aduce un filozof creștin religiei lui Omar nu este faptul că el nu lasă loc lui Dumnezeu, ci că lasă prea mult loc lui Dumnezeu. Teismul său nu poate concepe nimic în afara divinității, iar acest lucru neagă pe deplin sensul personalității și al voinței umane.

„Da sau nu mingea nu știe a spune,
Aici și acolo ea pornește unde i se cere.
Iar cel ce vânt la vale ți-a făcut
El despre toate știe, da, el știe!"

Un gânditor creștin precum Sfântul Augustin sau Dante ar contesta cele de mai sus pe motiv că nesocotesc liberul-arbitru, în care se regăsesc curajul și demnitatea sufletului. Motivul de sfadă al creștinismului celui mai autentic cu

această formă de scepticism nu este nicidecum faptul că acesta din urmă neagă existența lui Dumnezeu, ci că neagă existența omului.

Rubayatele sunt fruntașe în acest cult al sibaritului pesimist de astăzi, dar nu sunt singure. Mulți dintre marii intelectuali ai vremurilor noastre ne îndeamnă să înșfăcăm cu aceeași stângăcie rarele bucurii. Walter Pater[1] a spus că suntem cu toții condamnați la moarte, iar singura cale este să ne bucurăm de moment de dragul momentului. La fel ne învață filozofia plină de putere, dar și de tristețe, a lui Oscar Wilde. Aceasta este religia lui *carpe diem*, dar nu este religia omului fericit, ci a celui nefericit. Bucuria cea mare nu culege roze atât cât îi permite vremea.[2] Ochii săi, în schimb, sunt ațintiți către roza veșnică pe care a văzut-o Dante. Bucuria cea mare poartă în sine sentimentul nemuririi. Splendoarea tinereții este tocmai sentimentul că te poți întinde nestingherit. În toată literatura comică, în *Tristram Shandy*[3] sau în *Pickwick*[4] există acest sentiment al spațiului și al veșniciei. Personajele sunt nemuritoare, iar povestea nu are sfârșit.

Este adevărat, firește, că fericirea desăvârșită vine doar în anumite momente trecătoare. Nu e însă adevărat că ar trebui să socotim aceste clipe trecătoare sau să ne bucurăm

---

1. Walter Pater (1839–1894), eseist și critic literar englez.

2. Aluzie la poemul *To the Virgins, to Make Much of Time* al poetului englez Robert Herrick (1591–1674).

3. Roman al autorului englez Laurence Sterne, apărut în 1767.

4. *Cronicile Clubului Pickwick* (*The Pickwick Papers*), primul roman al lui Charles Dickens, apărut în 1837.

de ele „doar de dragul acelor momente“. A face aceasta înseamnă a raționaliza bucuria, așadar a o distruge. Fericirea este un mister, asemenea religiei, și nu ar trebui niciodată raționalizată. Închipuiți-vă un om care trăiește o adevărată plăcere de moment. Nu mă refer la o plăcere cuminte, ci la una virulentă, chiar dureroasă. Omul poate, de pildă, să aibă un moment de extaz la prima dragoste sau un moment de victorie în luptă. Îndrăgostitul se bucură de clipă, dar nu de dragul clipei. El se bucură de dragul femeii sau de dragul său. Luptătorul se bucură de clipă, nu de dragul clipei, ci de dragul drapelului. Lucrul simbolizat de drapel poate fi ridicol și trecător; dragostea poate fi juvenilă și se poate stinge într-o săptămână. Pentru patriot însă, drapelul este nemuritor. Pentru îndrăgostit, dragostea este fără sfârșit. Aceste momente sunt pline de veșnicie; sunt fericite deoarece nu par efemere. Dacă le privim așa cum le privea Pater, ele devin la fel de glaciale ca el. Omul nu poate iubi lucrurile trecătoare. Le poate iubi doar pe cele nemuritoare preț de o clipă.

Greșeala lui Pater devine limpede în cea mai celebră frază a acestuia. Pater ne cere să ne mistuim ca o flacără dură, asemenea unui giuvaier. Flăcările nu sunt niciodată astfel – ele nu pot fi mânuite sau orânduite. Așadar, sentimentele umane nu sunt niciodată dure și nu se aseamănă nicicum cu giuvaerele. La fel cum se întâmplă cu flăcările, dacă vrem să le atingem sau chiar numai să le cercetăm ne expunem pericolului. Pasiunile noastre pot deveni și ele dure și pot fi aidoma unui giuvaier doar atunci când ajung reci ca un giuvaier. Așadar, nici un alt atac împotriva dragostei naturale și împotriva bucuriei

omului nu a adus mai multă uscăciune decât acest *carpe diem* al esteților. Este nevoie de un alt fel de spirit pentru orice tip de plăcere: o anume sfială, o speranță vagă, o anumită așteptare ștrengărească. Când vine vorba de pasiuni, chiar și cele rele, puritatea și simplitatea sunt esențiale. Chiar și viciul cere o anumită virginitate.

Am putea renunța la efectul lui Omar (sau al lui Fitzgerald) asupra celeilalte lumi, dar despre efectul asupra lumii acesteia putem spune că a fost apăsător și paralizant. Puritanii, după cum am spus, sunt mult mai veseli decât el. Noii asceți care îl urmează pe Thoreau[1] sau pe Tolstoi sunt o companie mult mai vioaie. Faptul se datorează faptului că, deși renunțarea la băuturile tari și la alte asemenea plăceri ar putea părea zadarnică, acest lucru îi lasă omului o mulțime de alte plăceri firești, și, mai presus de orice, îi lasă puterea naturală a fericirii. Thoreau se putea bucura de un răsărit de soare fără să savureze o ceașcă de cafea. Deși Tolstoi nu apreciază căsătoria, este totuși destul de întreg la minte ca să aprecieze noroiul. Ne putem bucura de natură chiar lipsiți de cele mai naturale plăceri. Un boschet bun nu are nevoie de vin. Cu toate acestea, nu ne putem bucura nici de natură, nici de vin, nici de altceva dacă avem o atitudine greșită față de fericire, iar Omar (sau Fitzgerald) a avut atitudinea greșită față de fericire. Atât el, cât și cei pe care i-a influențat nu au înțeles că, dacă omul vrea să fie cu adevărat vesel, el trebuie să creadă că există o veselie veșnică în firea lucrurilor. Nu ne

1. Henry David Thoreau (1817–1862), poet și filozof american, lider al mișcării transcendentaliste americane.

putem bucura pe deplin nici măcar de un pas de dans dacă nu suntem încredințați că stelele dănțuiesc pe aceeași muzică. Numai cine e serios poate fi cu adevărat amuzant. „Vinul“, spune Scriptura, „veselește inima omului“, însă doar a omului care are inimă. Buna dispoziție este accesibilă doar omului spiritual. În fond, omul nu se poate bucura de ceea ce este în firea lucrurilor. În fond, omul nu se poate bucura decât de religie. Cândva, în cursul istoriei, omul a crezut că stelele dănțuiesc pe muzica templelor, și a dansat cum nu s-a mai dansat de atunci. Cu acest străvechi eudemonism[1] înțeleptul păgân al Rubayatelor are la fel de puține legături precum are cu orice tip de creștinism. El este la fel de dionisiac pe cât este de sfânt. Biserica lui Dionysos era întemeiată pe o sinceră *joie de vivre*, comparabilă cu cea a lui Walt Whitman. Dionysos a făcut din vin o taină, nu un leac. La fel și Isus Cristos. Omar însă înțelege vinul ca pe un leac, nu ca pe o taină. El petrece pentru că viața nu este plină de veselie, el chefuiește pentru că nu este bucuros. „Beți“, spune Omar, „căci nu știți de unde veniți și pentru ce. Beți, căci nu știți când și încotro veți pleca. Beți, că stelele sunt necruțătoare, iar lumea e leneșă ca o sfârlează. Beți, căci nimic nu este de nădejde, nimic, vrednic de apărat. Beți, căci toate lucrurile se prăbușesc într-o egalitate mârșavă și într-o pace afurisită.“ Așa stă și ne întinde paharul. Dar la altarul creștinismului stă un alt personaj, care ține același rod al viței în mână. „Luați și beți“, spune acesta,

1. Concepție etică și principiu care pune la baza moralei năzuința spre fericire.

„căci lumea întreagă este rubinie ca vinul, înflăcărată de dragostea și mânia lui Dumnezeu. Luați și beți, căci trâmbițele vestesc lupta, iar piciorul este deja în scara șeii. Luați și beți din acesta toți, căci acesta este sângele meu, al legământului celui nou, care se varsă pentru voi. Luați și beți, căci știu de unde veniți și pentru ce. Luați și beți, căci știu când și încotro veți pleca."

VIII
BLÂNDEȚEA GAZETĂRIEI DE SENZAȚIE

Există multă opoziție în zilele noastre, dinspre un cerc sau altul, împotriva influenței pe care o exercită noua formă de gazetărie asociată lui Sir Alfred Harmsworth[1] și Pearson.[2] Toți cei care o critică însă o fac pe motiv că este senzațională, teribil de agresivă, vulgară și alarmistă. Este impresia mea sinceră, și nu spun asta doar ca să epatez, că acest soi de gazetărie deranjează tocmai prin faptul că nu este destul de senzațională și de agresivă. Adevăratul ei viciu nu este că răspândește frica, ci că este insuportabil de pașnică. Singurul ei scop este să se mențină cu atenție la un anumit nivel de previzibilitate și banal. S-ar putea să fie josnică, dar are grijă să rămână plată. Nicidecum nu își îngăduie acea stridență plebee pe care o poți auzi la un căruțaș pe uliță. Ni s-a spus că există un anumit standard de bună-cuviință care cere ca lucrurile

1. Alfred Harmsworth (1865–1922), magnat britanic, fost patron al gazetelor *Daily Mail* și *Daily Mirror*.

2. Arthur Pearson (1866–1921), fondatorul tabloidului *Daily Express*.

să fie hazlii fără a fi necuviincioase, dar standardul acestor publicații spune că un lucru vulgar va fi vulgar fără să fie hazliu. Acest soi de gazetărie nu numai că nu dă vieții proporții exagerate, ci, din contră, o diminuează, și aceasta pentru că își propune să distreze searbăd și apatic niște oameni istoviți de ferocitatea vieții moderne. În loc să facă senzație, astfel de gazete plictisesc. Nu i se cuvine lui Sir Alfred Harmsworth să-i facă preotului plictisit vreo observație mai spirituală decât ar putea preotul să-i facă lui Sir Alfred Harmsworth. Gazetele nu au dreptul să demaște pe nimeni (pe nimeni de la putere), nu au dreptul să jignească pe nimeni, nu au nici măcar dreptul să măgulească prea mult pe cineva. S-a întipărit totuși ideea vagă că astfel de gazete ar fi senzaționaliste datorită unor circumstanțe exterioare, precum titlurile uriașe și provocatoare. Este cât se poate de adevărat că acești redactori folosesc cât pot de mult literele mari de tipar. Fac aceasta însă nu pentru a provoca senzație, ci ca să oblojească spiritele. Pentru cei istoviți sau pe jumătate beți într-un tren de provincie este o mângâiere să vadă lucrurile așa de limpede și clar. Redactorii folosesc acest alfabet uriaș așa cum fac părinții și educatoarele atunci când îi învață pe copii să scrie și să citească. Educatoarele nu folosesc un A mare cât o potcoavă ca să-i agite pe copii, ci ca să-i liniștească și să-i ajute să învețe. La fel procedează și instituția pe care o conduc în liniște Sir Alfred Harmsworth și dl Pearson. Sentimentele pe care le stârnesc sunt scoase din abecedar, adică sunt sentimente familiare, care trezesc respectul elevului. Titlurile lor scandaloase sunt, de fapt, file rupte din cărți de școală.

Presă cu adevărat senzaționalistă, precum cea din Franța, din Irlanda și din America, nu există în această țară. Când un gazetar din Irlanda vrea să facă vâlvă, face vâlvă pornind de la un subiect despre care merită să vorbești. El denunță un parlamentar irlandez de vază pentru corupție sau acuză întreaga poliție ca ar fi participat la un complot malefic. Când un gazetar francez vrea să facă furori, face furori. El descoperă, de pildă, că președintele republicii și-a ucis trei neveste. Gazetarii noștri de senzație născocesc lucruri cu aceeași ticăloșenie, iar situația morală este, din punctul de vedere al respectării adevărului, aproape aceeași. Cu toate acestea, calibrul lor mental este de așa natură, încât ei nu pot născoci decât lucruri mângâietoare și chiar reconfortante. Relatarea lor fantezistă despre masacrul trimișilor la Pekin a fost mincinoasă, dar nu a fost interesantă, decât poate pentru cei care aveau motive personale să jelească sau să fie îngroziți.[1] Articolul nu spunea nimic îndrăzneț sau relevant despre situația din China; sugera doar că nimic în afară de sânge nu are putere să impresioneze. Senzaționalismul adevărat, care se întâmplă să-mi placă foarte mult, poate fi ori moral, ori imoral. Ca să-l practici însă, chiar și atunci când este cât se poate de imoral, trebuie să dai dovadă de curaj moral, căci unul dintre cele mai periculoase lucruri pe pământ este să surprinzi pe cineva. Dacă faci un om să sară, cel mai probabil va sări pe tine. Însă conducătorii acestei mișcări nu au nici curaj moral, nici imoral. Ei nu

1. Foile timpului au relatat cum mai mulți demnitari europeni (diplomați, comercianți, misionari etc.) au fost uciși la Beijing în 1900, în timpul Răscoalei Boxerilor (1898–1900).

fac decât să spună apăsat și elocvent lucrurile pe care toată lumea le spune într-o doară, fără să-și poată aminti că le-a spus. Nu îndrăznesc niciodată să atace o problemă importantă și reală, fapt care ar stârni vâlvă. Ei nu critică armata, așa cum se face în Franța, sau magistrații, ca în Irlanda, sau democrația însăși precum se făcea în Anglia cu un veac în urmă. Ei atacă ministerul de război – o instituție pe care toată lumea o atacă și pe care nimeni nu se obosește s-o apere și care e de mult subiect de glumă în revistele comice de mâna a patra. Așa cum cineva arată că nu are voce țipând cât mai tare, tot așa și ei arată cât de nesenzațională este mintea lor atunci când încearcă să fie senzaționali. Când toată lumea este plină de instituții mari și nesigure, când toată murdăria civilizației îi privește în față, ei își închipuie că sunt viteji și grozavi atacând ministerul de război. Ar putea la fel de bine să pornească o campanie împotriva vremii sau să formeze o societate secretă în care să facă glume pe seama soacrelor. Nu doar cei ca mine, care apreciază senzaționalul, pot spune, citându-l pe Alexander Selkirk al lui Cowper, că „blândețea lor mă șochează“[1]. Întreaga lume modernă tânjește după o presă de scandal autentică. Acest adevăr a fost descoperit de dl Blatchford, un gazetar competent și cinstit care și-a început campania împotriva creștinismului și a continuat-o cu multă onoare și responsabilitate

1. Aluzie la poemul *Singurătatea lui Alexander Selkirk* al lui William Cowper (1731–1800). Selkirk, marinar scoțian, a petrecut mai mult de patru ani pe o insulă pustie din Oceanul Pacific și a devenit ulterior o sursă de inspirație pentru personajul lui Robinson Crusoe.

intelectuală, deși a fost sfătuit, cred, din toate părțile că acest lucru îi va falimenta gazeta. A fost surprins să afle însă că, deși și-a șocat fără îndoială cititorii, a făcut un mare serviciu gazetei. La început cumpărau ziarul toți cei care gândeau ca el, și mai târziu toți cei care nu gândeau deloc ca el, dar doreau să-i trimită scrisori. A primit nespus de multe scrisori (mă bucur să spun că am contribuit și eu în acest sens), și cele mai multe dintre ele au fost publicate în întregime. Astfel s-a descoperit din întâmplare (precum mașina cu aburi) acea maximă gazetărească: dacă un redactor izbutește să își supere cititorii destul de mult, aceștia îi vor scrie jumătate din gazetă pe degeaba.

Unii susțin că asemenea gazete nu sunt demne de a fi luate în seamă, dar acest fapt nu poate fi susținut din punct de vedere politic ori etic. În problema blândeții minții lui Harmsworth este cuprinsă o chestiune și mai largă care are legătură cu aceasta.

Gazetarul de tipul Harmsworth începe cu glorificarea succesului și a violenței și sfârșește în sfială și mediocritate crasă. Nu e singurul în această situație și nu are parte de această soartă doar pentru că se întâmplă să fie el din cale-afară de prost. Orice om care glorifică violența va sfârși în sfială, oricât ar fi de viteaz. Orice om care glorifică succesul va sfârși în mediocritate, oricât ar fi de înțelept. Această soartă paradoxală se dezvăluie, nu în individ, ci în filozofia și în modul lui de a privi lucrurile. Nu nebunia omului îl face inexorabil să cadă, ci înțelepciunea sa. Glorificarea succesului este singurul tip de glorificare care își condamnă adepții să devină robi și mișei. Un om poate

deveni erou de dragul codurilor doamnei Gallup sau de dragul jertfei omenești, dar nu și de dragul succesului[1]. Un om poate alege să piardă mizând pe dragostea pentru doamna Gallup sau pentru jertfa omenească, dar nu poate alege să piardă pentru că iubește succesul. Atunci când testul izbânzii rămâne singurul test al omului, acesta nu rabdă îndeajuns pentru a ajunge victorios. Atâta vreme cât lucrurile sunt promițătoare, nădejdea este un alint sau o platitudine. Doar atunci când se instalează deznădejdea poate speranța să devină o forță. Ca toate virtuțile creștinești, și aceasta este, pe cât de irațională, pe atât de indispensabilă.

În virtutea acestui fatal paradox aflat în firea lucrurilor, toți acești aventurieri moderni sfârșesc într-un fel de oboseală și consimțire. Și-au dorit putere, ceea ce a însemnat pentru ei să admire puterea. Iar a admira puterea a însemnat să admire statu-quoul. Au crezut că acela care dorește să fie puternic trebuie să-i respecte pe cei puternici. Nu au înțeles acel adevăr evident potrivit căruia cel care dorește să fie puternic trebuie să-i disprețuiască pe cei puternici. Au căutat să fie totul; să aibă întreaga forță a universului de partea lor; să aibă destulă tărie ca să mute stelele. Nu și-au dat însă seama de două lucruri. În primul rând, pentru a fi totul trebuie să fii ceva. În al doilea rând, că de îndată ce un om este ceva el sfidează totul. Creaturile inferioare, spun oamenii de știință, s-au luptat cu egoism

1. Aluzie la Elizabeth Gallup (1848–1934), scriitoare nord-americană care a pretins că a descoperit coduri ascunse în operele mai multor scriitori, printre care Francis Bacon sau William Shakespeare.

orbesc ca să ajungă deasupra altora. Dacă așa stau lucrurile, singurul lucru pe care îl putem reține este că ne-egoismul nostru trebuie să fie la fel de orbesc pentru a învinge. Mamutul nu s-a culcat pe o ureche, întrebându-se dacă mamuții sunt depășiți. Ei erau cel puțin atât de actuali pe cât putea acel mamut să își dea seama. Cerbul uriaș nu și-a spus vreodată: „Copitele despicate s-au tocit acum", ci și-a pregătit armele pentru luptă. La animalul rațional însă a apărut un pericol și mai cutremurător, acela că ar putea să eșueze dându-și seama de propriul eșec. Atunci când sociologii moderni vorbesc despre necesitatea sinelui de a se conforma modei vremurilor, ei uită că moda, în cel mai bun caz, este făcută de oameni care nu se vor conforma la nimic. În cel mai rău caz, ea este făcută de multe milioane de ființe îngrozite care se conformează unei tendințe care nu există. Aceasta este din ce în ce mai mult vizibilă în Anglia modernă. Fiecare vorbește despre opinia publică, și înțelege prin aceasta opinia publică minus opinia personală. Fiecare își consideră propria contribuție ca negativă, mânat de falsa impresie că pozitivă este doar contribuția aproapelui său. Fiecare capitulează în fața unor sentimente care reprezintă prin ele însele o capitulare. Iar deasupra acestui acord rece și fără rost se ridică o presă nouă și anostă, incapabilă să creeze ceva, să îndrăznească ceva, în stare doar să se supună – fapt care o face și mai reprobabilă, întrucât nici măcar nu se supune celui puternic, căci toți cei care pornesc în forță, victorioși, sfârșesc la fel.

Trăsătura principală a *noii gazetării* este calitatea ei slabă. Este, fără îndoială, lucrul cel mai amorf, mai neglijent și mai insipid pe care-l producem în ziua de azi.

Am citit ieri un text care ar trebui transcris cu litere de aur. Este mottoul noii filozofii a imperiului. L-am găsit (cum cititorul va fi ghicit deja) în *Pearson's Magazine*[1] pe când împărtășeam gânduri ca de la suflet la suflet cu dl C. Arthur Pearson, al cărui prenume trecut sub tăcere este, din păcate, Chilperic[2]. Am găsit citatul într-un articol despre alegerile prezidențiale americane. Îl transcriu mai jos, pentru ca fiecare să îl citească cu atenție, să îl învârtă pe limbă până ce îi va simți întreaga dulceață:

> „Americanul de rând reacționează mai bine la bunul-simț decât la discursuri sofisticate. Un candidat care a bătut cuie într-un panou în timp ce își argumenta poziția a câștigat sute de voturi la ultimele alegeri prezidențiale."

Nu vreau să întinez perfecțiunea acestui text comentându-l. Cuvintele lui Mercur par necioplite după cântecul lui Apollo. Dar gândiți-vă pentru o clipă la mintea enigmatică a celui care le-a scris, la editorul care le-a autorizat, la cei care au fost probabil impresionați de ele, la neverosimilul american de rând pe care aceste cuvinte l-ar putea descrie cu acuratețe. Gândiți-vă la ce înseamnă pentru ei „bunul-simț". E minunat de știut că dumneavoastră și cu mine putem câștiga mii de voturi la alegerile prezidențiale dacă facem ceva asemănător. Mă gândesc că panoul și cuiele nu sunt indispensabile în manifestarea „bunului-simț", ci pot să varieze. Am putea citi așadar –

1. Periodic britanic fondat în 1896.

2. Chilperic, nume de origine francă foarte rar chiar și la începutul secolului XX.

„Americanul de rând reacționează mai bine la bunul-simț decât la discursurile sofisticate. Un candidat care și-a smuls nasturii de la vestă a câștigat mii de voturi."

Sau:

„Americanul de rând e mai sensibil la bunul-simț decât la raționamente. Astfel, senatorul Budge, care își azvârlea proteza în aer de câte ori făcea o epigramă, a câștigat admirația americanilor din clasa de mijloc."

Sau chiar:

„Strașnicul bun-simț al unui gentleman din Earlswood care și-a îndesat paie în păr în timpul unui discurs i-a adus dlui Roosevelt victoria."

Mi-aș dori mult să mă opresc asupra altor elemente din articol, dar trebuie să atrag atenția asupra faptului că acel text spune tot ce e de spus despre ceea ce toți cei de teapa lui Chamberlain, escrocii, agitatorii, imperialiștii, oamenii puternici și tăcuți înțeleg prin „bunul-simț". Pentru ei înseamnă să lovească zgomotos și teatral niște cuie inutile într-o bucată inutilă de lemn. Omul se urcă pe un podium american și se comportă ca un șarlatan neghiob cu un ciocan și o scândură. Eu, unul, nu-l condamn, ba chiar aș putea să-l admir. S-ar putea să fie un strateg bun și energic. S-ar putea să fie un bun actor, precum Burke[1] atunci când își azvârle pumnalul în podea. S-ar putea să fie (din câte știu) un mistic sublim, adânc impresionat de vechea semnificație a meșteșugului tâmplăriei, care oferă astfel poporului o parabolă sub forma unui ceremonial. Vreau doar să evidențiez abisul acestei zăpăceli

1. Probabil James Burke (1886–1968).

mentale pentru care ritualismul sălbatic trece drept „bunsimț". Și tocmai în acest abis, și doar în el, respiră și se mișcă noul imperialism. Toată slava și măreția dlui Chamberlain stă în faptul că, dacă un om lovește un cui cum trebuie, nu se întreabă nimeni unde intră cuiul și la ce folosește. Ceea ce contează este zgomotul ciocanului, nu al cuiului. Înainte și în timpul războiului din Africa[1], dl Chamberlain bătea mereu hotărât cuie. Când întrebăm însă: „Dar ce au susținut aceste cuie? Unde vă este tâmplăria? Unde vă sunt străinii cei mulțumiți? Unde vă este Africa de Sud cea liberă? Unde vă este prestigiul britanic? Ce au izbutit cuiele dumneavoastră?", ce răspuns am putea primi? Trebui să ne întoarcem (cu un oftat duios) la Pearson al nostru pentru a afla în ce scop au fost bătute cuiele: „Vorbitorul care a bătut cuie într-un panou a câștigat mii de voturi."

Tot acest pasaj este tipic pentru noua presă pe care dl Pearson o reprezintă și care tocmai a achiziționat gazeta *Standard*.[2] Una dintre multele ipostaze ale acestui tip de jurnalism îl înfățișează pe omul cu panoul și cuiele strigând, în timp ce bate cuiul simbolic: „Minciuna numărul 1. Bătută pe catarg! Bătută pe catarg!" În tot acel birou nu s-a găsit nimeni să-i spună că minciunile se bat pe tejghea, nu pe catarg.[3] Nimeni nu a știut că *Pearson's Magazine* se

1. Războaiele din Africa de Nord (1880–1881, 1899–1902), dintre Imperiul Britanic și republicile bure.

2. Gazetă britanică fondată în 1827.

3. „Nailed to the counter" (engl., literal: țintuit pe tejghea), expresie folosită în presa anglofonă a timpului pentru a denunța minciunile din gazete și reviste.

transforma într-o banală absurditate. Adevărata tragedie a succesului gazetei *Standard* este, așadar, nu numai că jurnalismul învinge literatura, ci, mai ales, că jurnalismul de proastă calitate câștigă teren în fața gazetăriei de bună calitate.

Problema nu e doar că articolul pe care-l socotim valoros și elocvent este înlocuit de un alt tip de articol, pe care-l socotim ordinar sau indecent. Problema e că, la același articol, preferăm calitatea inferioară celei superioare. Dacă vă place, ca și mie, jurnalismul de consum, veți ști că *Pearson's Magazine* reprezintă latura slabă a acestui mod de a face gazetărie. Veți înțelege acest adevăr așa cum recunoașteți untul stricat, cu certitudinea cu care știți că, pe timpul lui Sherlock Holmes, pe *Strand*[1] se făcea jurnalism de consum de bună calitate. Dl Pearson reprezintă în mod exemplar această enormă banalitate. Tot ceea ce spune și ceea ce face emană slăbiciune. Susține zgomotos meșteșugurile naționale, dar folosește mână de lucru străină pentru a-și tipări foaia. Când acest adevăr izbitor iese la iveală, el nu spune, ca un om sănătos la minte, că a avut o scăpare, ci îl taie cu foarfecele, ca un copil de trei ani. Șiretenia lui este infantilă. Dar, aidoma acelui copil de trei ani nu taie nici el foarte bine. În toată istoria omului, nu știu dacă s-a mai văzut o șiretenie așa de profund firească. Tocmai acest tip de inteligență stă acum în jilțul onorabilei prese conservatoare. Dacă ar avea ceva din reușitele veseliei tropicale ale presei americane, atunci

1. Stradă în Londra devenită celebră în secolele XVII–XVIII pentru că găzduia tipografiile și birourile presei britanice.

ar fi vulgară, dar totuși tropicală. Dar nu este. Suntem aruncați în spini, iar din cel mai abject tufiș se ridică focul care mistuie cedrii Libanului.

Singura întrebare care se pune acum este cât va mai persista iluzia că gazetari de asemenea speță reprezintă într-adevăr opinia publică? Mă îndoiesc că vreun protecționist cinstit[1] ar afirma, chiar și pentru o clipă, că există în rândul populației o majoritate favorabilă reformei accizelor comparabilă cu majoritatea ridicolă pe care o are, datorită banilor, în rândul gazetelor de frunte. Singura concluzie este că, pentru adevărata opinie publică, presa a devenit doar o oligarhie plutocratică. E neîndoios că cititorii cumpără, dintr-un motiv sau altul, articolele acestor oameni. Însă nu avem motive să credem că publicul admiră politica acestor oameni, tot așa cum nu avem motive să credem că admiră delicata filozofie a dlui Crosse sau credințele mai sobre și mai pesimiste ale dlui Blackwell.[2] Dacă acești oameni sunt simpli negustori, atunci nu rămâne nimic de spus, decât că sunt mulți ca ei pe Battersea Park Road, iar unii sunt chiar mult mai buni decât ei. Dacă, însă, au și cea mai firavă tentativă de a intra în politică, nu putem decât să le arătăm că încă nu sunt nici măcar buni gazetari.

1. Aluzie la Tariff Reform League, grup protecționist britanic fondat în 1903, care dorea să introducă taxe vamale la toate importurile de bunuri din coloniile Imperiului Britanic.

2. Robert Crosse (1606–1683), teolog și filozof puritan. Thomas Blackwell (1701–1757), umanist și istoric scoțian.

IX
CAPRICIILE DLUI GEORGE MOORE

Dl George Moore și-a început cariera literară scriindu-și confesiunile, ceea ce nu ar fi deloc rău dacă nu ar fi continuat să le scrie tot restul vieții. George Moore are o minte aprigă și stăpânește perfect acel soi de convingere retorică și trecătoare care impresionează și delectează. Se află într-o stare continuă de onestitate temporară. I-a admirat pe cei mai admirabili excentrici până când aceștia s-au săturat. E de netăgăduit că tot ceea ce scrie are o reală vigoare intelectuală. Explicația pe care a dat-o atunci când a părăsit Biserica Romano-Catolică este poate cel mai admirabil tribut adus acestui crez în ultimii ani. Iar aceasta deoarece slăbiciunea care i-a secătuit dlui Moore izvorul de inteligență este chiar acea slăbiciune pe care Biserica Romano-Catolică izbutește să o combată cel mai bine. Dl Moore detestă catolicismul deoarece îi năruiește casa de oglinzi în care trăiește. Pe dl Moore nu-l deranjează să i se ceară să creadă în existența spirituală a minunilor sau a sacramentelor, dar detestă profund să i se ceară să creadă în existența reală a altor oameni. Ca în cazul

maestrului său Pater și al esteților, adevărata sa luptă cu viața este că aceasta nu este un vis care să poată fi modelat de către visător. Nu dogma realității celeilalte lumi îl preocupă, ci dogma realității acestei lumi.

Adevărul este că tradiția creștinismului (care rămâne singura morală coerentă a Europei) se sprijină pe două, trei paradoxuri ori taine care pot fi pe atât de contestate rațional, pe cât sunt de justificate în viața de zi cu zi. Una dintre ele, de pildă, este paradoxul speranței sau al credinței: cu cât situația este mai deznădăjduită, cu atât omul trebuie să spere mai mult. Stevenson a înțeles asta, și prin urmare dl Moore nu îl poate înțelege pe Stevenson. Un alt paradox este cel al dragostei sau al cavalerismului, potrivit căruia un lucru trebuie cu atât mai mult respectat cu cât este mai slab și ne cere cu atât mai mult să-l apărăm cu cât este mai lipsit de apărare. Thackeray a înțeles asta și prin urmare dl Moore nu îl înțelege pe Thackeray. Așadar, una dintre aceste taine practice și eficiente ale tradiției creștine, și una pe care Biserica Romano-Catolică, precum am spus, a reușit din plin să o scoată în evidență, este concepția despre păcatul mândriei. Mândria este o slăbiciune de caracter; secătuiește râsul, uimirea, cavalerismul și vigoarea. Tradiția creștină înțelege aceasta și prin urmare dl Moore nu înțelege tradiția creștină.

Adevărul este mult mai bizar chiar decât ceea ce pare să spună doctrina formală a păcatului mândriei. Nu numai smerenia este mult mai înțeleaptă și mai viguroasă decât mândria, ci și vanitatea. Vanitatea este socială – e un fel de camaraderie. Mândria, în schimb, este solitară și necivilizată. Vanitatea este activă, vrea să fie adulată de

mulțimi; mândria este pasivă și caută aplauzele unei singure persoane, pe care deja le are. Vanitatea are simțul umorului și se poate bucura chiar și de o glumă pe seama ei înseși. Mândria este searbădă și nu poate nici măcar să zâmbească. Toate aceste deosebiri îl despart pe Stevenson de dl George Moore, care, după cum notează chiar dânsul, a ales „să-l dea la o parte pe Stevenson“. Nu știu exact unde se află acum Stevenson, dar îmi închipui că, oriunde ar fi, se simte bine, dat fiind că a avut înțelepciunea să fie vanitos, și nu mândru. Stevenson avea o vanitate locvace, însă dl Moore are un egoism sec. De aceea Stevenson putea să se amuze el însuși de propria vanitate, și să ne amuze și pe noi, în vreme ce dl Moore rămâne orb la propria inepție.

Dacă punem în paralel această nebunie gravă cu nebunia fericită cu care Stevenson își laudă cărțile și își sancționează criticii, nu ne va fi greu să ghicim de ce Stevenson a descoperit în cele din urmă o filozofie după care să trăiască, în vreme ce dl Moore cutreieră încă pământul în căutarea uneia noi. Stevenson a aflat că secretul vieții stă în râset și în smerenie. Sinele este capul Meduzei. Vanitatea îl vede oglindit în ceilalți oameni și trăiește. Mândria îl cercetează pentru ea însăși și se preface în piatră.

Este important să ne oprim puțin asupra acestei slăbiciuni a dlui Moore, fiindcă este slăbiciunea unei lucrări nelipsite totuși de forță. Egoismul dlui Moore nu este o simplă scădere morală, ci și un cusur estetic, statornic și însemnat. Dacă n-ar fi atât de preocupat de el însuși, dl Moore ar trebui să ne preocupe mai mult. Ne simțim ca într-o galerie de picturi alese în care artistul a zugrăvit mereu,

printr-un regulă inutilă și discordantă, același personaj, cu aceeași expresie. *Canal Grande cu dl Moore văzut în depărtare*, *Dl Moore zărit prin ceața scoțiană*, *Ruinele d-lui Moore în lumina lunii*, și așa mai departe, șirul pare să fie nesfârșit. Dl Moore va răspunde cu siguranță că tocmai în astfel de cărți a dorit să se înfățișeze pe sine. Dar i se poate replica că în astfel de cărți nu reușește acest lucru. Una dintre miile de obiecții aduse păcatului trufiei este că înțelegerea propriei necesități subminează descoperirea de sine. Un om care are o părere bună despre sine însuși va fi polivalent, va încerca să fie teatral cu orice ocazie, să treacă drept o enciclopedie ambulantă, iar propria sa personalitate se va epuiza în acest universalism contrafăcut. Atunci când se va gândi la sine, se va simți tentat să fie însuși universul, iar să fii întregul univers înseamnă, în cele din urmă, să nu fii nimic. Pe de altă parte, dacă un om este destul de chibzuit, încât să se gândească doar la univers, va face acest lucru în modul său unic. Va păstra neîntinată taina lui Dumnezeu; va vedea iarba cum nimeni altcineva nu o vede și va privi la soare cum nimeni nu a mai privit vreodată. Acest lucru se vede foarte limpede în *Confesiunile* dlui Moore. Citindu-le, nu simțim deloc prezența unei personalități distincte, precum cea a lui Thackeray sau a lui Matthew Arnold. Dimpotrivă, găsim niște păreri inteligente și contradictorii pe care orice om inteligent le poate articula, dar pe care suntem chemați să le admirăm pe motiv că vin de la dl Moore. El este singura punte dintre catolicism și protestantism, dintre realism și misticism – el sau mai degrabă numele său. Este adânc cufundat în păreri pe care nici măcar nu

le mai susține, dar pe care se așteaptă să le împărtășim. Și folosește abuziv cuvântul „eu“ acolo unde nu ar trebui, acolo unde atenuează forța unei afirmații banale. Acolo unde un altul ar spune „Este o zi frumoasă“, dl Moore spune: „Văzută prin ochii mei, ziua pare frumoasă.“ Unde un altul ar spune „Milton este fără îndoială un maestru al stilului“, dl Moore spune: „Ca estet, Milton m-a impresionat întotdeauna“. Pedeapsa unei asemenea minți egocentrice este aceea că ea devine complet zadarnică. Dl Moore a pornit multe cruciade interesante, dar le-a abandonat înainte ca discipolii săi să le poată continua. Chiar și atunci când este de partea adevărului, este la fel de schimbător precum odraslele minciunii[1]. Chiar și după ce a aflat adevărul, nu-și găsește odihna. Are însă o calitate irlandeză care nu lipsește nici unui irlandez, și anume dorința de luptă – o mare virtute, firește, mai ales în vremurile noastre. Nu are însă statornicia convingerii, pe care o are un luptător precum Bernard Shaw. Înclinația spre introspecție și egoismul lui sublim sunt slăbiciuni care nu îl pot opri din luptă, dar care îl vor împiedica întotdeauna să câștige.

1. *Cf.* Isaia 57:4.

X
DESPRE SANDALE ȘI SIMPLITATE

Marea nenorocire a englezului din ziua de azi nu este faptul că se laudă mai mult ca alții (căci nu se laudă), ci că se laudă cu privire la acele lucruri pe care nimeni nu le poate lăuda fără să le piardă. Un francez poate fi mândru că este curajos și logic, și să rămână curajos și logic. Un german poate fi mândru că este atent și ordonat, și să rămână cu toate acestea atent și ordonat. Un englez, totuși, nu poate fi mândru că este simplu și direct, și să rămână simplu și direct. În ceea ce privește aceste virtuți bizare, a le cunoaște înseamnă a le ucide. Omul poate fi conștient de propriul eroism și de propria divinitate, dar nu poate fi conștient (în ciuda tuturor poeților anglo-saxoni) de faptul că nu este conștient.

Nu cred că se poate îndoi cineva că această afirmație se aplică, în parte, unei categorii de oameni cu păreri foarte diferite de școala anglo-saxonă. Mă refer la școala vieții simple, pe care o asociem adesea cu Tolstoi. Dacă a vorbi mereu despre propria putere duce la o diminuare a acelei

puteri, la fel de adevărat este faptul că a vorbi despre propria simplitate duce la o diminuare a acelei simplități. Cred că li se poate aduce o obiecție importantă celor care susțin viața modestă – modestă în toate formele ei diverse, de la vegetarianism la filozofia duhoborilor[1]. Obiecția se sprijină pe faptul că ei ar face lucrurile mărunte să fie simple, iar lucrurile importante să fie complexe. Ar simplifica lucrurile care nu contează – dieta, îmbrăcămintea, eticheta, sistemul economic – și le-ar complica pe cele care contează – filozofia, devotamentul, acceptarea spirituală și refuzul spiritual. Nu e deloc important dacă un om mănâncă o roșie crudă sau o roșie coaptă, dar contează dacă mănâncă o roșie crudă cu mintea necoaptă. Singura simplitate care merită păstrată este simplitatea inimii, simplitatea care primește și se bucură. N-am putea spune ce sistem prezervă această simplitate, dar este de netăgăduit că un sistem al simplității ar distruge-o. Mult mai simplu este cel care mănâncă caviar pe negândite decât cel care mănâncă cereale cu lapte din principiu[2]. Principala greșeală a acestor oameni se regăsește chiar în sloganul lor de căpătâi: „o viață simplă pentru o gândire aleasă". Aceștia nu au nevoie și nici nu vor deveni mai buni printr-o viață simplă și o gândire aleasă. Dimpotrivă, ei au nevoie de o viață aleasă și de o gândire simplă. Puțină viață aleasă (o spun cu atenție și responsabilitate) i-ar învăța puterea

1. Sectă creștină rusească de orientare panteistă, apărută în Ucraina în secolul al XVIII-lea.

2. Aici Chesterton face aluzie la rețeta lui John Harvey Kellog (1852–1943), unul dintre promotorii micului dejun științific.

și sensul sărbătorii umane și al ospățului ancestral. I-ar învăța faptul că artificialul este, de fapt, mai vechi decât naturalul. I-ar învăța că paharul nupțial este la fel de vechi precum foamea. I-ar învăța că ritualismul este mai vechi decât religia. Dacă ar cugeta puțin, ar afla cât de aspră și fantezistă este etica lor și cât de civilizată și de complicată trebuie să fie mintea unui tolstoian care socotește că este rău să îți iubești țara și este semn de necinste să te iei la bătaie.

Un om se apropie, în sandale și haine simple, ținând strâns o roșie crudă în mâna dreaptă, și spune: „Dragostea pentru familie și pentru țară sunt un obstacol în calea iubirii." Gânditorul simplu îi va răspunde cu uimire și cu oarecare admirație: „Te-ai zbătut mult ca să ajungi la această concluzie." Traiul rafinat va respinge roșia. Gândirea simplă va respinge la fel de hotărât ideea că războiul este păcat, indiferent de context. Traiul rafinat ne va convinge că nimic nu este mai materialist decât să disprețuiești o plăcere ca pe ceva pur material. Iar cugetul simplu ne va convinge că nimic nu este mai materialist decât să ne temem întâi de toate de rănile materiale.

Singura simplitate care contează este cea a inimii. Dacă aceasta dispare, nu poate fi adusă înapoi cu gulii și haine scumpe, ci doar cu lacrimi și cu flăcări de nestins. În schimb, dacă simplitatea dăinuie, prea puțin contează dacă se păstrează alături de ea și niște fotolii din zorii epocii victoriene. Atâta vreme cât lumea îmi va lăsa în pace intimitatea spirituală, îi voi permite, cu supunerea cuvenită, să-și facă nebuneasca voie cu intimitatea mea fizică. Mă voi

abandona trabucurilor. Voi îmbrățișa sfios câte o sticlă de vin de Burgundia. Voi accepta, umil, chiar și o birjă bunicică, dacă prin aceasta îmi pot păstra puritatea duhului, care se bucură cu uimire și cutremur. Nu spun că acestea sunt singurele căi de-a o păstra. Sunt sigur că există și altele, dar voi respinge acea simplitate căreia îi lipsesc deopotrivă teama, uimirea și bucuria. Nu vreau să am de-a face cu viziunea afurisită a copilului care este prea infantil pentru a se bucura de jucării.

Copilul este în aceasta, ca și în alte chestiuni, cea mai bună călăuză. În nimic nu este el mai copilăros, nicicând nu-și arată mai clar simplitatea sănătoasă decât în faptul că vede totul, chiar și lucrurile complexe, ca pe niște simple plăceri. Naturalețea contrafăcută revine mereu la distincția dintre natural și artificial. Naturalețea nobilă o nesocotește. Pentru copil, copacul și felinarul sunt la fel de naturale și de artificiale, sau dimpotrivă, nici unul nu este natural, ci ambele sunt supranaturale, deoarece ambele sunt splendide și inexplicabile. Florile cu care Dumnezeu îl împodobește pe unul și flacăra cu care lampagiul îl încununează pe celălalt au amândouă strălucirea aurului din povești. În mijlocul celor mai neumblate câmpuri, copilul de la țară se joacă, cel mai adesea, de-a locomotiva. Iar singura obiecție spirituală sau filozofică care li se poate aduce locomotivelor nu este că unii plătesc pentru ele sau lucrează la ele, sau că le fac hâde, sau chiar că unii mor din pricina lor, ci dimpotrivă, că oamenii nu se joacă de-a locomotiva. Răul stă în faptul că poezia infantilă a mecanicii nu dăinuie. E greșit nu că admirăm

prea mult locomotivele, ci că nu le admirăm suficient. Păcatul nu este acela că locomotivele sunt mecanice, ci că oamenii sunt mecanici.

În această privință, ca și în celelalte din această carte, concluzia principală este că avem nevoie de un punct de vedere fundamental, de o filozofie sau de o religie, și nu de schimbarea obiceiurilor și a rutinei sociale. Avem nevoie de abstracțiuni ca să ne îndeplinim nevoile practice cele mai imediate. Trebuie să avem o viziune justă în ceea ce privește omenirea și societatea umană. Iar dacă am trăi cu pasiune în entuziasmul acelor lucruri, ar trebui, prin aceasta, să trăim autentic și spiritual. Dorința și pericolul aduc simplitatea în viața oricui. Iar tuturor celor care ne vorbesc cu elocvență despre Jäger[1] și despre epidermă, sau despre plasmoni și stomac, acelora li se cuvin cuvintele adresate filfizonilor și căpcăunilor:

> Nu vă îngrijorați, dar, zicând: „Ce vom mânca?" sau „Ce vom bea?" sau „Cu ce ne vom îmbrăca?". Fiindcă toate aceste lucruri Neamurile le caută. Tatăl vostru cel ceresc știe că aveți trebuință de ele. Căutați mai întâi Împărăția lui Dumnezeu și neprihănirea Lui, și toate aceste lucruri vi se vor da pe deasupra."[2]

Aceste cuvinte mărețe nu sunt doar nemaipomenit de bune din punct de vedere politic și practic, ci sunt extrem de salubre. Cea mai bună cale prin care sănătatea, puterea, eleganța și frumusețea pot merge bine și singura cale prin care le poate fi asigurat succesul este să fie

1. Gustav Jäger (1832–1917), naturalist și igienist german.
2. Matei 6:25, 32–33.

desconsiderate. Dacă un om își pune în cap să ajungă în al nouălea cer, pesemne că nu-i va păsa prea mult de epidermă. Dacă își leagă vagonul de stele, aceasta îi va face foarte bine la stomac. Ceea ce numim „a lua aminte“ și ceea ce modernitatea a numit raționalizare este în esență inaplicabil oricăror lucruri simple și urgente. Oamenii iau aminte și chibzuiesc rațional, atingând cu gândul lucruri îndepărtate care contează doar teoretic, cum ar fi tranzitul planetei Venus. În schimb, riscă enorm atunci când fac același lucru cu propria sănătate.

XI
ȘTIINȚA ȘI SĂLBATICII

Un veșnic neajuns al folclorului și al disciplinelor înrudite este că omul de știință nu prea poate fi, în ceea ce privește natura lucrurilor, un om de lume. Studiază natura, însă numai arareori studiază natura umană. Însă chiar și atunci când această dificultate este depășită, iar el ajunge să studieze într-un anumit sens firea umană, acesta este doar un timid început în anevoiosul urcuș spre umanitate, căci studiul rasei și al religiei primitive se deosebește, într-o privință importantă, de toate, sau aproape toate, celelalte studii științifice obișnuite. Un om poate înțelege astronomia numai fiind astronom; poate înțelege entomologia numai fiind entomolog (sau, pesemne, insectă); însă poate înțelege mare parte din antropologie prin simplul fapt că e om. Este el însuși animalul pe care îl studiază. De aici se naște un adevăr izbitor pentru cel care cercetează istoria etnologiei și a folclorului, anume că același spirit rece și detașat care este cheia succesului în astronomie sau în botanică se dovedește dezastruos în studiul mitologiei sau al originii omului. Omul trebuie

să-și suspende calitatea de om ca să studieze în mod adecvat un microb, dar nu și ca să studieze oamenii. Reprimarea sentimentelor, înlăturarea intuițiilor și a presupunerilor – acțiuni care îl fac pe un om nespus de inteligent când are de-a face cu stomacul unui păianjen – îl fac nespus de neghiob când are de-a face cu inima omului. Se dezumanizează pentru a înțelege umanitatea. Mulți oameni de știință se mândresc să fie neștiutori cu privire la lumea cealaltă; dar cusurul lor nu este că sunt ignoranți cu privire la lumea cealaltă, ci la cea de aici. Căci tainele care îi preocupă pe antropologi pot fi deslușite cel mai bine nu din cărți și călătorii, ci din relațiile obișnuite dintre oameni. Nici cel mai inteligent dintre oameni nu va afla de ce cutare trib sălbatic venerează maimuțe ori se închină la lună mergând între acei sălbatici și adunând răspunsurile lor într-un caiet. Dezlegarea acestei enigme se află în Anglia, se află în Londra; de fapt, se află chiar în inima omului. Când descoperim de ce oamenii de pe Bond Street poartă pălării negre, atunci descoperim și de ce oamenii din Tombuctu poartă pene roșii. Taina unui anumit dans războinic întâlnit la sălbatici nu trebuie căutată în cărți de călătorie întreprinse în scop științific, ci la un bal de societate. Cine vrea să cunoască originea religiilor să nu se ducă în insulele Sandwich; să meargă la biserică. Dacă vrea cineva să afle originea societății umane, să înțeleagă ce este, filozofic vorbind, societatea, să nu se ducă la British Museum, ci să iasă în societate.

Această totală neînțelegere a naturii reale a ceremonialului dă naștere celei mai stranii și mai dezumanizante

forme de comportament omenesc în locuri și epoci primitive. Omul de știință, neținând cont că, în definitiv, ceremonialul este săvârșit fără vreun motiv anume, caută explicații pentru tot soiul de ceremonialuri și, după cum se poate lesne bănui, motivele sunt, îndeobște, absurde – absurde fiindcă purced nu din gândirea simplă a barbarului, ci din gândirea sofisticată a savantului. Savantul va spune, de pildă: „Băștinașii din ținutul Mumbojumbo consideră că mortul poate mânca și că are nevoie de merinde pentru drumul spre lumea de dincolo. Această credință e dovedită de faptul că oamenii pun mâncare în mormânt, iar orice familie care nu se conformează acestui rit atrage asupra sa mânia preoților și a tribului." Pentru oricine cunoaște cât de cât firea umană, aceste cuvinte sunt anapoda. E ca și cum ai spune: „Englezii secolului XX credeau că morții aveau miros. Această credință e dovedită de faptul că obișnuiau să acopere mormintele cu crini, toporași și alte flori. Nesocotirea acestor rituri atrăgea amenințări fățișe din partea preoților sau a tribului, după cum se vede din reacția unor bătrâne care au fost profund tulburate atunci când coroanele lor de flori nu au ajuns la timp pentru o înmormântare." Se prea poate ca sălbaticii să așeze alimente în morminte întrucât cred că morții pot să le mănânce; sau arme, fiindcă au convingerea că un mort poate lupta. Eu unul nu cred deloc că sălbaticii nutresc asemenea idei. Cred însă că așază mâncare sau arme lângă cei morți din același motiv pentru care noi punem flori pe morminte, anume fiindcă este un lucru cât se poate de firesc și de evident. Este adevărat, nu înțelegem emoția care ne face să-l considerăm evident

și firesc, deoarece, asemenea tuturor emoțiilor importante ale existenței umane, este prin definiție irațională. Nu-l înțelegem pe sălbatic din același motiv pentru care sălbaticul nu se înțelege pe sine. Iar sălbaticul nu se înțelege pe sine din același motiv pentru care nici noi nu ne înțelegem pe noi înșine.

E limpede că, de îndată ce o chestiune a trecut prin mintea omului, devine pentru totdeauna incompatibilă cu știința. Se transformă în ceva iremediabil misterios și infinit. Ceea ce era muritor s-a îmbrăcat în nemurire. Chiar și ceea ce noi numim nevoi materiale sunt de fapt nevoi spirituale, deoarece sunt omenești. Știința poate analiza un cotlet de porc pentru a aprecia cât din el e fosfor și cât sunt proteine; știința nu poate însă analiza pofta omului pentru un cotlet de porc pentru a spune apoi cât din aceasta este foame, cât obicei, cât chef și cât dragoste stăruitoare de frumos. Apetitul omului pentru cotletul de porc rămâne, în fond, la fel de mistic și diafan precum năzuința sa spre Cer. Prin urmare, toate încercările de a întemeia o știință despre om, o știință a istoriei, o știință a folclorului, o știință a sociologiei, sunt, prin natura lor, nu doar deșarte, ci și nebunești. Nu poți avea certitudinea, în domeniul istoriei economice, că apetența omului pentru bani n-a fost decât apetență pentru bani, după cum, în hagiografie, nu poți avea certitudinea că năzuința unui sfânt către Dumnezeu n-a fost decât năzuință către Dumnezeu. Iar acest soi de ambiguitate a fenomenelor supuse studiului constituie o lovitură de grație pentru tot ce ține de știință. Oamenii pot elabora o știință cu puține instrumente, sau cu instrumente foarte simple, însă

nici un pământean nu poate clădi o știință cu instrumente imprecise. Omul poate elabora un întreg sistem matematic folosind o mână de pietricele, dar nu o mână de lut care se tot fărâmițează și se adună în noi cocoloașe. Omul poate măsura cerul și pământul cu o trestie, dar nu cu o trestie care crește.

Fiindcă reprezintă una dintre marile nerozii ale folclorului, să discutăm despre cum circulă poveștile și despre presupusul lor izvor comun. Specialiștii în mitologie au decupat, în chip științific, poveste după poveste din locul pe care acestea îl ocupau în istorie și le-au așezat una lângă alta în muzeul propriilor lor născociri. Este un proces laborios, fascinant, și se sprijină pe unul dintre cele mai clare sofisme din câte au existat. Faptul că o poveste a fost relatată ici, colo într-un moment sau altul nu numai că nu dovedește că lucrurile istorisite nu s-au petrecut cu adevărat; nici măcar nu indică în mod vag sau ca ușoară probabilitate că nu s-a petrecut vreodată. Faptul că un număr mare de pescari au declarat, contrar adevărului, că au prins o știucă de o jumătate de metru nu afectează câtuși de puțin posibilitatea ca cineva cândva să fi prins un astfel de pește. Faptul că nenumărați gazetari anunță, doar pentru bani, începutul unui război franco-german nu constituie o dovadă de un fel sau altul pentru cei care își pun întrebarea funestă dacă un asemenea conflict s-a petrecut vreodată. Fără îndoială că, în cursul a câteva sute de ani, nenumăratele războaie franco-germane care nu au avut niciodată loc vor fi eliberat mintea științifică de credința în războiul legendar din anii '70 care s-a petrecut cu adevărat. Dar aceasta se va întâmpla

fiindcă, dacă cei ce studiază folclorul vor mai exista, ei vor rămâne la fel; iar serviciile aduse de ei folclorului vor fi la fel ca până acum, chiar și mai însemnate decât își închipuie. Căci cu adevărat aceștia fac ceva mult mai dumnezeiesc decât să studieze legendele: le dau naștere.

Există două tipuri de povești despre care oamenii de știință spun că nu pot fi adevărate, pentru că sunt povestite de toată lumea. Din prima categorie fac parte acele povești care sunt spuse pretutindeni, deoarece sunt bizare sau inteligente; nimic nu le împiedică să se fi întâmplat cuiva aievea într-o aventură, la fel cum nimic nu le împiedică să fi luat forma unei născociri, ceea ce sigur s-a și întâmplat. Dar probabil că nu li s-au întâmplat multora. Din a doua categorie de „mituri“ fac parte acele povești care sunt spuse mereu pentru simplul motiv că se întâmplă pretutindeni. Din prima categorie, de pildă, face parte povestea lui Wilhelm Tell, care se numără astăzi printre legende doar pentru că se regăsește în poveștile altor popoare. Este limpede că această povestire este spusă pretutindeni deoarece, fie că e adevărată sau nu, este totuși o „poveste reușită“; este stranie, captivantă, și are un punct culminant. Dar să crezi că o asemenea întâmplare neobișnuită nu ar fi putut avea vreodată loc în întreaga istorie a trasului cu arcul, sau că nu i s-a întâmplat niciodată vreunui om, este o imprudență colosală. Oricărui poet cu imaginație i-ar putea veni ideea de a trage într-o țintă sprijinită de o persoană pe care o prețuiește sau o iubește. De asemenea, orice arcaș trufaș ar putea născoci aceeași idee. Sau ea s-ar putea manifesta în capriciul extravagant al unui povestitor sau al unui tiran. S-ar putea întâmpla

mai întâi în realitate și apoi în legende. Sau la fel de bine s-ar putea petrece mai întâi în legende și abia apoi în realitate. Dacă nici un măr de pe capul unui flăcău nu a fost săgetat vreodată de la facerea lumii, ar putea fi doborât chiar mâine-dimineață, și încă de cineva care nu a auzit de Wilhelm Tell.

Putem spune chiar că acest tip de poveste se aseamănă cu acele anecdote care sfârșesc într-o replică de duh sau un nonsens. Am văzut replici precum celebra „Je ne vois pas la necessité" atribuite lui Talleyrand, lui Voltaire, regelui Henri IV, unui judecător oarecare și așa mai departe. Dar această diversitate nu crește cu nimic probabilitatea ca aceste cuvinte să nu fi fost rostite niciodată. Este foarte probabil să fi fost rostite de un necunoscut. Este foarte probabil să fi fost rostite de Talleyrand. În orice caz, nu este mai greu de crezut că aceste cuvinte de duh s-au născut într-o conversație decât că au ieșit la iveală în memoriile unui scriitor. Se poate să fi aparținut oricăruia dintre cei pe care i-am amintit. Dar ele sunt aparte prin faptul că e puțin probabil să le fi aparținut tuturor. Aceasta este diferența dintre prima categorie a așa-numitelor mituri și cea de-a doua, pe care le-am amintit mai sus. Există o a doua categorie de întâmplări comune povestirilor cu cinci sau șase eroi, precum Sigurd, Hercule, Rustem, Cidul și așa mai departe. Iar esența acestor mituri este următoarea: ne putem închipui cu ușurință că ceea ce s-a întâmplat oricăruia dintre acești eroi s-a putut întâmplat tuturor deopotrivă. O astfel de poveste, de pildă, este cea a unui om măreț a cărui putere a fost subjugată sau nimicită de slăbiciunea tainică a unei femei.

Povestea lui Wilhelm Tell este celebră deoarece, cum am spus deja, este stranie. Dar povestea lui Samson și Dalila, sau a lui Arthur și Guinevere, este, desigur, celebră pentru că nu este stranie. Este celebră, ca orice operă literară cinstită, deoarece spune un adevăr despre oameni. Dacă faptul că Samson este biruit de o femeie, iar Hercule este biruit de o alta izvorăște din aceeași legendă, e bine de știut că se poate explica, tot ca poveste, și înfrângerea lui Nelson[1] de către o femeie, și cea a lui Parnell[2] de către alta. Nici nu îmi fac iluzii că în câteva secole studenții de folclor vor refuza categoric să creadă că Elizabeth Barrett a fugit cu Robert Browning[3], și își vor demonstra îndestulător punctul de vedere prin faptul că întreaga literatură a epocii a fost dominată de astfel de escapade amoroase.

Poate cea mai tristă dintre iluziile studenților de azi care se apleacă asupra credințelor primitive este ideea pe care și-o fac despre ceea ce ei numesc antropomorfism. Ei cred că oamenii primitivi atribuiau fenomenele naturale

1. O aluzie la aventura amiralului Horatio Nelson cu Emma Hamilton, soția diplomatului William Hamilton, care a condus la divorțul lui Nelson de soția sa, Fanny Nisbet.

2. Charles Stewart Parnell (1846–1891), politician naționalist irlandez și o figură însemnată în parlamentul britanic la sfârșitul secolului al XIX-lea. Acuzat de adulter, a pierdut conducerea partidului Liga Națională Irlandeză și încrederea electoratului.

3. Poetul englez Robert Browning (1812–1889) s-a căsătorit pe ascuns cu poeta Elizabeth Barrett în 1846, înainte ca aceștia să se stabilească în Italia. De fapt, cei doi s-au căsătorit la Londra, dar pentru că tatăl lui Barrett nu a fost de acord ca vreunul dintre copiii lui să se căsătorească, mariajul a fost ținut o vreme secret. Când a aflat, acesta și-a dezmoștenit fiica.

unei zeități cu formă omenească pentru a le explica. Dat fiind că aceștia erau atât de mărginiți, nu puteau să vadă dincolo de existența lor grosolană. Tunetul a fost asemănat unei voci omenești, fulgerele, unor ochi, pentru ca astfel să devină mai raționale și mai ușor de îndurat. Oricine vrea să se vindece de această filozofie nu trebuie decât să se plimbe pe o alee noaptea și își va da seama foarte repede că oamenii își închipuie că ceva semi-uman se află în spatele tuturor lucrurilor nu pentru că un asemenea gând este natural, ci pentru că este supranatural; nu pentru că face lucrurile mai de înțeles, ci pentru că le face de o sută de ori mai de neînțeles și mai misterioase. Un om care se plimbă pe o alee noaptea înțelege foarte bine că, atâta vreme cât natura își continuă cursul, nu are nici o putere asupra noastră. Câtă vreme un copac rămâne un copac, el va fi un monstru greoi, cu o sută de brațe, o mie de limbi, dar cu un singur picior. Însă, câtă vreme un copac rămâne un copac, el nu ne poate înspăimânta. Începe să pară ca din altă lume, o făptură bizară, doar atunci când seamănă cu noi. Atunci când un copac seamănă cu un om, ni se înmoaie genunchii. Iar când întregul univers seamănă cu un om, cădem cu fețele la pământ.

XII
PĂGÂNISMUL ȘI DL LOWES DICKINSON[1]

Noului păgânism (sau neopăgânism), așa cum a fost el propovăduit în mod emfatic de către dl Swinbourne și delicat de către Walter Pater, nu este nevoie să-i dăm prea mare atenție. Noul păgânism nu mai este nou, și nu a avut niciodată, în vreo perioadă, nici cea mai mică asemănare cu păgânismul. Ideile despre civilizația străveche pe care le-a lăsat slobode în mentalitatea publică sunt, fără îndoială, mai mult decât suficiente. Termenul „păgân" este necontenit utilizat în literatura de ficțiune pentru a desemna un om fără religie, în timp ce un păgân era, în general, un om cu aproape o duzină de religii. Păgânii, după această definiție, se încoronau neîncetat cu flori și dansau năvalnic, când, de fapt, dacă au fost două lucruri în care a crezut cea mai bună dintre civilizațiile păgâne acestea au fost o demnitate prea rigidă și o la fel de rigidă responsabilitate. Păgânii sunt descriși, mai presus de orice,

1. Goldsworthy Lowes Dickinson (1862–1932), filozof și politolog englez, cunoscut îndeosebi pentru rolul său în procesul de întemeiere a Ligii Națiunilor.

ca fiind mereu beți și nelegiuiți, când, de fapt, erau, mai presus de toate, rezonabili și respectabili. Îi lăudăm pentru nesupunerea lor, când, de fapt, aveau o singură mare virtute – supunerea civică. Îi invidiem și îi admirăm că erau nerușinat de fericiți când, de fapt, ei aveau un singur mare păcat – deznădejdea.

Unul dintre cei mai rodnici și mai provocatori scriitori din ultima vreme care au scris despre acest subiect și altele asemănătoare, dl Lowes Dickinson, este mult prea serios pentru a fi căzut în vechea eroare a păgânismului ca simplă anarhie. Nu este nevoie de prea multă filozofie, ci de puțină greacă, pentru a răsturna ideea că entuziasmul elenistic era întemeiat pe poftă și egoism. Dl Lowes Dickinson știe multă filozofie, dar și multă greacă, iar greșeala sa, dacă este într-adevăr greșeală, nu este aceea a hedonistului. Contrastul pe care îl stabilește între creștinism și păgânism în privința idealurilor morale – contrast pe care îl articulează foarte bine în lucrarea „Cât timp vă veți opri?“ apărută în *The Independent Review* – conține, cred, o greșeală mai profundă. După părerea sa, idealul păgânismului nu era, de fapt, o frenezie de poftă, libertinaj și capriciu, ci era acela al unei umanități depline și mulțumite. După părerea sa, idealul creștinismului era acela al ascezei. Când spun că această idee este complet greșită din punct de vedere istoric și filozofic, nu o fac deloc din perspectiva vreunui ideal creștin personal, sau a unui creștinism primitiv neîntinat de evenimentele ulterioare. Nu îmi întemeiez argumentele, asemenea multor idealiști creștini ai timpurilor noastre, pe ceea ce a spus Cristos, și nici pe ceea ce el a uitat să spună, precum alți idealiști creștini.

Iau în considerare creștinismul istoric cu toate păcatele sale. Îl iau, așa cum aș lua iacobinismul, mormonismul, sau orice alt produs uman amestecat și neplăcut, și vreau să spun că sensul acțiunii sale nu este de găsit în asceză. Vreau să spun că separarea sa de păgânism nu a avut loc prin asceză. Vreau să spun că el nu se deosebește de lumea modernă prin asceză. Vreau să spun că nu asceza constituie inspirația Sfântului Simeon Stâlpnicul[1]. Vreau să spun că principalul impuls creștin nu este asceza, chiar în cazul asceților.

Lăsați-mă să lămuresc chestiunea. Există un adevăr evident despre relațiile dintre creștinism și păgânism. El este atât de simplu, încât mulți vor zâmbi, dar atât de important, încât toți modernii îl uită. Principalul adevăr despre creștinism și păgânism este acela că unul a urmat celuilalt. Dl Lowes Dickinson vorbește despre ele ca și când ar fi fost idealuri paralele. Mai mult, vorbește de parcă păgânismul ar fi cel mai nou dintre cele două și mai potrivit pentru o nouă epocă. El sugerează că idealul păgân ar fi cel mai înalt bine al omului. Dar, dacă este așa, atunci trebuie să întrebăm cu și mai multă curiozitate decât ne îngăduie, de ce omul își găsește binele suprem pe pământ sub stele iar apoi îl lasă să-i scape? Aceasta este enigma căreia încerc să-i dau un răspuns.

Există un singur lucru în lumea modernă care a înfruntat păgânismul, un singur lucru în lumea modernă care cunoaște ceva despre păgânism, și acela este creștinismul. Acesta este adevăratul punct slab al acelui neopăgânism

1. Ascet creștin din secolul al V-lea care și-a petrecut viața eremitică pe o coloană în deșertul Damascului.

hedonist despre care am vorbit. Tot ceea ce rămâne cu adevărat din străvechile imnuri și dansuri din Europa, tot ceea ce a ajuns la noi din Apollo și Pan, se găsește în sărbătorile bisericii creștine. Dacă vreți să apucați capătul acelui lanț care se pierde în tainele păgâne, v-aș invita să ridicați o ghirlandă de flori de Paști sau un șir de cârnați de Crăciun. Orice altceva din lumea modernă are origine creștină, chiar și ceea ce pare a fi anticreștin. Revoluția Franceză este de origine creștină. Ziarul este de origine creștină. Anarhiștii sunt de origine creștină. Știința fizicii este de origine creștină. Atacul asupra creștinismului este de origine creștină. Un singur lucru existent și astăzi poate fi numit în mod precis de origine păgână, și acela este creștinismul.

Singura deosebire dintre păgânism și creștinism este perfect rezumată prin deosebirea dintre virtuțile păgâne sau naturale și acele trei virtuți creștine pe care Biserica Romei le numește virtuți ale harului. Virtuțile păgâne sau raționale, precum dreptatea sau cumpătarea, au fost adoptate de creștinism. Cele trei virtuți mistice pe care creștinismul nu le-a adoptat, ci le-a inventat, sunt credința, nădejdea și dragostea. Se pot vărsa multe râuri de oratorie creștină simplă și naivă cu privire la aceste trei cuvinte, însă vreau să mă limitez la două lucruri evidente. Primul (în pregnant contrast cu amăgirea păgânului dansator) este acela că virtuțile păgâne, precum dreptatea și cumpătarea, sunt virtuțile triste, iar cele mistice, credința, nădejdea și dragostea, sunt virtuțile voioase și exuberante. Al doilea lucru clar, și mult mai clar decât primul, este acela că virtuțile păgâne sunt virtuți rezonabile, iar că virtuțile creștine ale

credinței, nădejdii și dragostei sunt, în esență, cât se poate de nerezonabile.

De vreme ce cuvântul „nerezonabil“ este ambiguu, chestiunea poate fi exprimată mai precis spunând că fiecare dintre aceste virtuți creștine sau mistice implică existența unui paradox propriu naturii, iar aceasta nu se aplică nici uneia dintre virtuțile păgâne sau raționale. Dreptatea înseamnă să găsești un lucru care i se cuvine unui om și să i-l dai. Cumpătarea înseamnă să găsești limita exactă a unei plăceri și să o urmezi. Dragostea, pe de altă parte, înseamnă să ierți ce este de neiertat sau nu mai e virtute defel. Nădejdea înseamnă să speri atunci când toate sunt fără speranță, sau nu mai e virtute defel. Credința înseamnă să crezi ceea ce e de necrezut, sau nu mai e virtute defel.

Este oarecum nostim să observăm destinul diferit al acestor trei paradoxuri în gândirea modernă. Dragostea este o virtute la modă în vremurile noastre. Ea este ațâțată de gigantica văpaie a lui Dickens. Nădejdea este o virtute la modă astăzi deoarece trompeta de argint a lui Stevenson ne-a atras brusc atenția asupra ei. Credința, pe de altă parte, nu este la modă, și a devenit un lucru obișnuit pentru toate părțile să îi azvârlim reproșul că este un paradox. Toți repetă în derâdere acea definiție copilărească potrivit căreia credința „este putința de a crede ceea ce știm că este neadevărat“. Cu toate acestea, ea nu este cu nimic mai puțin paradoxală ca nădejdea sau dragostea. Dragostea este puterea de a apăra ceea ce știm că nu poate fi apărat. Nădejdea este puterea de a fi voios în împrejurări despre care știm că sunt disperate. Într-adevăr, există o nădejde

care aparține unor perspective luminoase și dimineții, dar aceea nu este virtutea nădejdii. Virtutea nădejdii există doar în cutremur și eclipsă. Într-adevăr există ceva ce putem numi cu indulgență dragoste, și anume mila arătată săracilor plini de merite, dar dragostea pentru cei care o merită nu mai este dragoste, ci dreptate. De dragoste au nevoie cei ce nu o merită, iar idealul ori nu există deloc, ori există doar pentru aceia. Din motive practice avem nevoie de omul plin de nădejde în situații deznădăjduite, iar virtutea ori nu există deloc, ori începe să existe tocmai în acel moment. Chiar atunci când speranța încetează să mai fie rezonabilă, începe să fie folositoare. Vechea lume păgână a mers drept înainte până a descoperit că a merge înainte a fost o greșeală uriașă. Până atunci fusese rezonabilă, într-un chip nobil și frumos, dar a descoperit în chinurile morții acel adevăr trainic și prețios potrivit căruia, deși demn de lăsat moștenire veacurilor viitoare, rezonabilul nu va fi de ajuns. Epoca păgână a fost, cu adevărat, un Eden sau o epocă de aur, în sensul că nu poate fi recuperată. Ea nu poate fi recuperată în sensul că, deși suntem mai veseli ca păgânii, și mult mai drepți decât ei, nici unul dintre noi nu poate fi, oricât s-ar speti, mai rațional decât păgânii. Acea nevinovăție pură a intelectului nu poate fi redobândită de nici un individ după creștinism, iar pentru acest splendid motiv, fiecare om de după creștinism știe că aceasta este o iluzie. Lăsați-mă să vă dau primul exemplu care îmi vine în minte despre această imposibilă simplitate a perspectivei păgâne. Cel mai mare tribut adus creștinismului în epoca noastră este *Ulise* al

lui Tennyson[1]. Poetul introduce în povestea lui Ulise ideea unei năzuințe nepotolite de a călători. Adevăratul Ulise, însă, nu dorește să călătorească. El își dorește să ajungă acasă și își arată calitățile eroice și de neînvins înfruntând nenorocirile care se abat asupra lui. Atât și nimic mai mult. Nu există dragoste de aventură de dragul aventurii. Acesta este un produs creștin. Nu există dragoste pentru Penelopa de dragul Penelopei, acesta este un produs creștin. Totul, în lumea veche părea să fi fost limpede și clar. Un om bun era un om bun, un om rău era om rău. De aceea ei nu aveau dragoste, deoarece dragostea este un agnosticism sfios în fața complexității sufletului. De aceea ei nu stăpâneau arta ficțiunii ori romanul, deoarece romanul este o întruchipare a ideii mistice de dragoste. Pentru ei un peisaj plăcut era plăcut, iar un peisaj neplăcut, neplăcut. Așadar, nu știau ce este romantismul, pentru că romantismul înseamnă să crezi că un lucru este mai plăcut fiindcă este mai periculos. Aceasta este o idee creștină. Pe scurt, nu putem reconstrui sau chiar închipui frumoasa și surprinzătoarea lume păgână. Era o lume în care simțul comun chiar era comun.

Sper ca intenția mea generală cu privire la cele trei virtuți despre care am vorbit să fie acum mai clară. Toate trei sunt paradoxale, toate trei sunt practice, și toate trei sunt paradoxale pentru că sunt practice. Oamenii au născocit aceste ghicitori și au murit de dragul lor conduși de tensiunea necesității ultime și de o teribilă înțelegere

1. Lord Alfred Tennyson (1809–1892), unul dintre marii poeți englezi victorieni.

a stării de fapt. Oricare ar fi înțelesul contradicției, este adevărat că singura nădejde care rămâne în luptă este aceea care sfidează calculul. Oricare ar fi înțelesul contradicției, este adevărat că orice fel de dragoste pe care o caută spiritele slabe, sau pe care orice om generos o simte, este dragostea care iartă și păcatele aidoma purpurei. Oricare ar fi înțelesul credinței, ea va exprima mereu ceva cert despre ceva ce nu poate fi dovedit. Astfel, de pildă, suntem siguri, grație credinței, de existența altor oameni.

Dar mai există o altă virtute creștină, o virtute cu mult mai evident și mai istoric legată de creștinism, care va ilustra și mai bine legătura dintre paradox și necesitatea practică. Această virtute nu poate fi pusă la îndoială în calitatea ei de simbol istoric, și cu siguranță dl Lowes Dickinson nu se va îndoi de ea. Sute de apărători ai creștinismului s-au lăudat cu ea. Sute de adversari ai creștinismului au luat-o în derâdere. Ea este, în esență, temeiul distincției pe care dl Lowes Dickinson o face între creștinism și păgânism. Mă refer, firește, la virtutea smereniei. Sunt gata să recunosc cu dragă inimă că un soi de falsă smerenie orientală (adică smerenie pur ascetică) a fost absorbită în curentul dominant al creștinismului european. Nu trebuie să uităm că atunci când vorbim despre creștinism, vorbim de un întreg continent pe o perioadă de o mie de ani. Doresc să păstrez aceeași perspectivă adoptată mai sus în privința acestei virtuți, chiar mai mult decât în privința celorlalte trei. Civilizația a descoperit smerenia creștină pentru aceeași nevoie imperioasă pentru care a descoperit credința și dragostea: civilizația creștină trebuia să o descopere sau să moară.

Marea descoperire psihologică a păgânismului, care l-a preschimbat în creștinism, poate fi exprimată cu oarecare exactitate printr-o singură frază. Păgânul și-a propus, admirabil de rațional, să se bucure. La sfârșitul civilizației sale, a descoperit că omul nu se poate bucura de el însuși și să continue să se bucure și de altele. Dl Lowes Dickinson a arătat, în cuvinte mult prea nimerite pentru a fi nevoie de explicații suplimentare, absurda superficialitate a celor care își închipuie că păgânul se bucura de sine doar într-un sens materialist. El se bucura, desigur, nu doar intelectual, ci și moral sau spiritual. El se bucura de sine, iar la prima vedere, acesta este un lucru firesc. Descoperirea psihologică este aceasta: în vreme ce se credea că bucuria cea mai deplin posibilă este acolo unde egoul se întinde la infinit, adevărul este că bucuria deplină este acolo unde egoul se restrânge spre zero.

Smerenia este acel lucru care reînnoiește mereu Pământul și stelele. Smerenia, nu datoria, ține stelele departe de rele și de păcatul de neiertat al resemnării nepăsătoare. Prin smerenie, cel mai vechi paradis este proaspăt și puternic. Blestemul care a venit înaintea istoriei ne-a insuflat tendința de a fi sătui de minuni. Dacă am vedea soarele pentru prima dată, ne-ar părea cel mai frumos și mai de temut dintre meteori. Acum, pentru că îl vedem pentru a suta oară, ajungem să îl numim, în cuvintele profanatoare și hidoase ale lui Wordsworth, „lumina zilei obișnuite“. Suntem înclinați a ne spori pretențiile. Suntem înclinați să pretindem șase sori, să pretindem un soare albastru, să pretindem un soare verde. Smerenia ne poartă mereu înapoi la acel întuneric primordial. Acolo toată

lumina este străfulgerare uluitoare și neașteptată. Până nu înțelegem acea beznă primordială, pe care nu o putem nici vedea, nici contempla, nu putem să lăudăm, din inimă, în mod copilăresc, splendidul senzațional din fiecare lucru. Termenii de „pesimism“ și „optimism“, ca mai toți termenii moderni, sunt lipsiți de sens. Dar dacă ar fi să-i folosim într-un sens vag, am putea spune că, în această ordine a lucrurilor, pesimismul este temeiul optimismului. Omul care se distruge pe sine creează universul. Pentru cel smerit, și doar pentru acela, soarele este chiar soare; pentru cel smerit, și doar pentru acela, marea este chiar mare. Când acesta se uită la fețele celor de pe stradă, își dă seama nu doar că sunt în viață, ci își dă seama, cu o vie desfătare, că nu sunt morți.

Nu am vorbit de un alt aspect, acela al descoperirii că smerenia este o necesitate psihologică. Este însă la fel de limpede că smerenia este o necesitate permanentă ca o condiție a efortului și a introspecției. Aceasta este una dintre erorile fatale ale șovinismului: a spune că o națiune este mai puternică dacă urăște alte națiuni. De fapt, cele mai puternice state sunt acelea, precum Prusia sau Japonia, care au început foarte de jos, dar care nu au fost atât de mândre, încât să nu stea la picioarele străinului și să învețe totul de la el. Mai toate victoriile firești și directe au fost victorii de plagiat. Aceasta este, de fapt, un corolar meschin al smereniei, dar totuși al ei. De aceea a avut și succes. Prusia nu a avut smerenie creștină în organizarea sa internă, prin urmare organizarea sa internă a avut de suferit. Prusia a avut însă destulă smerenie creștină pentru a imita servil Franța (chiar și în poezia lui Frederic cel Mare),

iar ceea ce a imitat cu smerenie a avut onoarea de a cuceri. Cazul Japoniei este și mai evident. Singura lor calitate creștină și frumoasă este de a se fi smerit pentru a fi ridicați. Trec cu vederea, totuși, această latură a smereniei legată de strădanie și de dorința de a atinge un standard aflat deasupra noastră. Chestiunea a fost suficient dezbătută de aproape toți scriitorii idealiști.

Ar merita, totuși, să punctăm diferența în materie de smerenie între noțiunea modernă a omului puternic și înțelesul concret al noțiunii de „om puternic". Carlyle[1] a tăgăduit faptul că un om nu poate fi erou în ochii servitorului său[2]. Putem avea toată simpatia pentru el în această privință dacă vorbele sale ar încerca numai sau mai cu seamă să discrediteze cultul eroului. Cultul eroului este, cu siguranță, un impuls uman generos. Eroul poate avea slăbiciuni, dar cultul său, doar cu mare greutate. Se prea poate ca nici un om să nu fie erou în ochii servitorului său, însă fiecare om ar putea fi servitorul eroului său. De fapt, atât proverbul, cât și critica aspră a lui Carlyle nesocotesc cel mai important lucru. Adevărul psihologic fundamental nu este acela că un om nu poate fi un erou în ochii servitorului său. Adevărul psihologic fundamental și temeiul creștinismului este acela că nici un om nu este un erou în ochii săi. După Carlyle, Cromwell a fost un om puternic. După Cromwell, Cromwell a fost un om slab.

Slăbiciunea argumentului lui Carlyle în favoarea aristocrației rezidă în chiar cea mai celebră vorbă a sa. Carlyle

---

1. Thomas Carlyle (1795–1881) filozof, eseist și istoric scoțian.
2. Proverb francez din secolul al XVII-lea.

a spus că cei mai mulți oameni sunt nebuni. Creștinismul a spus pe un ton mult mai sigur și cu un realism mai reverențios că toți sunt nebuni. Această învățătură poartă uneori numele de doctrina păcatului originar. Ea ar putea fi numită și doctrina egalității dintre oameni. Cel mai important lucru este, totuși, că orice pericol moral primar și cu efect pe termen lung care poate să-l pască pe un om îi paște pe toți. Toți oamenii pot deveni ucigași, dacă sunt ispitiți, toți oamenii pot deveni eroi, dacă sunt inspirați. Această învățătură desființează credința vrednică de milă a lui Carlyle (sau a altcuiva) în existența unor „puțini înțelepți". Nu există înțelepți. Toate aristocrațiile din trecut s-au comportat exact ca o gloată în punctele esențiale. Toate oligarhiile sunt precum o mână de oameni în stradă, cu alte cuvinte foarte veseli, dar nu infailibili. Nici o oligarhie din istoria lumii nu a ieșit mai rău în chestiuni practice ca oligarhiile cele mai mândre, precum cea poloneză sau cea venețiană. Armatele care și-au zdrobit inamicii cel mai rapid au fost armatele religioase, de pildă cele musulmane sau cele puritane. Iar o armată religioasă ar putea, prin natura ei, să fie definită ca o armată în care fiecare soldat învață să se înjosească pe sine, nu să se exalte pe sine. Mulți englezi ai zilelor noastre se socotesc urmașii dârji ai dârjilor părinți puritani. De fapt, ei ar lua-o la sănătoasa din fața unei vaci. Dacă l-am întreba pe unul dintre părinții puritani, pe Bunyan[1] de pildă, dacă este dârz, el ar răspunde, cu lacrimi în ochi, că genunchii i se topesc

1. John Bunyan (1628–1688), autor puritan englez cunoscut pentru lucrarea sa *Călătoria pelerinului*.

ca apa[1]. Iar pe acest motiv ar fi îndurat și schingiuiri. Această virtute a smereniei, deși este destul de practică pentru a câștiga bătălii, rămâne destul de paradoxală pentru a-i încurca pe dogmatici. În această privință, este în armonie cu virtutea dragostei. Orice persoană generoasă va fi de părere că păcatul pe care dragostea trebuie să-l acopere este cel de neiertat. Orice persoană generoasă va fi de asemenea de acord că mândria cea mai condamnabilă este a omului care are ceva cu care să se mândrească. Mândria care, proporțional vorbind, nu face rău caracterului este cea care nu aduce profit persoanei. Așadar, mândria de țară nu face rău, la fel nici mândria față de strămoși nu face decât puțin rău. Mândria de a fi făcut bani îi face mai mult rău pentru că în această împrejurare există un motiv în plus pentru a fi mândru. Dar lucrul care îl face să se mândrească și mai mult este ceva mai nobil decât banii, mai exact intelectul. Dar cel mai mare rău este atunci când se mândrește cu cel mai prețios lucru de pe pământ, bunătatea. Omul mândru de ceea ce îi poate fi atribuit este fariseul, pe care Cristos însuși nu a ezitat să-l lovească.

Obiecția mea împotriva dlui Lowes Dickinson și a celor ce reînvie idealul păgân este aceasta: îi acuz pe aceștia că nesocotesc descoperiri umane precise din universul moral, care, deși sunt imateriale, sunt la fel de precise precum circulația sângelui. Nu ne putem întoarce la un ideal rațional și echilibrat, deoarece omenirea a descoperit că rațiunea nu duce la echilibru. Nu ne putem întoarce la un ideal de mândrie și bucurie, deoarece omenirea a

1. *Cf.* Ezechiel 7:17.

descoperit că mândria nu duce la bucurie. Chiar nu știu prin ce extraordinar accident mental au reușit scriitorii moderni să lege constant ideea de progres de cea a gândirii libere. Progresul este evident antiteza gândirii libere. Aceasta pentru că, sub imperiul gândirii independente sau individualiste, fiecare om pornește de la început și ajunge, după toate probabilitățile, cam atât de departe cât și părintele de dinaintea sa. Dar dacă există ceva de felul progresului, aceasta înseamnă, mai presus de orice, studiul atent și asumarea deplină a trecutului. Îl critic astfel pe dl Lowes Dickinson și școala sa reacționară în singurul sens posibil. Nu are decât să nesocotească marile taine ale istoriei – dragoste, cavalerism, credință. Nu are decât să nesocotească plugul sau tipografia. Dacă totuși dorim să readucem la viață și să urmărim idealul păgân al unei împliniri de sine simple și raționale, atunci vom sfârși acolo unde a sfârșit și păgânismul. Nu vreau să spun că vom sfârși în nimicire, ci că vom sfârși în creștinism.

XIII
CELȚII ȘI CELTOFILII

Știința are multe întrebuințări în lumea modernă. Prima sa funcție este, totuși, de a născoci cuvinte lungi pentru a ascunde greșelile celor bogați. Cuvântul „cleptomanie“ este un exemplu vulgar pentru ce vreau să spun. Este în acord cu acea teorie bizară care iese la suprafață ori de câte ori un bogătaș sau o persoană importantă se află în sala de judecată și care afirmă că demascarea sa reprezintă o pedeapsă mai mult pentru cel bogat decât pentru cel sărac. Firește, chiar contrariul acesteia este adevărul. Demascarea este mai mult decât o pedeapsă pentru cel sărac decât pentru cel bogat. Cu cât un om este mai bogat, cu atât îi vine mai ușor să fie un vagabond. Cu cât un om este mai bogat, cu atât îi este mai ușor să fie simpatizat și respectat în Insulele Canibale[1]. Dar cu cât un om este mai sărac, cu atât va trebui să-și folosească trecutul pentru a găsi un culcuș pentru noapte. Onoarea este un lux pentru

1. Insula Fiji, cunoscută la începutul secolului XX sub acest nume.

aristocrați, dar o necesitate pentru hamali. Aceasta este o chestiune secundară, dar un exemplu pentru afirmațiile generale pe care le fac, și anume că marea masă a naivității moderne se străduiește astăzi să scuze comportamentul impardonabil al celor puternici. Așa cum am spus mai sus, aceste scuze se înfățișează pe ele însele sub forma emfatică a științelor fizice. Iar știința, sau mai degrabă pseudoștiința, nu a venit vreodată atât de original în apărarea celor bogați și idioți ca prin originala născocire a teoriei raselor.

Atunci când o națiune prosperă, precum Anglia, descoperă un lucru atât de evident, anume că transformă într-o mizerie ridicolă guvernarea unei națiuni mai sărace, precum Irlanda, se oprește uimită și începe să vorbească despre celți și teutoni. Din câte am înțeles eu, teoria spune că irlandezii sunt celți, iar englezii, teutoni. Desigur, irlandezii nu sunt mai celți decât sunt englezii, teutoni. Nu am urmărit discuția etnologică cu mult entuziasm, dar ultimele concluzii științifice pe care le-am citit par să spună că englezii sunt preponderent celtici, iar irlandezii preponderent teutonici. Cu toate acestea, nimeni care ar fi înzestrat cu o cât de mică licărire de autentic simț științific, nu ar visa să folosească termeni precum „celtic“ și „teutonic“ la vreunul dintre cele două popoare într-un sens pozitiv ori practic.

Aceste lucruri trebuie lăsate în seama celor care vorbesc despre rasa anglo-saxonă în America. Oare cât din sângele anglilor și saxonilor (oricare ar fi fost ei) rămâne în amestecul nostru breton, roman, german, scandinav, normand și picard de astăzi? Aceasta este o chestiune care i-ar interesa

doar pe cei mai fanteziști dintre anticari. Și cât din acel sânge diluat rămâne în acea vâltoare americană în care un potop de suedezi, evrei, germani, irlandezi și italieni se scurge neîncetat? Aceasta i-ar putea interesa doar pe nebuni. Ar fi fost mai înțelept din partea clasei conducătoare engleze să născocească o altă zeitate. Toate celelalte zeități, oricât de slabe și de militante, se laudă, cel puțin, că sunt statornice. Știința însă se laudă că este mereu în schimbare și nestatornică aidoma apei.

Anglia și clasa conducătoare engleză nu au făcut apel la această zeitate absurdă a rasei decât atunci când nici o alta nu părea să fie disponibilă. Cei mai autentici englezi din istorie ți-ar fi râs în față dacă ai fi început să vorbești despre anglo-saxoni. Dacă ai fi încercat să înlocuiești idealul de rasă cu cel de națiune, chiar nu vreau să știu ce ar fi spus aceștia. Cu siguranță mi-ar fi plăcut să fiu ofițerul lui Nelson atunci când acesta a descoperit în ajunul bătăliei de la Trafalgar că are sânge francez. Nu mi-ar fi plăcut să fiu gentlemanul din Norfolk sau Suffolk care trebuia să-i explice amiralului Blake[1] că este legat irevocabil, în mod genealogic, de olandezi. Adevărul întregii chestiuni este foarte simplu. Naționalitatea există, și nu are absolut nimic de-a face cu rasa. Naționalitatea este ca o biserică sau ca o societate secretă, adică rodul sufletului și al voinței umane. Este un rod spiritual. Mai există oameni pe lumea aceasta care ar crede și ar face mai curând orice decât să admită că un lucru poate fi rod spiritual.

1. Robert Blake (1598–1657), erou al primului război anglo–olandez (1652–1654).

Confruntându-se cu lumea modernă, națiunea este un rod pur spiritual. Uneori se naște independent, ca Scoția, alteori dependent, subjugată, precum Irlanda. Uneori ea este ceva mare alcătuit din lucruri mai mici, precum Italia. Alteori ea este un lucru mai mic rupt din altul mai mare, precum Polonia. Dar în toate aceste cazuri, calitatea sa este pur spirituală sau, dacă doriți, pur psihologică. Ea reprezintă acel moment în care cinci oameni devin un al șaselea. Oricine a fondat vreodată un club știe aceasta. Este momentul când cinci locuri devin unul singur. Oricine a înfruntat vreodată o invazie știe aceasta. Dl Timothy Healy, cea mai serioasă minte din Camera Comunelor de astăzi, a rezumat magistral ideea de națiune atunci când a numit-o acel ceva pentru care oamenii ar muri. El i-a răspuns minunat lordului Hugh Cecil în acest fel: „Nimeni, nici măcar cel mai nobil lord, nu ar muri pentru meridianul din Greenwich." Aceasta este cea mai mare laudă făcută dimensiunii pur psihologice a națiunii. Nu are sens să întrebăm de ce Greenwich nu-și are locul în acest aranjament spiritual din care nu a lipsit Atena sau Sparta. E ca și când am întreba de ce un om se îndrăgostește de o femeie și nu de alta.

Irlanda este cel mai uluitor exemplu al acestei coerențe spirituale, independentă de împrejurările exterioare, de rasă sau de orice alt lucru fizic. Roma a cucerit națiuni, însă Irlanda a cucerit rase. Normandul s-a dus acolo și a devenit irlandez, scoțianul s-a dus acolo și a devenit irlandez, spaniolul s-a dus acolo și a devenit irlandez, chiar și asprii soldați ai lui Cromwell s-au dus acolo și au devenit irlandezi. Irlanda, care nici nu există în mod politic, a

fost mai puternică decât toate națiile care au existat în mod științific. Cel mai pur sânge germanic, normand sau chiar sângele celui mai înflăcărat patriot scoțian nu a fost atât de seducător ca o nație fără drapel. Irlanda, nerecunoscută și oprimată, a asimilat cu ușurință rase, de parcă astfel de „fleacuri“ ar fi ușor de asimilat. S-a debarasat cu ușurință de științele fizice, pe cât este de ușor să te debarasezi de asemenea superstiții. Nația în slăbiciunea ei a fost mai puternică decât etnologia în deplinătatea puterii sale. Cinci rase triumfătoare au fost asimilate și înfrânte de o nație înfrântă.

Aceasta fiind adevărata și strania glorie a Irlandei, ne este cu neputință să-i ascultăm cu răbdare pe simpatizanții săi de astăzi când încearcă invariabil să vorbească despre celți și celticism. Cine au fost celții? Desfid pe oricine să îmi răspundă. Cine sunt irlandezii? Desfid pe oricine să rămână indiferent sau să-și închipuie că nu știe. Dl W.B. Yeats, marele geniu irlandez care și-a făcut apariția în vremea noastră, își arată admirabilul discernământ atunci când respinge complet argumentul rasei celtice. Totuși, nici el, nici adepții săi nu scapă complet obiecției aduse argumentului rasei celtice. Argumentul acesta tinde să-i reprezinte pe irlandezi sau pe celți ca pe o bizară rasă aparte, ca pe un trib de excentrici ai lumii moderne, cufundați în legende tenebroase și în visuri sterpe. Argumentul tinde să-i reprezinte pe irlandezi ca pe un neam de oameni unici, deoarece văd zâne. Tendința este de-ai înfățișa pe irlandezi drept ciudați și sălbatici pentru că au cânturi străvechi și dansuri bizare. Dar aceasta este foarte greșit. De fapt, este chiar contrar adevărului.

Englezii sunt cei unici pentru că nu văd zânele. Locuitorii din Kensington sunt cei ciudați și sălbatici fiindcă nu au cânturi străvechi și dansuri bizare. Prin aceasta, irlandezii nu sunt deloc stranii, nici aparte, cu atât mai puțin celtici, așa cum o vrea acest cuvânt comun. Prin aceasta, irlandezii sunt doar o națiune obișnuită și cuminte, care își trăiește viața ca orice națiune obișnuită și cuminte, care nu a fost abrutizată de fum și oprimată de cămătari, nici coruptă în vreun fel de bogăție și știință. Nu este nimic celtic în a avea legende. Este pur și simplu uman. Germanii, care sunt, presupun, teutonici, au sute de legende, oriunde se întâmplă ca germanii să fie oameni. Nu este nimic celtic în a iubi poezia. Nici un popor nu a iubit poezia mai mult ca englezii înainte ca aceștia să sfârșească în umbra hornului și a jobenului[1]. Nu Irlanda este nebună și mistică, ci orașul Manchester, care este o excepție sălbatică printre lucrurile omenești. Irlanda nu are nevoie să intre în prostescul joc de-a rasele. Irlanda nu are nevoie să pretindă că este un trib izolat de vizionari. În ceea ce privește viziunile, Irlanda este mai mult decât o națiune, este o națiune model.

1. Joc de cuvinte intraductibil în română: *chimney-pot* (horn) și *chimney-pot hat* (joben).

XIV
DESPRE ANUMIȚI SCRIITORI MODERNI ȘI INSTITUȚIA FAMILIEI

Familia ar putea fi pe drept socotită o instituție umană fundamentală. Toată lumea va fi de acord că ea a fost celula principală și unitatea centrală a aproape tuturor societăților de până acum, cu excepția acelora precum cea spartană, care, alegând *eficiența*, a pierit fără să lase vreo urmă. Creștinismul, în ciuda măreției sale revoluționare, nu a alterat această construcție sacră și sălbatică, ci doar a răsturnat-o. Nu a negat treimea tatălui, mamei și a copilului, ci le-a citit invers, pornind de la copil, la mamă și tată. Aceasta nu se numește familie, ci Sfânta Familie, căci multe lucruri devin sacre atunci când sunt răsturnate. Totuși, câțiva înțelepți ai epocii noastre decadente au pornit un atac serios asupra familiei. Aceștia au contestat-o, greșit, după cum socotesc, așa cum apărătorii ei au apărat-o, dar în mod greșit. Apologia cea mai comună făcută familiei o prezintă ca fiind un loc plăcut și liniștit și armonios. O altă apologie posibilă a familiei, evidentă pentru mine, este aceea că familia nu este un loc nici plăcut, nici liniștit, nici armonios.

Nu mai este la modă astăzi să se vorbească despre avantajele micii comunități. Ni se spune că trebuie să ne orientăm spre mari imperii și mari idei. Există un singur avantaj, totuși, în micile state, orașe sau sate, pe care doar cel ce este orb de bunăvoie le poate trece cu vederea: omul care trăiește în asemenea comunități trăiește într-o lume mult mai vastă. El știe mult mai multe despre diferențele adânci și divergențele insolvabile dintre oameni. Motivul este evident. Într-o comunitate vastă ne putem alege prietenii. Într-o comunitate restrânsă, aceștia sunt aleși pentru noi. Astfel, în toate societățile extinse și puternic civilizate, grupurile sunt întemeiate pe ceea ce se numește simpatie. Aceste grupuri resping lumea reală mai abitir ca porțile unei mânăstiri. Clanul nu reprezintă deloc ceva îngust. Îngustă este clica. Toți membri clanului trăiesc împreună pentru că poartă cu toții același tartan sau fiindcă descind cu toții din aceeași vacă sacră. Dar în sufletul lor, printr-un sacru concurs de împrejurări, vor fi mereu mai multe culori ca orice tartan. Pe de altă parte, membrii unei clici trăiesc împreună deoarece au același fel de suflet, iar îngustimea lor este o îngustime a coerenței spirituale și a satisfacției asemănătoare cu cea din iad. O societate mare există cu scopul de a forma clici. O societate mare este una care promovează îngustimea. Ea este o mașinărie construită cu scopul de a-l apăra pe individul singuratic și sensibil de toată experiența amară a solidelor compromisuri umane. Este în adevăratul sens al cuvântului o societate care zădărnicește cunoașterea creștină.

Putem vedea această schimbare, de pildă, în transformările moderne a ceea ce numim club. Când Londra era

mai mică, iar cartierele mai izolate și mai provinciale, clubul era ceea ce încă mai e acum la sat și opusul a ceea ce este el acum la oraș. Pe vremuri, clubul era prețuit ca locul unde oamenii pot fi sociabili. Acum clubul este prețuit ca locul unde un om poate fi sociabil. Cu cât civilizația noastră se lărgește și se complică, cu atât clubul devine din ce în ce mai puțin un loc unde oamenii pot avea o discuție aprinsă, devenind din ce în ce mai mult un loc unde se discută în tihnă. Scopul este de a-l face pe om să se simtă bine, iar a te simți bine este contrariul lui sociabil. Sociabilitatea, ca toate lucrurile bune, este plină de neplăceri, pericole și renunțări. Clubul tinde să producă amestecurile cele mai corupte: sihastrul risipitor, cel care îmbină poftele lui Lucullus cu singurătatea nebună a Sfântului Simeon Stâlpnicul.

Dacă mâine dimineață strada pe care locuim ar fi acoperită cu zăpadă, am păși deodată într-o lume mult mai largă și mai grozavă decât am cunoscut vreodată. Însă tot efortul omului modern tipic este de a evada de pe strada sa. Întâi inventează igiena modernă și se duce la Margate[1]. Apoi inventează cultura modernă și pleacă la Florența. Apoi inventează imperialismul modern și pleacă la Tombuctu. Pornește către marginile fantastice ale lumii; își închipuie că vânează tigri; aproape călărește o cămilă. În toate acestea, el fuge, de fapt, departe de strada unde s-a născut, având mereu gata pregătită propria explicație. Minte când spune că fuge de stradă pentru că e plictisitoare. Fuge pentru că este mult prea palpitantă; și este

1. Stațiune balneară celebră în epoca victoriană.

palpitantă pentru că îi cere multe. Îi cere multe pentru că este vie. El poate vizita Veneția fiindcă pentru el, venețienii sunt doar venețieni. Abia oamenii de pe strada sa sunt oameni. El se poate holba la un chinez, fiindcă, pentru el, un chinez este un lucru pasiv la care se poate holba. În schimb, dacă se holbează la bătrâna sa vecină, aceasta prinde viață. Pe scurt, este nevoit să fugă de societatea trepidantă a semenilor săi, a oamenilor liberi, încăpățânați, diferiți de el în mod deliberat. Strada din Brixton[1] este prea înflăcărată și prea copleșitoare. El trebuie să se aline și să se liniștească printre tigri și vulturi, cămile și crocodili. Aceste creaturi sunt, într-adevăr, foarte diferite de el, dar ele nu își folosesc forma, culoarea sau obiceiurile pentru a intra într-o competiție intelectuală cu el. Ele nu încearcă să-i năruiască principiile și să le afirme pe ale lor. În schimb, monștrii din suburbie asta încearcă. Cămila nu își schimonosește înfățișarea luând o expresie batjocoritoare pentru că dl Robinson nu are o cocoașă. În schimb, cultivatul domn de la numărul 5 rânjește pentru că dl Robinson nu are un soclu. Vulturul nu se va prăpădi de râs pentru că omul nu zboară, dar maiorul de la numărul 9 se va prăpădi de râs pentru că omul nu fumează. Ne plângem adesea că vecinii noștri nu își văd de treabă, dar nu asta vrem să spunem. Dacă vecinii noștri nu și-ar vedea de treabă, li s-ar cere numaidecât chiria și ar înceta a ne mai fi vecini. Ce înțelegem când spunem că nu își văd de treaba lor este ceva cu mult mai profund. Nu ne displac pentru că au atât de puțină vlagă și înflăcărare pentru a-și

1. Cartier al Londrei.

vedea de treaba lor. Ne displac pentru că au atâta vlagă și înflăcărare încât sunt, la fel de bine, interesați și de noi. Pe scurt, ceea ce ne înspăimântă la vecinii noștri nu este mărginirea orizonturilor lor, ci trufașa tendință de a le lărgi. Tot dezgustul față de umanitatea obișnuită are această trăsătură generală: el nu este un dezgust față de slăbiciunea lor, cum își închipuie mulți, ci față de energia lor. Mizantropii pretind că disprețuiesc umanitatea pentru slăbiciunea ei. De fapt, aceștia o urăsc pentru forța ei.

Depărtarea de brutala vioiciune și de brutala varietate a omului obișnuit este o scuză pe deplin rezonabilă atâta timp cât nu are pretenții de superioritate. Dar atunci când își spune aristocrație sau estetism sau orice fel de superioritate față de burghezie, ea trebuie pe drept cuvânt denunțată pentru slăbiciunea ei inerentă. Moftul este viciul cel mai ușor de iertat, dar și cea mai greu de iertat dintre virtuți. Nietzsche, care reprezintă cel mai bine această pretenție a moftului, are undeva o descriere – o foarte viguroasă descriere în cel mai pur sens literar – a dezgustului și disprețului care îl mistuie la vederea unor oameni obișnuiți cu fețe, voci și minți obișnuite. Cum am mai spus, această atitudine este aproape frumoasă dacă o socotim jalnică. Aristocrația lui Nietzsche cuprinde toată sacralitatea celui slab. Când ne face să simțim cum nu mai poate îndura acele fețe nenumărate, acele voci necontenite, acea omniprezență copleșitoare a gloatei, el se bucură de simpatia tuturor celor cărora le-a fost rău pe vapor sau într-un omnibus aglomerat. Oricine a urât umanitatea atunci când a fost mai puțin om. Fiecare om a avut uma-

nitatea în ochi, aidoma unei ceți orbitoare, umanitatea în nări, aidoma unui miros greu. Când Nietzsche are incredibila lipsă de umor și incredibila lipsă de imaginație de a ne cere să credem că aristocrația sa este o aristocrație a mușchilor puternici sau o aristocrație a voinței lor puternice, este necesar să arătăm care este adevărul: o aristocrație a nervilor slabi.

Ne facem prieteni, ne facem dușmani, dar Dumnezeu ne face aproapele de lângă ușă. Aproapele vine către noi înveșmântat în toate spaimele nepăsătoare ale naturii. Este straniu precum astrele, nesăbuit și nepăsător ca ploaia. El este Omul, cel mai de temut dintre fiare. De aceea, atât religiile străvechi, cât și scrierile sacre au dat dovadă de o înțelepciune pătrunzătoare când au vorbit nu despre datoria omului față de umanitate, ci despre datoria omului față de aproapele său. Datoria față de umanitate poate îmbrăca adesea forma unei alegeri personale și chiar plăcute. Acea datorie poate fi o pasiune, ba chiar o pierdere de timp. Se poate să lucrăm în mahalaua orașului, pentru că acolo ne este locul ori pentru că suntem convinși de aceasta. Se poate să luptăm pentru pacea între națiuni pentru că ne place lupta. Cea mai monstruoasă formă de martiriu, cea mai respingătoare trăire poate fi rezultatul unei alegeri personale sau al unei preferințe. Unora dintre noi le plac nebunii și sunt interesați în special de lepră. Unora le plac negrii pentru că sunt negri și socialiștii germani pentru că sunt pedanți. Pe aproapele nostru însă trebuie să-l iubim pentru că există, iar acesta este un motiv mult mai îngrijorător pentru o mult mai serioasă acțiune.

El este acea mostră de umanitate care ne-a fost încredințată. El este fiecare fiindcă poate fi oricine. Dar, pentru că este un accident, el devine un simbol.

Fără îndoială oamenii fug de ambianțele mărunte spre tărâmurile aducătoare de moarte. Este firesc, pentru că ei nu fug de moarte, ci de viață, iar acest principiu se aplică tuturor verigilor lanțului social uman. Este perfect rezonabil ca omul să caute o varietate particulară a tipului uman, atât timp cât caută așa ceva, și nu o simplă varietate umană. Este cât se poate de rezonabil ca un diplomat britanic să caute societatea generalilor japonezi, dacă își dorește să cunoască generali japonezi. Dar dacă își dorește să cunoască oameni diferiți de el, mai bine ar sta acasă și ar discuta despre religie cu menajera. Este rezonabil ca geniul satului să se gândească să cucerească Londra dacă acesta își dorește să cucerească Londra. Dar dacă își dorește să cucerească ceva fundamental și simbolic ostil și, de asemenea, foarte puternic, mai bine ar rămâne unde este și s-ar răfui cu parohul. Omul din suburbie face bine să plece la Ramsgate de dragul acelui loc, deși mi-e greu să-mi închipui asta. Dar dacă pleacă la Ramsgate, cum spune el, „pentru a schimba aerul“, atunci mai bine i-ar fi să sară gardul în grădina vecinului; ar găsi acolo aerul mult mai romantic și mai melodramatic, iar consecințele ar fi înviorătoare cu mult peste posibilitățile igienei din Ramsgate[1].

1. În secolul al XIX-lea, Ramsgate era una dintre cele mai celebre stațiuni balneare din Anglia, dar nu și una dintre cele mai salubre.

La fel cum acest principiu se aplică imperiului, națiunii în imperiu, orașului în națiune, străzii în oraș, se aplică și casei de pe stradă. Instituția familiei trebuie încurajată pentru aceleași motive pentru care este încurajată instituția națiunii sau cea a orașului. Este bine ca omul să trăiască în familie pentru același motiv pentru care este bine să fie asediat într-un oraș. Este bine ca omul să trăiască în familie după cum este frumos și plăcut să rămână înzăpezit pe o stradă. Toate acestea îl constrâng să recunoască faptul că viața nu este o chestiune exterioară, ci lăuntrică. Mai presus de toate, ele subliniază că în cazul în care viața este un lucru antrenant și fascinant, prin firea lui, atunci acesta există împotriva voinței noastre. Scriitorii de azi care au afirmat mai mult sau mai puțin deschis că familia ar fi o instituție nefastă s-au mărginit să sugereze cu amărăciune sau patos că familia nu este poate mereu un lucru atrăgător. Familia este, desigur, o instituție bună tocmai fiindcă este neatrăgătoare. Ea este sănătoasă deoarece cuprinde atâtea deosebiri și lucruri variate. Precum au spus sentimentaliștii, ea este ca o mică împărăție, și, ca mai toate micile împărății, se află, îndeobște, într-o stare asemănătoare cu anarhia. Familia are calitățile unei federații pentru că fratele nostru George nu este interesat de dificilele chestiuni religioase, ci de restaurantul Trocadero. Așadar, familia are ceva din calitățile solide ale commonwealth-ului. Familia este aidoma omenirii tocmai pentru că unchiul Henry nu vede cu ochi buni ambițiile teatrale ale surorii noastre Sarah. Bărbații și femeile care se revoltă, din motive bune sau rele, împotriva

familiei se revoltă, din motive bune sau rele și împotriva omenirii. Mătușa Elisabeta nu este rezonabilă, la fel ca omenirea. Tata este arțăgos, la fel ca omenirea. Frățiorul nostru este neascultător, la fel ca omenirea. Bunicul este prostănac, la fel ca lumea. El este bătrân, la fel ca lumea.

Cei care doresc, pe bună dreptate sau nu, să părăsească toate acestea doresc, fără îndoială, să pășească într-o lume mai îngustă. Sunt exasperați și înspăimântați de mărimea și varietatea familiei. Sarah dorește să găsească o lume plină de oameni ai teatrului. George vrea să creadă că restaurantul Trocadero este un întreg univers. Nu spun, nici pentru o clipă, că fuga spre această viață îngustată nu ar putea fi ceea ce îi trebuie individului, cum nici nu afirm acest lucru despre fuga la mânăstire. Dar spun că este rău și artificial orice îi face pe acești oameni să aibă strania iluzie că pășesc într-o lume mai largă și mai variată decât a lor. Cel mai bun mijloc de a vedea cât de pregătit este un om să întâlnească varietatea comună a omenirii este să coboare pe horn în casa cuiva ales întâmplător și să încerce să se înțeleagă cu cei de acolo. Lucrul acesta l-a făcut fiecare dintre noi în ziua în care s-a născut.

Acesta este, de fapt, sublimul și romantismul aparte al familiei. Este romantică deoarece este dilematică. Este romantică pentru că atât văd în ea inamicii săi. Este romantică pentru că e întâmplătoare Este romantică pentru că se află acolo. Unde există grupuri de persoane alese în mod rațional, atmosfera devine sectară. Unde există grupuri de persoane alese în mod irațional, tot în acel loc există și oameni. Acolo începe să existe și elementul de aventură, pentru că aventura este, prin firea ei, un lucru

care vine în întâmpinarea noastră. Este un lucru care ne alege, nu unul pe care îl alegem noi. Îndrăgostirea este adesea socotită cea mai înaltă formă de aventură, supremul accident romantic. Este adevărat în măsura în care în aceasta se află ceva exterior nouă, un fel de fatalism voios. Dragostea ne răpește, ne transfigurează și ne chinuie. Ne frânge inima cu o frumusețe insuportabilă, întocmai ca frumusețea insuportabilă a muzicii. Dar în măsura în care avem ceva de-a face cu aceasta, în măsura în care suntem pregătiți să ne îndrăgostim și să ne azvârlim în ea. Dar în măsura în care o alegem și o judecăm – îndrăgostirea nu mai este romantică, încetând a mai fi o aventură. Din acest punct de vedere, cea mai înaltă formă de aventură nu este îndrăgostirea. Suprema aventură este a te fi născut. Aici cădem pe loc într-o cursă splendidă și neașteptată, în care recunoaștem ceva la care nu am visat vreodată. Părinții noștri stau la pândă și se năpustesc asupra noastră, ca niște tâlhari la drumul mare. Unchiul este o surpriză. Mătușa este, potrivit frumoasei expresii comune, ca un trăsnet din senin. Când pășim în familie, prin faptul de a ne fi născut, pășim într-o lume dincolo de calcul, într-o lume cu propriile reguli bizare, într-o lume care poate exista fără noi, pe care nu noi am făcut-o. Cu alte cuvinte, pășind în lumea familiei, pășim într-un basm.

Această culoare de basm ar trebui să pătrundă în familia și relațiile noastre de la un capăt la celălalt al vieții. Romantismul este cel mai profund lucru al vieții, mai profund chiar decât realitatea, căci, oricât de înșelătoare ar fi aceasta din urmă, nu ar putea fi dovedită ca fiind

lipsită de importanță și de spectaculos. Chiar de-ar fi false, faptele rămân ciudate. Iar această ciudățenie a vieții, acest element neașteptat și chiar corupt al lucrurilor care se vestejesc rămâne, totuși, nespus de interesant. Împrejurările pe care le putem controla pot deveni blânde sau pesimiste. Cele pe care nu le stăpânim rămân dumnezeiești pentru cei care, aidoma dl Micawber[1], le pot invoca, reînnoindu-și puterea. Oamenii se miră de ce romanul este cea mai răspândită formă de literatură; oamenii se miră de ce este citit mai mult decât alte cărți, cum ar fi cele de știință sau de metafizică. Motivul este unul simplu: romanul este pur și simplu mai autentic decât celelalte. Viața poate, pe drept cuvânt, și cu mai multă legitimitate să apară uneori ca într-o carte de știință. Viața poate să apară uneori ca într-o carte de metafizică, și aceasta cu mult mai legitim. Dar viața este mereu un roman. Existența noastră poate înceta să mai fie un cântec. Existența noastră poate înceta să mai fie o frumoasă lamentație. Existența noastră poate să nu fie o dreptate limpede sau chiar o greșeală ușor de recunoscut. Dar existența noastră rămâne o poveste. În crudul alfabet al fiecărui apus de soare este scris: „va continua în următorul nostru episod". Dacă avem destulă minte, putem isprăvi o deducție filozofică sau algebrică, fiind siguri că am isprăvit-o bine. Cu destulă minte putem duce la bun sfârșit orice descoperire științifică, fiind siguri că am făcut-o bine. Dar chiar înzestrați cu cea mai uriașă minte nu vom reuși să ispră-

1. Wilkins Micawber, personaj din romanul lui Charles Dickens *David Copperfield*.

vim cea mai simplă și mai ridicolă poveste, fiind siguri că am făcut-o bine. Și aceasta pentru că o poveste are în culisele ei nu numai minte, care este parțial mecanică, ci și voință, care este esențialmente divină. Romancierul își poate trimite eroul la spânzurătoare în penultimul capitol dacă dorește. O poate face grație aceluiași capriciu divin prin care el, ca autor, poate merge la spânzurătoare și pe urmă în focul iadului, dacă alege asta. Aceeași civilizație europeană cavalerească care și-a afirmat în veacul al XIII-lea libertatea de voință a produs în al XVIII-lea ceea ce se numește *beletristică*. Când Sfântul Toma d'Aquino a afirmat libertatea spirituală a omului, a creat toate romanele de proastă calitate din bibliotecile de azi.

Dar pentru ca viața să fie pentru noi poveste sau aventură, atunci este nevoie ca măcar o parte din ea să ne fie hotărâtă fără permisiunea noastră. Dacă vrem ca viața să fie un sistem, asta s-ar putea să fie o bătaie de cap. Dar dacă vrem să fie o dramă, atunci este esențial. Se întâmplă adesea, desigur, ca o dramă să fie scrisă de altcineva pe care nu îl îndrăgim. Dar îl vom îndrăgi cu atât mai puțin dacă autorul va veni de fiecare dată de după cortină și ne va sili să născocim un nou act. Omul este stăpân peste multe lucruri în viața sa; are control peste destule lucruri pentru a deveni eroul unui roman. Dar, dacă ar fi stăpân peste toate, ar deveni într-atât de mult erou, încât nu ar mai exista un roman. Motivul pentru care viața celui bogat este, la urma urmei, atât de searbădă și lipsită de evenimente este faptul că acesta poate hotărî totul. Viața lui este mărginită fiindcă el este atotputernic.

Nu ajunge să simtă aventura pentru că el o poate produce. Singurul lucru care face ca viața să fie romantică este existența acestor mărețe și simple mărginiri care ne constrâng să întâlnim lucrurile care nu ne plac și la care nu ne așteptăm. În zadar vanitoșii vremurilor noastre spun că se află într-un mediu dezagreabil. A fi într-o aventură romantică înseamnă a fi într-un mediu dezagreabil. A te naște în această lume înseamnă a te naște într-un mediu dezagreabil, adică a te naște într-o aventură romantică. Familia este cea mai importantă și mai precisă dintre aceste mari mărginiri și cadre care modelează și zămislesc poezia și bogăția vieții. Pentru aceasta, ea a fost înțeleasă greșit de oamenii de azi, care și-au închipuit că aventura romantică poate exista în mod deplin în ceea ce ei numesc libertate. Ei cred că dacă un om face un semn, ar fi o surprinzătoare aventură dacă soarele ar pica din cer. Dar surprinzătoarea aventură romantică este că soarele nu pică din cer. Aceștia caută cu orice preț o lume fără constrângeri, o lume fără contururi, adică o lume fără forme. Nimic nu este mai josnic ca infinitul. Ei spun că vor să fie puternici ca universul, dar, de fapt, vor ca universul să fie slab ca ei înșiși.

XV
DESPRE SCRIITORII ISTEȚI ȘI „GRUPUL ISTEȚILOR“

Într-o anumită privință, este mult mai indicat să se citească literatură de proastă calitate decât de bună calitate. Literatura bună ne poate dezvălui mintea unui singur om, pe când cea proastă ne poate vorbi despre mintea mai multor oameni. Un roman bun ne spune adevărul despre erou, dar un roman prost ne spune adevărul despre autor. Face chiar mai mult decât atât, ne spune adevărul despre cititori, ba chiar, într-un mod foarte curios, ne spune aceasta cu atât mai mult cu cât motivele producerii lui au fost mai cinice și mai imorale. Cu cât o carte este mai necinstită în calitatea ei de carte, în realitate, cu atât este mai cinstită în calitatea ei de document public. Un roman sincer arată simplitatea unui singur om, în vreme ce un roman nesincer arată simplitatea lumii. Hotărârile pedante și corecturile mărginite ale omului sunt de găsit în manuscrise, coduri de legi și scrieri sacre. Însă premisele de bază și energiile perene ale omului sunt de găsit în romane sentimentale de duzină. Omul, aidoma multor altora înzestrați cu o cultură autentică, nu poate învăța

din literatura de bună calitate nimic în afară de puterea de a aprecia literatura bună. Dar din cea rea poate învăța cum să cârmuiască imperii și cum să cerceteze harta omenirii.

Mai există un exemplu pentru situația în care literatura slabă este cu adevărat cea puternică, iar cea puternică este cea slabă. Este ceea ce am putea numi, cu aproximație, literatura aristocrației sau, dacă preferați altă categorie, literatura snobismului. Cine vrea să găsească un argument cu adevărat eficient, cuprinzător și viabil în apărarea aristocrației, nu are nevoie să-i citească pe modernii conservatori filozofi ai generației noastre, nici chiar pe Nietzsche, ci mai degrabă romanele de doi bani de felul *Bow Bells*[1]. În cazul lui Nietzsche, recunosc că sunt mult mai sceptic. Nietzsche și romanele de doi bani de felul *Bow Bells* au în comun, evident, aceeași trăsătură fundamentală. Amândouă venerează bărbatul înalt cu mustăți cârlionțate și forță corporală herculeană. Amândouă îl venerează într-un chip mai curând feminin și isteric. Chiar și aici, romanul despre care vorbesc rămâne superior din punct de vedere filozofic, fiindcă îl înzestrează pe omul puternic cu acele virtuți care îi și aparțin, de cele mai multe ori, precum lenea, bunătatea, o bunăvoință puțin nechibzuită alături de oroarea de a face rău celui slab. Pe de altă parte, Nietzsche îl înzestrează pe omul puternic cu acel dispreț pentru slăbiciune care nu există decât printre infirmi. Cu

1. Periodic englez cu preț redus apărut la sfârșitul veacului al XIX-lea, care publica romane-foileton melodramatice și facile.

toate acestea, nu doresc să vorbesc despre meritele minore ale marelui filozof german, ci despre cele majore ale romanelor de felul *Bow Bells*. Imaginea aristocrației din acel roman melodramatic mi se pare satisfăcătoare ca ghid politic și filozofic permanent. S-ar putea ca detaliile să nu fie conforme cu realitatea, ca de pildă titlul cu care te adresezi unui baronet sau lățimea unei crevase pe care un baronet poate să o sară cu ușurință, dar, cu toate acestea, rămâne o bună caracterizare a ideii și a intenției aristocrației în privința chestiunilor umane. Visul de căpătâi al aristocrației este splendoarea și vitejia, iar *Family Herald Supplement*[1] nu greșește atunci când îl deformează sau îl exagerează. Nu greșește niciodată dacă face crevasa prea îngustă sau titlul unui baronet prea puțin impresionant. Totuși, această sănătoasă literatură demnă de încredere a snobismului a fost întrecută, în epoca noastră, de un alt fel de literatură a snobismului care, având pretenții mult mai nobile, îmi pare demnă de mult mai puțin respect. Se întâmplă accidental, dacă asta contează să fie o literatură mult mai bună. Ca filozofie, ca etică și ca politică este nemăsurat de slabă, incapabilă să prezinte aristocrația și omenirea așa cum sunt ele. Din asemenea cărți de felul celor despre care doresc acum să vorbesc putem afla ce poate face un om isteț cu ideea de aristocrație. Dimpotrivă, din literatura de tipul *Family Herald Supplement* putem afla ce face ideea de aristocrație cu un om care nu este isteț, iar când cunoaștem asta, ajungem să cunoaștem istoria Angliei.

1. Celebru periodic victorian care publica romane-foileton.

Noua literatură aristocratică a atras atenția celor care au citit cea mai bună literatură din ultimii cincisprezece ani. Așa-zisa „literatură“ a *grupului isteților*[1] reprezintă cel mai bine pretențiile celor care nu numai că se îmbracă elegant, dar care se și exprimă elegant. Această școală de gândire a introdus – pe lângă ideea de baronet rău și cea de baronet bun, de baronet romantic și neînțeles care ar trebui să fie rău – o noțiune la care nici nu se visa în anii trecuți, și anume noțiunea de baronet hazliu. Aristocratul nu trebuie să fie doar mai înalt, mai puternic și mai chipeș decât ceilalți muritori, ci și mai mucalit. El este bărbatul cel lung, cu o scurtă epigramă. Mulți romancieri de frunte ai epocii noastre, și pe bună dreptate de frunte, ar trebui să se simtă oarecum vinovați că au sprijinit această formă oribilă de snobism, snobismul intelectual. Talentatul autor al lui *Dodo* este vinovat de a fi creat moda ca modă.[2] Dl Hitchens, în *Garoafa Verde*[3], a dat apă la moară ideii că tinerii nobili vorbesc bine. Firește, argumentul său avea ceva temei biografic. Doamna Craigie[4] este mult mai vinovată deși, sau mai degrabă „pentru că“, a amestecat

---

1. *The Smart Set*, revistă literară americană de succes, de la începutul secolului XX, care își propunea să lanseze autori mai puțin cunoscuți.

2. Aluzie la E.F. Benson (1867–1940), autorul romanului *Dodo* (1893).

3. Roman controversat al lui Robert Hitchens, publicat în 1894. Cartea a fost retrasă din circulație anul următor.

4. Pearl Mary Teresa Craigie (1867-1906), romancieră și dramaturgă anglo-americană, autoarea mai multor opere scrise sub pseudonimul „John Oliver Hobbes“.

ideea de aristocrație cu cea de sinceritate morală și chiar religioasă. Când salvezi sufletul unui om, chiar și într-un roman, e indecent să amintești că acel om este un gentleman. Nici chiar Anthony Hope[1], acel om care a dovedit că are un mai mare talent și cel mai nobil instinct uman, adică instinctul romantic – nici acela în întregime liber de reproș. În melodrame fanteziste precum *Prizonierul din Zenda*[2], sângele regilor a țesut o urzeală fantastică de excepție. Sângele regilor, totuși, nu poate fi luat în serios. Dar când dl Hope, de pildă, dedică atât de mult zel plin de compătimire omului numit Tristram din Blent[3], un om care în toată tinerețea sa zburdalnică nu s-a preocupat decât de o veche și stupidă moșie, simțim chiar și în dl Hope o grijă exagerată pentru ideea de oligarhie. I-ar veni greu oricărui om obișnuit să arate un interes exagerat față de un tânăr a cărui singură preocupare este de a stăpâni moșia din Blent, în vreme ce preocuparea celorlalți tineri este să stăpânească stelele.

Dl Hope nu este un exemplu foarte moderat. Găsim în dumnealui nu numai note de romantism, ci și de ironie subtilă care ne avertizează dacă luăm toată această galanterie prea în serios. Mai presus de toate, dovedește bunsimț să nu își înzestreze nobilii cu darul de a întoarce o replică de duh. Obiceiul de a stărui asupra inteligenței

---

1. Anthony Hope (1863–1933), romancier și dramaturg englez.

2. Roman de aventuri al lui Anthony Hope, publicat în 1894.

3. Aluzie la romanul din 1901 al lui Anthony Hope *Tristram din Blent: Un episod din istoria unei vechi familii*.

clasei celor bogați este ultima și cea mai slugarnică dintre slugărnicii. Este nemăsurat mai demnă de dispreț decât snobismul romanului ieftin care îl prezintă pe nobil cu zâmbetul lui Apollo sau călare pe un elefant turbat. Astea sunt poate exagerări de frumusețe și vitejie, dar frumusețea și vitejia sunt idealurile inconștiente ale aristocraților, chiar și ale aristocraților idioți.

Se prea poate ca nobilul din romanul de doi bani să nu fie creionat cu atenție deosebită sau conștientă la obiceiurile zilnice ale nobililor. Dar el e ceva mai important ca realitatea; este un ideal practic. Gentlemanul din literatură nu-l copiază pe cel din viața reală, dar gentlemanul din viața reală îl copiază pe cel din literatură. Poate că nu este foarte arătos, dar își dorește să fie arătos mai curând decât orice altceva. Poate că nu a călărit vreodată pe un elefant turbat, dar călărește pe căluț cu aerul că ar avea sub el unul. Și, mai presus de toate, clasele superioare nu numai că își doresc aceste calități de frumusețe și vitejie, dar le și posedă. Astfel, literatura de duzină nu este deloc răutăcioasă sau lingușitoare atunci când spune că marchizele sunt femei foarte înalte. Este un lucru de snob, dar nicidecum servil. Exagerarea provine dintr-o admirație copleșitoare, dar sinceră, iar admirația vine din ceva care, într-o anumită măsură, se află acolo în mod real. Clasele de jos din Anglia nu se tem deloc de cele de sus. De fapt, nimeni nu ar putea. Cele dintâi le venerează pe cele din urmă cu sinceritate și libertate. Forța aristocrației nu stă în ea însăși, ci în mahalale. Nici măcar în Camera Lorzilor, nici în funcționărime, nici în administrația guvernamentală, nici măcar în acel uriaș și disproporționat monopol

al pământului englez, ci într-un spirit anume. Această forță constă tocmai în faptul că atunci când un muncitor dorește să laude un om, îi vine rapid pe limbă să îi spună că s-a comportat ca un gentleman. Din punct de vedere democratic, i-ar putea spune, la fel de bine, că s-a comportat ca un conte. Caracterul oligarhic al societății britanice moderne nu se sprijină, ca în celelalte oligarhii, pe cruzimea bogatului față de cel sărac. Nu se sprijină nici pe bunătatea bogatului față de sărac, ci pe bunătatea veșnică și nestrămutată a săracului față de cel bogat.

Snobismul literaturii de proastă calitate nu este, așadar, servil, însă snobismul literaturii de bună calitate este servil. Romanele de doi bănuți de pe vremuri, în care ducesele scânteiau cu diamante la gât, nu sunt servile, însă noile romane în care aceleași ducese scânteiază în epigrame, sunt servile. Atribuind capacitate de controversă și de conversație, precum și calități intelectuale deosebite și surprinzătoare claselor superioare, nu facem altceva decât să atribuim ceea ce nu este în mod special punctul lor forte și nici măcar obiectivul lor. Ca să folosesc cuvintele lui Disraeli[1] (care, fiind un geniu și nu un om, trebuie tras la răspundere pentru că a fost primul care a introdus această metodă de a linguși boierimea), ne folosim de funcția esențială a lingușirii care constă în a-i linguși pe oameni pentru calitățile pe care nu le dețin. Lauda poate fi uriașă și nebunească fără a avea vreo urmă de lingușire, cât timp este o laudă a unui lucru care poate fi observat

1. Benjamin Disraeli (1804–1881), prim-ministru britanic în timpul domniei reginei Victoria.

în realitate. Omul poate spune că girafa atinge stelele cu capul, sau că o balenă ocupă toată Marea Nordului, dar prin aceasta nu ar face decât să-și arate mai curând admirația pentru creatura preferată. În schimb, când începe să felicite girafa pentru penele ei, iar balena pentru eleganța picioarelor, ne confruntăm cu elementul social pe care îl numim lingușire. Clasa mijlocie și cea de jos din Londra pot cu sinceritate, dar nu și în siguranță, să admire sănătatea și eleganța aristocrației engleze. Și aceasta pentru un motiv foarte simplu: aristocrații sunt, în linii mari, mai sănătoși și mai eleganți decât cei săraci. Totuși, ei nu pot să admire cu sinceritate inteligența aristocraților, iar asta pentru un motiv foarte simplu: aristocrații nu sunt mai inteligenți decât cei săraci, ba dimpotrivă. Omul nu aude, ca în romanele isteților, asemenea nestemate ale desăvârșitei exprimări schimbate între diplomați la cină, ci le aude între doi birjari în Holborn[1]. Baronul plin de replici geniale din paginile doamnei Craigie sau ale doamnei Fowler[2] va fi făcut fărâme în arta conversației de primul lustragiu pe care ar avea nenorocul să-l întâlnească. Cei săraci sunt pur și simplu sentimentali, iar acest sentimentalism este foarte scuzabil, mai ales atunci când îl laudă pe gentleman dacă acesta are o mână gata să dea și banii deja pregătiți. Dar aceștia ar fi niște robi lingușitori dacă l-ar lăuda pe motiv că are mereu o vorbă de duh pe limbă. Aceasta pentru că tocmai ei au mult mai multe.

---

1. Stradă și cartier în Londra.

2. Ellen Thorneycroft Fowler (1860–1929) a scris și publicat numeroase romane de succes între 1898 și 1904.

Sentimentul oligarhic din aceste romane are, cred, un aspect mai profund, mai greu de înțeles, dar care merită înțeles. Gentlemanul de azi, în special cel englez, a devenit atât de central și de important în aceste cărți, și prin ele în întreaga noastră literatură și mod de gândire, încât unele calități ale sale, fie originale, fie recente, fie esențiale sau întâmplătoare, au modificat calitatea comediei engleze. Idealul stoic, în mod absurd considerat drept idealul englezului, ne-a făcut rigizi și reci. El nu este idealul englezului, ci, într-o oarecare măsură, al aristocratului, ba chiar al aristocratului în toamna sau decăderea sa. Gentlemanul este un stoic fiindcă e un soi de sălbatic, pătruns de teama elementară că un străin îi va adresa un cuvânt. De aceea o trăsură de mahala este o comunitate, în vreme ce o trăsură de bulevard este un loc pentru pustnici fioroși. Voi discuta chestiunea aceasta dificilă mai pe ocolite în cele ce urmează.

Cutremurătoarea inutilitate care străbate toată această literatură inteligentă, epigramatică și la modă din ultimii opt sau zece ani, care este întâlnită și în opere de talent real dar inegal, precum *Dodo* sau *Despre Isabel Carnaby*[1], sau chiar *Una-două emoții și-o morală*[2], poate fi exprimată după cum urmează, deși pentru mulți dintre noi va fi același lucru. Această nouă formă de frivolitate este inadecvată fiindcă în ea nu se află simțul bucuriei negrăite. Bărbații și femeile care schimbă replici nu doar că se detestă unii pe alții, ci se urăsc și pe ei înșiși. Fiecare ar putea

1. Roman din 1898 al lui Ellen Thorneycroft Fowler.
2. Primul roman al doamnei Craigie, publicat în 1891.

ajunge falit într-o zi, sau chiar condamnat la moarte în următoarea. Ei glumesc nu pentru că sunt veseli, ci pentru că nu sunt. Gura grăiește din pustietatea inimii. Chiar și atunci când spun nerozii, acele nerozii sunt chibzuite, adică sunt frugale, sau, în cuvintele dlui W.S. Gilbert[1] din *Răbdarea*[2], „nerozii prețioase". Nici chiar când mintea lor devine liniștită. Dacă ați citit ceva din raționalismul epocii noastre, v-ați dat seama că Rațiunea stă sub semnul tristeții. Ba mai mult, chiar și ne-rațiunea lor este una tristă.

Pricina acestei neputințe nu este greu de găsit. Cea mai importantă este, firește, teama de a fi sentimental, cea mai infamă teroare a epocii noastre, mai infamă chiar și decât teroarea care naște igiena. Oriunde, cel mai robust și mai gălăgios umor vine mereu de la cei care nu sunt capabili doar de sentimentalism, ci de un sentimentalism prostesc. Nici un umor nu este mai robust și mai gălăgios ca acela al sentimentalistului Steele[3] sau al sentimentalistului Sterne[4] sau al sentimentalistului Dickens. Aceste făpturi care au bocit ca niște femei au fost făpturile care au râs ca niște bărbați. Este adevărat că umorul lui

---

1. William Schwenck Gilbert (1836–1911), dramaturg, libretist și poet englez, cunoscut îndeosebi pentru operele sale comice puse pe muzică de compozitorul Sir Arthur Sullivan.

2. Opera comică în două acte jucată în 1881 și rămasă în istorie ca primul spectacol dramatic al desfășurat pe o scenă iluminată electric.

3. Richard Steele (1672–1729), scriitor și politician irlandez.

4. Laurence Sterne (1713–1768), romancier irlandez.

Micawber face parte din literatura de bună calitate și că patosul micului Nell este neinspirat. Dar tipul de om care a avut curajul să scrie atât de prost într-un caz este același tip care are curajul să scrie atât de bine în celălalt. Aceeași inconștiență, aceeași inocență violentă, aceeași gigantică dimensiune a acțiunii care l-a adus pe Napoleon al comediei la Jena l-a adus și la Moscova. Mai ales aici ni se arată mărginirile reci și plăpânde ale spiritului modernilor. Depun eforturi febrile, eforturi eroice și chiar jalnice, fără însă a izbuti să scrie prost. Sunt momente când aproape credem că ating efectul căutat, dar speranțele noastre se năruiesc în clipa în care asemănăm aceste mici eșecuri cu mărețele imbecilități ale lui Byron sau ale lui Shakespeare.

Pentru un râs viguros este nevoie să atingi inima. Nu știu de ce a atinge inima are mereu doar înțelesul atingerii ei spre compasiune sau spre simțul primejdiei. Inima poate fi atinsă și spre bucurie și victorie. Poate fi atinsă spre veselie. Din păcate toți umoriștii noștri sunt comedianți tragici. Acești epigoni sunt pesimiști până în măduva oaselor și nu își pot închipui că inima ar avea ceva în comun cu voia bună. Când vorbesc despre inimă, gândul lor zboară la chinuri și dezamăgiri pe plan emoțional. Când spun că inima cuiva este acolo unde trebuie, ea se află, pare-se, în bocanci. Societățile noastre de etică[1]

---

1. Societățile de etică (*Ethical Societies*) erau reprezentantele „mișcării etice“, începută la mijlocul secolului al XIX-lea în Statele Unite ale Americii, care avea ca scop promovarea valorilor etice în viața de zi cu zi a cetățeanului.

cunosc ce înseamnă tovărăşia, dar nu şi buna tovărăşie. La fel, umoriştii noştri cunosc ce înseamnă o discuţie, dar nu şi ce însemna pentru Samuel Johnson[1] o discuţie bună. Pentru a avea, ca Johnson, o discuţie bună, este absolut obligatoriu să fii, ca Johnson, un om bun, cu alte cuvinte să fii prietenos, onorabil şi tandru până în măduva oaselor. Mai presus de orice, este obligatoriu să fii deschis şi indecent de uman, să recunoşti în tine, pe deplin, toate temerile şi păcatele lui Adam. Johnson a fost un umorist perspicace, şi de aceea nu îl deranja să vorbească cu seriozitate despre religie. Johnson a fost un om viteaz, poate unul dintre cei mai viteji care a existat vreodată, şi de aceea nu s-a temut să mărturisească oricui mistuitoarea sa teamă de moarte.

Ideea că a-ţi înăbuşi sentimentele ar fi un fenomen englezesc este unul dintre acele lucruri de care nici un englez nu a auzit înainte ca Anglia să fie condusă doar de scoţieni, de americani şi de evrei. În cel mai bun caz, acea idee este o generalizare venită din partea ducelui de Wellington, care era irlandez. În cel mai rău caz, ea se înscrie în acele germanisme stupide care ştiu la fel de multe despre Anglia cât despre antropologie, dar care vorbesc mereu despre vikingi. De fapt, vikingii nu îşi înăbuşeau deloc sentimentele. Plângeau ca nişte prunci şi se sărutau ca nişte fetiţe. Pe scurt, se comportau ca Ahile şi ca toţi eroii puternici care erau fii de zei. Cu toate că naţia engleză nu are mai mult de-a face cu vikingii decât francezii

1. Samuel Johnson (1709–1784), renumit scriitor şi lexicograf englez.

sau irlandezii, ea a fost neam de vikingi în ceea ce privește lacrimile și săruturile. Nu este doar adevărat că oamenii de litere cei mai englezi precum Shakespeare și Dickens, Richardson[1] și Thackeray[2], au fost niște sentimentali. Este de asemenea adevărat că oamenii de acțiune cei mai tipic englezi au fost sentimentali, și poate chiar mai sentimentali. În epoca elisabetană, pe când poporul englez se năștea anevoie, apoi în veacul al XVIII-lea când imperiul britanic se clădea pretutindeni, unde era simbolicul englez stoic îmbrăcat în cenușiu și negru, care își înăbușea sentimentele? Erau oare astfel toți cavalerii și corsarii elisabetani? Era vreunul dintre ei astfel? Își ascundea Grenville[3] emoțiile când sfărâma paharele de vin cu dinții și le mușca până îi dădea sângele? Și-a înfrânat ducele de Essex entuziasmul atunci când și-a aruncat pălăria în mare? Găsea Raleigh[4] de cuviință să le răspundă tunurilor spaniole, cum zice Stevenson, doar cu o salvă de trâmbițe răsunând de ocări? A ratat Sydney[5] vreo ocazie în care să nu facă vreun gest teatral în timpul vieții sau în clipa morții? Erau oare și puritanii stoici? Puritanii englezi au înăbușit multe lucruri, dar chiar și ei erau prea englezi pentru a-și

---

1. Samuel Richardson (1689–1761), scriitor și tipograf englez.

2. William Makepeace Thackeray (1811–1863), romancier englez, autor al romanului *Bâlciul Deșertăciunilor*.

3. Richard Grenville (1542–1591), celebru corsar și om politic englez.

4. Walter Raleigh (1554–1618), celebru scriitor, corsar și explorator englez.

5. Robert Sydney (1563–1626), om de stat, poet și mecena englez.

înăbuși sentimentele. Doar printr-o minune a izbutit Carlyle[1] să admire în același timp două lucruri atât de contradictorii, tăcerea și pe Oliver Cromwell. Cromwell era tocmai opusul omului puternic și tăcut. El vorbea mereu când nu plângea. Nimeni nu-l va acuza pe autorul *Harului din belșug*[2] că se rușina de propriile-i sentimente. L-am putea vedea chiar și pe Milton ca pe un stoic. Era stoic într-o oarecare măsură, așa cum era îngâmfat și poligam și alte lucruri neplăcute și păgâne. Trecând cu vederea acest nume măreț și pustiu care ar putea fi socotit o excepție, descoperim că tradiția sentimentalismului englez este reluată imediat și își continuă neîntreruptă cursul. Oricare ar fi fost splendoarea morală a pasiunilor lui Etheredge[3] sau ale ducelui de Dorset, ale lui Sedley[4] sau ale contelui de Buckingham, nu li se poate imputa cusurul de a le fi trecut sub tăcere. Carol II era foarte iubit de englezi deoarece, ca toți englezii cheflii, își exprima pasiunile. Wilhelm Olandezul[5] era foarte popular printre englezi deoarece, nefiind englez, își ascundea sentimentele. El era, de fapt, englezul ideal al teoriei moderne; și tocmai pentru aceasta toți englezii autentici s-au ținut departe de el ca de lepră. În veacul al XVIII-lea, când marea Anglie

1. Alexander Carlyle (1722–1805), cleric scoțian.

2. Aluzie la John Bunyan, autorul celebrului roman *Călătoria pelerinului*.

3. George Etherege (1636–1692), dramaturg englez.

4. Charles Sedley (1639–1701), umorist, dramaturg și om politic englez.

5. Wilhelm III de Orania (1650–1702), rege al Angliei sub numele de William III.

se înălța, încă mai găsim acest stil sincer și emoțional în literatură și în politică, în arte și în armată. Singura calitate împărtășită de marele Fielding[1] și de marele Richardson era poate faptul că nici unul dintre ei nu își ascundea sentimentele. Swift era crâncen și logic, pentru că Swift era irlandez. Când trecem la oamenii de arme și la conducători, la patrioții și ctitorii de imperii din veacul al XVIII-lea, descoperim, cum am mai spus, că erau poate chiar mai romantici decât romanticii și mai poetici decât poeții. Chatham[2], cel care a arătat lumii întreaga sa forță, a arătat Camerei Comunelor întreaga sa slăbiciune. Wolfe[3] se plimba prin salon cu sabia scoasă, își spunea Cezar și Hanibal și a murit cu poezia pe buze. Clive[4] era un om asemenea lui Cromwell sau Bunyan, ba chiar asemenea lui Johnson, adică un om puternic, sensibil, străbătut de un fior de isterie și melancolie. Ca Johnson, era cu atât mai sănătos cu cât era mai morbid. Toate poveștile despre amiralii și aventurierii acelei Anglii sunt pline de *Braggadocio*[5], de sentimentalism și de o splendidă afectare. Nu cred că este nevoie să mergem mai departe cu exemplele de englez eminamente romantic. Un exemplu le depășește pe toate. Dl Rudyard Kipling a spus, satisfăcut, despre

1. Henry Fielding (1707–1754), romancier și dramaturg englez.

2. William Pitt (1708–1778), conte de Chatham și prim-ministru britanic.

3. James Wolfe (1727–1759), om de arme britanic.

4. Robert Clive (1725–1774), om de arme britanic.

5. Personaj al poemului epic *The Faerie Queene* al lui Edmund Spenser, devenit un simbol al aristocratului fanfaron.

englezi: „Noi nu ne îmbrățișăm și nu ne sărutăm când ne întâlnim." Este adevărat că acest obicei ancestral și universal dispare pe măsură ce Anglia pierde din forță în epoca noastră. Pe Sydney[1] nu l-ar fi deranjat să-l sărute pe Spenser. Dar sunt gata să recunosc că dl Brodrick[2] nu l-ar săruta pe dl Arnold-Foster[3], ca și când asta ar fi o dovadă pentru bărbăția și măreția militară a Angliei. Englezul care nu își arată sentimentele nu a renunțat pe deplin la capacitatea de a discerne ceva pur englezesc în acel grandios erou al mării din războaiele napoleoniene. Legenda lui Nelson nu poate fi nimicită, iar dincolo de amurgul acelei glorii stau scrise pe vecie cuvintele de foc ale marelui sentiment englez: „Hardy, sărută-mă!"

Idealul autoreprimării este orice, dar nu ceva englezesc. Este, poate, cumva oriental, puțin prusac, dar nu provine, cred, din rasă sau națiune. Este, cum am mai spus, într-un fel aristocratic. Nu provine dintr-un popor, ci dintr-o clasă. Nici chiar aristocrația nu era, cred, atât de stoică pe vremea când era cu adevărat puternică. În schimb, acest ideal lipsit de emoție, fie că aparține unei tradiții autentice a gentlemanului, fie uneia dintre născocirile gentlemanului de astăzi (pe care îl putem socoti decăzut), are cu siguranță de-a face cu lipsa sentimentului din aceste romane de societate. După ce aristocratul a

---

1. Philip Syndey (1554–1586) și Edmund Spenser (1553–1599), poeți englezi elisabetani.

2. William St John Fremantle Brodrick (1856–1942), om politic britanic, ministru de război între 1900 și 1903.

3. Hugh Oakeley Arnold-Foster (1855–1909), om politic britanic, ministru de război între 1903 și 1905.

fost reprezentat ca un om care își înăbușă sentimentele, a fost lesne ca acesta să fie înfățișat ca un om care nu are deloc sentimente de înăbușit. Astfel, oligarhul de astăzi a produs pentru oligarhie o virtute la fel de solidă și de scânteietoare ca diamantul. Precum sonetistul care îi cânta domniței lui în veacul al XVI-lea, oligarhul pare să folosească cuvântul „rece“ aproape ca pe un elogiu, iar „fără inimă“ ca pe un soi de compliment. Firește, în oameni atât de binevoitori și copilăroși cum este mica nobilime engleză, ar fi imposibil să se nască un lucru de felul cruzimii pozitive. Astfel, în aceste cărți, ei etalează o cruzime negativă, căci nu pot fi cruzi cu fapta, ci doar cu vorba. Aceasta înseamnă un singur lucru, și anume că idealul viu și revigorant al Angliei trebuie căutat în popor, acolo unde Dickens l-a găsit, același Dickens pentru care era un titlu de glorie să fie umorist, sentimentalist, optimist, sărac și englez. Dar cea mai mare glorie pentru el era să vadă întreaga omenire în uimitoarea și tropicala ei luxurianță, fără a aminti pentru o clipă aristocrația. Cea mai mare glorie a lui Dickens era să nu poată descrie un gentleman.

XVI
DESPRE DL MCCABE
ȘI SFÂNTA UȘURĂTATE

Un critic m-a apostrofat odată spunând, cu un aer rezonabil și indignat: „Dacă vreți totuși să glumiți, măcar nu o faceți pe seama unor subiecte atât serioase.“ Am răspuns cu firească simplitate și uimire: „Despre ce se poate glumi dacă nu despre lucrurile serioase?“ Despre batjocură profană nici nu merită discutat. Orice batjocură este prin natura ei profană, în sensul că îți dai seama că ceea ce se vrea solemn nu este la urma urmei deloc solemn. Dacă o glumă nu este despre religie sau despre moravuri, atunci ea este despre funcționarii din poliție sau profesorii de științe sau chiar studenți îmbrăcați ca regina Victoria. Oamenii râd mai mult despre funcționarii din poliție decât despre papă, nu pentru că funcționarii din poliție sunt un subiect mai frivol, ci dimpotrivă, pentru că funcționarii din poliție sunt un subiect mult mai serios. Episcopul Romei nu are autoritate în regatul Angliei. Dimpotrivă, funcționarii din poliție pot face dintr-odată uz de aceasta. Omul glumește despre profesorii de științe mai adesea chiar decât despre episcopi, iar aceasta nu

pentru că știința este mai slabă ca religia, ci fiindcă știința este mereu, prin firea ei, mai solemnă și mai severă decât religia. Nu doar eu, nu doar gazetarii, ci întreaga omenire glumește pe seama celor mai îngrozitor de importante lucruri. Dacă există un lucru pe care îl va recunoaște orice persoană care are o cât de neînsemnată cunoaștere despre mersul lumii, acela este că oamenii vorbesc mereu cu seriozitate și cu cea mai mare grijă despre lucruri fără importanță, dar mereu cu ușurătate despre cele importante. Oamenii ar putea vorbi ore în șir cu persoane din colegiul cardinalilor despre subiecte precum golf, tutun, vestimentație și partide politice. În schimb, cele mai serioase și mai teribile lucruri din lumea aceasta sunt și cele mai vechi subiecte de glumă: a fi căsătorit, a fi spânzurat.

Un domn pe nume McCabe mi-a făcut o rugăminte personală în această chestiune. Pentru că se întâmplă ca el să fie o persoană căreia îi respect onestitatea și forța intelectuală, nu intenționez să trec rugămintea sub tăcere fără să încerc să îmi mulțumesc criticul în materie. Dl McCabe a consacrat o mare parte din ultimul eseu al colecției sale *Procesul creștinismului și al raționalismului* printr-o obiecție, nu la adresa tezei, ci a metodei mele, rugându-mă cu prietenie și demnitate să o modific. Sunt hotărât să mă apăr, nu doar din respect pentru dl McCabe, ci mai mult din respect pentru adevăr, pe care dl McCabe l-a pus în primejdie prin greșeala sa, nu numai în această chestiune, ci și în altele. Pentru a nu-i face dlui McCabe vreo nedreptate, îl voi cita: „Înainte de a-l urma cât de puțin pe dl Chesterton doresc să fac o observație în privința metodei dumnealui. Dl Chesterton este la fel de serios ca și

mine în ceea ce privește scopul său ultim și îl admir pentru aceasta. Știe, ca și mine, că omenirea se află la o însemnată răscruce de drumuri. Omenirea se zorește veac după veac spre un țel necunoscut, îmboldită de o nestăpânită dorință de fericire. Ea șovăie în zilele noastre, având inima destul de liniștită, dar oricine gândește serios știe cât de importantă poate fi această hotărâre pentru ea. Pare să părăsească făgașul religiei pentru a intra pe cel al laicității. Se va pierde ea oare în mlaștinile senzualității, urmându-și noua ei cărare, va gâfâi și va răzbate anevoie prin anii de anarhie civică și industrială, pentru a afla, mai târziu, că a greșit drumul și că trebuie să se reîntoarcă la religie? Sau va descoperi că lasă în urmă mlaștinile și negura, că urcă muntele pe care îl zărește încețoșat, apropiindu-se de mult căutata Utopie? Aceasta e drama epocii noastre, pe care fiecare bărbat și fiecare femeie ar face bine să o priceapă.

Dl Chesterton a înțeles lucrul acesta. Mai mult, ne laudă pentru a fi înțeles. Dumnealui nu are nimic din josnica infamie sau din strania obtuzitate a multora dintre colegii săi, care ne condamnă ca și când am fi niște iconoclaști bezmetici sau niște anarhiști morali. Dumnealui recunoaște că ducem un război ingrat pentru ceea ce socotim a fi Adevărul și Progresul. Dumnealui face același lucru. Dar de ce oare, în numele a tot ce este rezonabil, trebuie să lăsăm deoparte mijloacele serioase de a gestiona controversa, după ce am căzut de acord asupra gravității problemei? Când problema de căpătâi a epocii noastre este de a-i face pe bărbați și femei să-și adune gândurile din când în când și să fie bărbați și femei, ba chiar să-și amintească de faptul că ei sunt cu adevărat niște dumnezei care

au la picioare destinele omenirii, de ce să credem oare că aceste caleidoscopice jocuri de cuvinte sunt nepotrivite? Baletele din Alhambra, focurile de artificii din Crystal Palace și articolele d-lui Chesterton din *Daily News* își au locul lor sub soare. În schimb, cum poate un cărturar preocupat de probleme sociale să lupte cu seriozitate împotriva lipsei de înțelepciune a generației noastre cu paradoxuri scrântite? Nu văd cum poate să-i facă pe oameni să înțeleagă probleme sociale prin scamatorii literare, sau să-i ajute să tranșeze diverse chestiuni importante printr-un potop de metafore și realități inexacte ori prin înlocuirea rațiunii cu imaginația."

Am citat acest pasaj cu o plăcere deosebită, deoarece dl McCabe nu poate să arate cât de dator îi sunt dumnealui și școlii sale pentru onestitatea și responsabilitatea atitudinii filozofice. Sunt absolut sigur că dumnealor iau în serios fiecare cuvânt rostit. La fel și eu. Totuși, mă întreb de ce dl McCabe dă dovadă de o misterioasă ezitare în a recunoaște că iau în serios fiecare cuvânt pe care îl rostesc. Mă întreb de ce nu este la fel de sigur de responsabilitatea mea mentală pe cât sunt eu de a dumnealui. Voi încerca să răspund direct și satisfăcător, mergând în miezul problemei pe drumul cel mai scurt.

Dl McCabe crede că nu sunt sobru, ci doar nostim, deoarece dumnealui crede că a avea umor este opusul lui a fi sobru. A avea umor este opusul lui a nu avea umor, și nimic mai mult. Chestiunea dacă un om se folosește pentru a se exprima de o frazeologie grotescă sau ridicolă sau de una restrânsă nu ține de motivație sau de moralitate, ci reprezintă o chestiune care ține de limbajul

instinctiv și de exprimarea de sine. Fie că un om alege să spună adevărul prin multe cuvinte sau prin glume scurte este ca și când ar alege să spună același adevăr în franceză sau în germană. Problema dacă un om propovăduiește Evanghelia într-un stil grotesc sau, dimpotrivă, solemn, este similară cu problema dacă ar propovădui-o în proză sau în versuri. Chestiunea dacă Swift era comic în ironia lui este aproape altă chestiune decât cea cu privire la întrebarea dacă Swift era serios în pesimismul său. Nici chiar dl McCabe nu va susține că cu cât *Gulliver* este mai caraghios în metodă, cu atât va fi mai puțin sincer în ceea ce urmărește să spună. Într-adevăr, așa cum am mai spus, cele două categorii, ale umorului și ale sobrietății, nu au nimic de-a face una cu cealaltă și, ca negrul și triunghiularul, nu pot fi comparate. Dl Bernard Shaw are un umor sincer. Dl George Robey este comic, dar nesincer. Dl McCabe este sincer, dar nu are umor. Miniștrii noștri nu sunt nici sinceri și nici nu au umor.

Pe scurt, dl McCabe se face vinovat de o eroare elementară pe care o găsesc foarte comună la oamenii bisericii. Mulți clerici mi-au reproșat din când în când că fac glume pe seama religiei. Aceștia invocau autoritatea foarte sensibilei porunci care spune: „Să nu iei numele Domnului Dumnezeului tău în deșert.“ Firește, am protestat că nici pe departe nu luam numele în deșert. Să faci o glumă dintr-o chestiune nu înseamnă să o iei în deșert. Înseamnă, dimpotrivă, să o utilizezi într-un scop mai puțin comun, dar bun. Să folosești un lucru în deșert înseamnă să-l folosești fără a-l folosi. O glumă, pe de altă parte, poate fi nemaipomenit de folositoare, ea poate să

cuprindă tot înțelesul pământesc al unei situații, ba chiar și pe cel ceresc. Iar cei care găsesc porunca aceea în Biblie mai pot găsi tot acolo și o mulțime de glume. În aceeași carte în care numele lui Dumnezeu este îngrădit împotriva luării în deșert, Dumnezeu însuși îl copleșește pe Iov cu un potop de frivolități înspăimântătoare. Aceeași carte care spune că numele lui Dumnezeu nu trebuie luat în deșert vorbește cu ușurătate și chiar neatent despre un Dumnezeu care râde și face cu ochiul. Firește că nu aici găsim sensul veritabil al expresiei „a lua în deșert numele Domnului". Pe de altă parte, nu este greu de aflat unde. Cei care iau cu adevărat numele Domnului în deșert sunt clericii, așa cum le-am arătat-o cu multă delicatețe. Ceea ce este cu adevărat și fundamental frivol nu este o glumă neatentă, ci o solemnitate neatentă. Dacă dl McCabe dorește cu adevărat să afle ce garanție de realitate și soliditate îi oferă faptul de a vorbi cu seriozitate, îl invit să petreacă o duminică veselă mergând de la amvon la amvon; sau chiar, și mai bine, să meargă în Camera Comunelor sau în cea a Lorzilor. Chiar și dl McCabe va recunoaște că acei oameni sunt sobri, mult mai sobri decât mine. Dar chiar și dl McCabe va recunoaște, cred, că acei oameni sunt frivoli, mult mai frivoli decât mine. De ce trebuie dl McCabe să fie atât de elocvent cu privire la pericolul pe care îl reprezintă scriitorii paradoxului și al fantasticului? De ce dorește cu orice preț scriitori sobri și prolicși? Nu există mulți scriitori de paradox și fantastic, ci un număr uriaș de scriitori sobri și prolicși. Dar tocmai prin efortul acestor scriitori sobri și prolicși este ținut în viață și este activ tot ceea ce detestăm dl McCabe și cu

mine. Cum se face că un om cu inteligența d-lui McCabe crede că paradoxul și zeflemeaua reprezintă un obstacol? Solemnitatea este cea care se pune de-a curmezișul oricărui efort din ziua de azi. Solemnitatea, „metodele" sale „serioase" și „favorita ei însemnătate". Favorita sa *Judecată* face ca totul să se poticnească. Orice om care a solicitat ceva unui ministru știe aceasta. Orice om care a scris vreodată redacției *The Times* știe aceasta. Orice bogat care dorește să închidă gura săracului vorbește despre „însemnătate". Orice ministru care nu are un răspuns ticluiește brusc o „judecată". Orice muritor care se folosește de metode abjecte va vorbi despre „metode serioase". Am spus adineaori că sinceritatea nu are nimic de împărțit cu solemnitatea, însă recunosc că nu sunt sigur dacă am dreptate. În lumea de astăzi, solemnitatea este marele vrăjmaș al sincerității. În lumea de astăzi, sinceritatea se găsește aproape mereu de-o parte a baricadei, iar solemnitatea de cealaltă. Singurul răspuns posibil la critica înverșunată și voioasă a sincerității este jalnicul răspuns al solemnității. Îl invit pe dl McCabe – și pe oricine își dorește să fiu solemn pentru a fi sincer – să își închipuie o situație în care dl Bernard Shaw îi înaintează o cerere socialistă dlui Austen Chamberlain[1]. Unde va fi solemnitatea și unde sinceritatea?

Sunt bucuros să aflu că dl McCabe îl socotește pe dl Shaw vinovat de aceleași frivolități de care m-a acuzat

1. Austen Chamberlain (1863–1937), om de stat britanic și laureat al Premiului Nobel pentru Pace (1925). Pe vremea când Chesterton scria *Ereticii*, Chamberlain ocupa funcția de ministru de finanțe (1903–1905).

și pe mine. El a spus odată, cred, că și-a dorit mereu ca dl Shaw să își eticheteze paragrafele sale, după cum sunt comice sau serioase. Nu știu care dintre paragrafele dlui Shaw pot fi etichetate serioase, dar nu încape îndoială că acest paragraf al dlui McCabe trebuie etichetat drept comic. Acesta mai spune, în același articol, că dl Shaw are reputația de a spune, în mod deliberat, toate acele lucruri pe care ascultătorii săi nu se așteaptă să le audă. Nu mă ostenesc să arăt cât de neconcludentă și slabă este această afirmație, mai ales că am abordat deja acest subiect în remarcile mele despre dl Bernard Shaw. Aș spune doar că singurul motiv pentru care un om ar fi determinat să-l asculte pe un altul este acela că primul se uită la al doilea cu credință ardentă și atenție concentrată, așteptând ca acesta din urmă să spună ceva la care nu se așteaptă. S-ar putea să fie un lucru paradoxal, dar asta fiindcă paradoxurile sunt adevărate. S-ar putea să nu fie un lucru rațional, dar asta pentru că raționalismul este greșit. Totuși, e adevărat că atunci când mergem să ascultăm un profet sau un învățător, s-ar putea să așteptăm, sau nu, ca el să fie inteligent sau elocvent, dar, de fapt, așteptăm ceva neașteptat. Dacă nu așteptăm neașteptatul, de ce ne mai deranjăm să-l ascultăm? Dacă, în schimb, așteptăm ceea ce este de așteptat, de ce nu rămânem, așteptând, acasă? Dacă dl McCabe nu vrea să spună despre dl Shaw decât că acesta are mereu ceva neașteptat de împărtășit din filozofia sa celor care îl ascultă, atunci ceea ce spune este adevărat. Cu alte cuvinte dl Shaw este un om original. Dar dacă, prin aceea, dl McCabe înțelege că dl Shaw profesează sau predică orice altă filozofie în afară de a sa, atunci dl McCabe nu spune adevărul. Nu este de datoria

mea să-l apăr pe dl Shaw. Cum am arătat deja, sunt în deplin dezacord cu el. Cu toate acestea, nu mă deranjează ca în această chestiune să îi sfidez direct pe toți adversarii săi, precum dl McCabe. Îl desfid pe dl McCabe, sau pe alții, să vină cu un singur exemplu în care dl Shaw, din dorința de a aduce ceva nou și amuzant, și-a asumat o poziție care nu poate fi dedusă din filozofia formulată de el în alte lucrări. Mă bucur să spun că urmăresc îndeaproape afirmațiile d-lui Shaw, și îi cer d-lui McCabe să mă ia în serios cu această provocare.

Toate acestea sunt, totuși, o paranteză. Ceea ce mă preocupă aici este faptul că dl McCabe mă îndeamnă să nu fiu superficial. Aș dori să mă întorc la textul acestui îndemn. Aș putea spune multe lucruri însoțite de amănunte despre acesta. Totuși, aș începe prin a spune că dl McCabe se înșală atunci când presupune că pericolul pe care îl prevăd odată cu dispariția religiei este avântul senzualității. Dimpotrivă, aș fi mai degrabă dispus să prevăd o diminuare a senzualității, deoarece prevăd o diminuare a vieții. Nu cred că anarhia este rezultatul materialismului occidental al epocii noastre. Mă îndoiesc că am avea destul curaj, valoare individuală și spirit pentru a avea măcar libertate. A devenit o eroare de modă veche să credem că obiecția pe care o aducem scepticismului este aceea de a elimina disciplina din viață. Obiecția pe care o aducem scepticismului este aceea că elimină forța motrice din viață. Materialismul nu este ceva care distruge pur și simplu constrângerea, ci el însuși este marea constrângere. Școala lui McCabe promovează o libertate politică, dar o neagă pe cea a spiritului. Cu alte cuvinte,

abolește legile care pot fi încălcate, înlocuindu-le cu altele care nu pot fi. Aceasta este adevărata sclavie.

Adevărul este că civilizația științifică în care crede dl McCabe are un defect particular: încearcă mereu să năruiască democrația sau puterea omului obișnuit în care crede dl McCabe. Știința înseamnă specializare excesivă, iar specializarea excesivă înseamnă oligarhie. Odată ce stabilești obișnuința de a te încrede în diverși oameni pentru a produce rezultate diverse în fizică sau în astronomie, lași ușa deschisă necesității firești de a te încrede în diverși oameni pentru a face diverse lucruri în stat și în poliție. Dacă socotești că este rezonabil ca o gâză să fie unicul obiect de studiu al unui singur om, iar numai acel om să studieze acea gâză, o consecință nevinovată care decurge de aici este a spune că politica trebuie să fie unicul obiect de studiu al unui singur om, așadar un singur om trebuie să studieze politica. Cum am arătat deja în această lucrare, expertul este mai aristocratic decât aristocratul, deoarece aristocratul este doar cel care trăiește bine, în vreme ce expertul este cel care știe mai bine. Dacă ne uităm la progresul civilizației noastre științifice, vedem pretutindeni o creștere treptată a importanței specialistului în conștiința populară. Cândva oamenii obișnuiau să cânte în cor în jurul unei mese. Acum unul cântă singur, pentru motivul absurd că poate cânta mai bine. Dacă civilizația științifică merge înainte (un lucru foarte improbabil), atunci un singur om va râde, pentru că râde mai bine decât ceilalți.

Nu știu dacă există un mod mai succint de a exprima aceasta decât de a socoti ca text relevant o unică frază

a d-lui McCabe: „Baletul de la Alhambra, focurile de artificii de la Crystal Palace și articolele d-lui Chesterton din *Daily News* își au locul lor în viață.“ Mi-aș dori ca articolele mele să aibă un loc la fel de nobil ca celelalte două. Dar să ne întrebăm (într-un spirit de afecțiune, cum ar spune dl Chadban), care sunt baletele de la Alhambra? Baletele de la Alhambra sunt niște aranjamente în care un număr ales de persoane îmbrăcate în roz trec printr-un proces numit dans. În toate societățile religioase – fie în cea creștină a Evului Mediu, fie în altele primitive – dansul era un lucru obișnuit și nu era rezervat unei clase profesionale. Cineva putea dansa fără a fi dansator. Cineva putea dansa fără a fi specialist. Cineva putea dansa fără a fi îmbrăcat în roz. Iar cu cât societatea științifică a d-lui McCabe avansează – cu alte cuvinte civilizația religioasă, sau cea reală, decade – cu atât mai „instruiți“ și mai îmbrăcați în roz devin cei ce dansează, și cu atât mai numeroși cei care nu dansează. Dl McCabe recunoaște, cred, un exemplu pentru ceea ce vreau să spun în faptul că vechiul vals european sau dansul în pereche este tot mai discreditat în societate, fiind înlocuit cu oribilul și degradantul interludiu oriental numit dansul de cabaret. Esența decadenței este înlăturarea a cinci persoane care fac un lucru pentru amuzament de către unul care îl face pentru bani. Așadar, când dl McCabe spune că baletele de la Alhambra și articolele mele „își au locul lor în viață“, ar fi bine să i se arate că lumea pe care încearcă să o creeze este una în care dansul adevărat nu va avea un loc al său în viață. Faptul că dl McCabe crede că dansul aparține

unor femei de meserie la Alhambra este o ilustrare a aceluiași principiu care îi permite să își închipuie religia ca fiind în sarcina unor bărbați de meserie cu guler alb. Nici unul din aceste două lucruri nu ar trebuie să fie făcute pentru noi, ci de către noi. Dl McCabe ar fi fericit dacă ar fi cu adevărat credincios. Dacă ar fi cu adevărat fericit, ar dansa.

Pe scurt, am putea spune așa: cel mai important lucru din ziua de astăzi nu este că baletul de la Alhambra își are locul lui în viață, ci, imensa tragedie a zilelor noastre este că dl McCabe nu are un loc în baletul de la Alhambra. Bucuria schimbării și a pozițiilor grațioase, bucuria armonizării dintre legănarea membrelor și legănarea muzicii, bucuria răsucirii stofelor și bucuria de a sta într-un picior aparțin de drept d-lui McCabe, mie și, la urma urmei, oricărui cetățean obișnuit și sănătos. Ne convingem că nu este cazul să facem toate acestea, însă știm motivul: suntem cu toții niște raționaliști moderni și nefericiți. Nu numai că ne iubim pe noi înșine mai mult decât iubim datoria, dar ne iubim mai mult decât iubim bucuria.

Așadar, atunci când dl McCabe afirmă că dansurile de la Alhambra (și articolele mele) își au locul lor în viață, cred că avem temei să arătăm că dumnealui, prin însăși natura filozofiei sale și a civilizației sale favorite, le găsește un loc foarte nepotrivit. Dar, dacă îmi este îngăduit să urmăresc foarte măgulitoarea paralelă, dumnealui crede că Alhambra și articolele mele sunt niște lucruri stranii și destul de absurde, pe care unii oameni le fac (probabil pentru bani) ca să-l distreze. Dacă dl McCabe ar fi avut

acel instinct străvechi, sublim, primitiv și uman de a dansa, ar fi aflat că dansul nu este un lucru frivol, ci unul foarte serios. Ar fi aflat că el este singurul mijloc grav, cast și decent de a exprima o anumită familie de simțăminte. La fel, dacă ar fi avut vreodată, ca mine sau ca dl Shaw, gustul pentru paradox, ar fi descoperit că paradoxul nu este un lucru frivol, ci unul foarte serios. Ar fi aflat de asemenea că paradoxul este pur și simplu bucuria sfidătoare a încrederii. Aș spune că o civilizație căreia îi lipsește obiceiul universal al dansului gălăgios este, din punct de vedere strict uman, o civilizație imperfectă. La fel, aș spune că o minte căreia îi lipsește, într-un fel sau altul, gustul pentru reflexia gălăgioasă este, din punct de vedere strict uman, o minte imperfectă. Degeaba spune dl McCabe că baletul este parte din dumnealui. Dumnealui ar trebui să facă parte dintr-un balet, altfel este doar o parte de om. Degeaba spune că „nu are nimic împotriva importanței umorului într-o controversă". Dimpotrivă, dumnealui ar face bine să introducă umorul în orice controversă, pentru că un om care nu este în parte umorist, acela este doar în parte om. Pe scurt, dacă dl McCabe mă întreabă de ce introduc frivolitatea într-o discuție despre natura omului, îi voi răspunde că frivolitatea face parte din natura omului. Dacă mă întreabă de ce aduc ceea ce el numește paradoxuri într-o discuție filozofică, îi voi răspunde că toate problemele filozofice tind să devină paradoxale. Dacă se opune ideii de a trăi zgomotos, îi voi răspunde că viața este zgomot. Mai mult, voi adăuga că Universul, cel puțin așa cum îl văd eu, are mai multe

în comun cu focurile de artificii de la Crystal Palace decât cu filozofia dumnealui. Întregul univers este străbătut de o tainică și agitată sărbătoare, la fel ca pregătirile pentru noaptea lui Guy Fawkes[1]. Veșnicia este ajunul unei sărbători. Nu ridic niciodată ochii spre stele fără să simt că ele sunt sclipirile rachetei unui puștan, neclintită în nesfârșita ei cădere.

1. Sărbătoare britanică ce comemorează ziua în care catolicul Guy Fawkes a fost arestat pentru participarea la o conspirație care avea ca scop asasinarea regelui Iacob I prin aruncarea în aer a Parlamentului englez. Conspirația a fost numită „Complotul prafului de pușcă“ și a avut loc în 1605.

XVII
DESPRE UMORUL LUI WHISTLER

Acel scriitor capabil și ingenios, dl Arthur Symons, a cuprins într-o lucrare de eseuri publicată, cred, recent o apologie a *Nopților londoneze*, în care susține că moralitatea trebuie cu totul subordonată artei în critică. A utilizat un argument oarecum straniu: după dumnealui, arta sau cultul frumuseții este aceeași în fiecare epocă, pe când morala diferă în toate detaliile sale de la o perioadă la alta. S-ar părea că le cere criticilor sau cititorilor săi să găsească o singură trăsătură permanentă în etică. Aceasta este, fără îndoială, un exemplu tare curios al acelei extravagante tendințe anti-morale care îi face pe mulți esteți ultra-moderni la fel de înverșunați și de fanatici asemeni oricărui pustnic răsăritean. Este o banalitate pentru intelectualismul modern să spună că moralitatea unei epoci este complet diferită de moralitatea alteia. Și, ca alte mărețe fraze ale intelectualismului modern, nu înseamnă nimic. Dacă aceste două moralități sunt complet diferite, de ce mai sunt numite moralități? Este ca și când ai spune: „Cămilele din diverse locuri sunt foarte diferite între ele.

Unele au șase picioare, altele nu au deloc, unele au solzi, altele au pene, unele au coarne, altele au aripi, unele sunt verzi, altele sunt triunghiulare și nu au nimic în comun unele cu altele." Omul simplu și cu judecată ar răspunde: „Atunci de ce le numești pe toate cămile? Ce înțelegi prin cămilă? Cum recunoști o cămilă când o vezi?" Firește, există o substanță permanentă a moralei, la fel cum există o substanță permanentă a artei. Totuși, e ca și când ai spune că morala e morală și arta e artă. Criticul de artă ideal va vedea, fără îndoială, frumusețea trainică din fiecare curent artistic. La fel, eticianul ideal va vedea etica existentă în fiecare cod moral. Cu toate acestea, unii dintre cei mai mari englezi ai tuturor timpurilor nu au putut vedea decât mizerie și idolatrie în evlavia luminoasă a brahmanului. Și este la fel de adevărat că unii dintre cei mai mari artiști ai tuturor timpurilor, adică maeștrii Renașterii, nu au văzut decât barbarie în energia eterică a goticului.

Prejudecata împotriva moralei în rândul esteților din zilele noastre este un lucru la mare modă. Și totuși nu este o prejudecată împotriva moralei în sine, ci împotriva moralei altora. Este întemeiată, de regulă, pe o preferință morală bine stabilită pentru un anumit soi de viață păgân, plauzibil, uman. Estetul de astăzi vrea să credem că el prețuiește frumusețea mai mult decât comportamentul, citind Mallarmé și bând absint într-o tavernă. Aceasta însă nu e unicul său fel favorit de frumusețe, ci și de comportament. Dacă vrea cu adevărat să credem că nu îi pasă decât de frumusețe, atunci ar trebui să frecventeze doar școlile wesleyene și să picteze raze de lumină în pletele

copiilor wesleyeni. Să nu citească decât elocventele predici teologice ale bătrânilor pastori presbiterieni. Lipsa acerbă de simpatie morală arată că interesul său era doar verbal sau pictural. În tot ceea ce citește și scrie se agață de poalele propriei sale moralități și imoralități. Apărătorul artei de dragul artei îl condamnă mereu pe Ruskin pentru tendința sa moralizatoare. Dacă ar fi cu adevărat un apărător al artei de dragul artei, ar stărui mereu asupra stilului lui Ruskin.

Teza diferenței dintre artă și morală datorează mare parte din succesul său faptului că arta și morala sunt deopotrivă prezente în reprezentanții lor cei mai importanți. Întruchiparea acestei norocoase contradicții a fost Whistler. Nici un alt om nu a predicat impersonalitatea artei mai bine decât el. Nici un alt om nu a predicat impersonalitatea artei într-un chip mai personal ca el. Pentru acesta, tablourile nu aveau nimic de-a face cu caracterul unei persoane. Dar, pentru toți admiratorii săi înverșunați, personalitatea sa era cu mult mai interesantă decât tablourile sale. S-a lăudat mereu că a rămas, ca artist, dincolo de bine și de rău, dar ce a reușit a fost să vorbească de dimineață până seara despre drepturile și greșelile sale. A avut multe talente, dar virtuți, trebuie să o recunoaștem, nu multe, cu excepția bunătății față de prietenii săi dovediți, lucru asupra căruia insistă mulți dintre biografii săi. Dar asta e o trăsătură a tuturor oamenilor cu judecată, a piraților și hoților de buzunare. În afară de aceasta, virtuțile sale de căpătâi se mărginesc la două, ele însele admirabile, la dârzenie și la o dragoste abstractă pentru lucrul bine făcut. Cu toate acestea, îmi închipui că a câștigat

mai multe de pe urma acestora două decât de pe urma talentului. Omul care dorește să predice, chiar și imoralitatea, trebuie să aibă ceva dintr-un moralist. Profesorul Walter Raleigh, în lucrarea sa *In Memoriam: James McNeill Whistler*, subliniază importanța unui soi de corectitudine excentrică în chestiuni pur picturale, care străbat complexa și destul de confuza lui personalitate. „Whistler ar fi mai curând dispus să-și distrugă orice lucrare decât să lase o tușă neatentă sau inexpresivă pe pânză. Ar fi mai degrabă în stare să o ia de la capăt de zeci de ori decât să peticească tabloul pentru a-l face mai bun decât era."

Nimeni nu-l va acuza pe profesorul Raleigh că, nevoit să citească un soi de discurs funebru pentru Whistler la deschiderea *Expoziției Memoriale,* s-a mărginit să amintească doar virtuțile și calitățile mai de seamă ale acestuia. Vom avea nevoie să apelăm la un alt tip de compoziție pentru o apreciere corespunzătoare a slăbiciunilor lui Whistler. Acestea nu trebuie însă pierdute din vedere din perspectiva noastră asupra lui. De fapt, nu era vorba atât de mult de slăbiciunile lui Whistler, cât de slăbiciunea intrinsecă și fundamentală a acestuia. A fost unul dintre acei oameni care se hrănesc cu propriile lor emoții și sunt mereu hipersensibili și vanitoși. Prin urmare, nu și-a crușat forțele, nu a lăsat loc bunătății, nu a lăsat loc genialității, căci genialitatea înseamnă crușare de forțe. I-a lipsit acea nepăsare dumnezeiască; nu s-a uitat niciodată pe sine. Întreaga sa viață a fost, potrivit cuvintelor sale, un aranjament. A acceptat-o ca pe o „artă de a trăi", în fapt, o iluzie nefericită. Pe scurt, a fost un mare artist, dar nu și un mare om. Prin aceasta trebuie să fiu în profund

dezacord cu profesorul Raleigh asupra a ceea ce constituie, dintr-un superficial punct de vedere literar, cea mai importantă idee a sa. El compară surâsul lui Whistler cu cel al altui om care a fost, deopotrivă, un mare om și un mare artist. Atitudinea sa față de public a fost întocmai aceea a lui Robert Browning – care a trecut printr-o perioadă la fel de lungă de neglijență și confuzie – în acele versuri din *Inelul și Cartea:*

„Public Britanic, voi, cei ce nu mă îndrăgiți,
Dumnezeu să vă-ndrăgească – râdeți după cum se cade
La întrebarea-nnegurată, râdeți! Eu voi râde primul."

„Dl Whistler", adaugă profesorul Raleigh, „râdea mereu primul". Adevărul este, cred, că Whistler nu a râs deloc. Râsul nu făcea parte din firea sa, pentru că nu avea nici nesocotință, nici uitare de sine, nici umilință. Nu pot să înțeleg cum cineva care ar citi *Nobila artă de a-ți face dușmani* s-ar gândi că râsetul vine laolaltă cu inteligența. Inteligența sa este un supliciu pentru el. Se răsucește în arabescuri de fericire verbală; este străbătut de o minuțiozitate feroce. Se lasă inspirat de o deplină seriozitate a răutății sincere. Se rănește pe sine pentru a-și răni adversarul. Browning a râs pentru că nu i-a păsat. Nu i-a păsat pentru că Browning era un mare om. Iar când Browning le-a spus celor simpli care nu i-au îndrăgit cărțile „Dumnezeu să vă îndrăgească!", nu era nicidecum batjocoritor. Râdea și voia să spună exact ce a și spus.

Există trei tipuri distincte de mari satiriști care sunt și mari oameni, adică trei tipuri de oameni care pot să râdă de ceva fără să-și piardă sufletul. Primul tip de satirist

este cel care, înainte de toate, se bucură de sine, apoi de dușmani. În acest sens, el își iubește dușmanul, iar printr-o exagerare a creștinismului, își iubește dușmanul cu atât mai mult cu cât dușmanul îi devine și mai dușman. Astfel, este copleșit de o bucurie agresivă când își afirmă mânia. Blestemul său este la fel de uman ca o binecuvântare. Rabelais este cel mai bun exemplu al acestui soi de satiră. Această satiră este volubilă, violentă, indecentă, fără a fi răutăcioasă. Satira lui Whistler nu era așa. În nici una dintre controversele sale nu a fost pur și simplu fericit; dovadă că niciodată nu a vorbit aiurea. Mai există un al doilea tip de minte care zămislește satire grandioase. Aceasta aparține acelui satirist ale cărui patimi se dezlănțuie sub impulsul unui intolerabil simț al nedreptății. Este cuprins de furie la gândul că alții sunt cuprinși de furie. Limba îi devine un mădular nesupus și se ia la harță cu întreaga lume. Swift a fost un astfel de om, unul în care acea *saeva indignatio*[1] era o amărăciune pentru ceilalți, pentru că era o amărăciune și pentru el. Whistler nu era un astfel de satirist. Nu râdea, ca Rabelais, fiindcă era fericit. Dar nici, ca Swift, pentru că era nefericit.

Al treilea tip de satiră grandioasă este acela în care satiristul reușește să se ridice deasupra victimei sale în singurul sens pe care superioritatea îl îngăduie. Mai exact atunci când îi este milă de păcătos și îl respectă pe om, chiar dacă îi satirizează pe amândoi. O asemenea realizare

1. „Sălbatică indignare“ (lat.). Aluzie la epitaful lui Swift: „Acolo unde sălbatica indignare nu îi poate sfâșia și mai mult inima“ (lat. *Ubi saeva indignatio ulterius cor lacerare nequit*).

apare în *Atticus* al lui Pope, un poem în care satiristul simte că satirizează slăbiciunile care aparțin geniului literar. Prin urmare, găsește plăcere arătând puterea dușmanului său înainte de a-i arăta slăbiciunea. Aceasta este, poate, cea mai înaltă și mai onorabilă formă de satiră. Asta nu e satira lui Whistler. El nu e plin de durere pentru nedreptatea făcută naturii umane. Pentru el, nedreptatea este cea făcută lui însuși.

Whistler nu a fost o mare personalitate, deoarece s-a gândit prea mult la el însuși. Se pot găsi alte argumente și mai puternice. Uneori, nu a fost nici măcar un mare artist, deoarece s-a gândit prea mult la artă. Orice om care știe câte ceva despre psihologia umană ar trebui să nu aibă deloc încredere în cel care pretinde că este artist și vorbește mult despre artă. Arta este un drept și un lucru omenesc, precum mersul sau rostitul unei rugăciuni. Dar din momentul în care începe să se vorbească solemn despre ea, suntem siguri că s-a ajuns într-un blocaj și într-un impas.

Temperamentul artistic este o boală care afectează amatorii. Este o boală care apare acolo unde omul nu are suficientă putere de expresie să rostească și să se lepede de elementul artistic din firea lui. Este un lucru salutar ca fiecare om cu judecată să lase arta lăuntrică să-i vorbească. Este un lucru esențial pentru orice om cu judecată să se elibereze cu orice preț de arta sa lăuntrică. Artiști de mare și deplină vitalitate se leapădă de propria lor artă cu ușurință, la fel de ușor cum respiră sau transpiră. Dar în artiștii de mai mică forță, arta devine o presiune care aduce multă suferință și ia numele de temperament artistic. Astfel, marii artiști pot fi oameni obișnuiți, oameni

ca Shakespeare sau Browning. Există multe reale tragedii ale temperamentului artistic, tragedii ale vanității, violenței sau ale temerii. Dar marea tragedie a temperamentului artistic este aceea care nu poate crea nici un fel de artă.

Whistler a putut crea artă, prin urmare a fost un mare om. Dar nu putea uita arta, prin urmare a fost doar un om cu temperament artistic. Nu există o manifestare mai puternică a omului care este cu adevărat un mare artist decât faptul că acesta poate renunța la subiectul artei. Acesta își poate dori, uneori, ca arta să ajungă pe fundul mării. La fel, ar trebui să avem mai multă încredere într-un avocat care nu vorbește despre moșteniri la masă. Ce ne dorim cu adevărat de la un om care se ocupă de artă este ca întreaga forță a omului obișnuit să fie pusă în slujba activității sale. Nu ne dorim ca întreaga forță a activității sale să fie pusă în slujba omului obișnuit. Nu ne dorim deloc ca procesul nostru particular să își toarne energia în jocurile avocatului cu copiii săi ori în mersul lui pe bicicletă sau în meditațiile sale nocturne. Dar ne dorim ca jocurile cu copiii săi, mersul său pe bicicletă și meditațiile sale nocturne să își lase amprenta asupra procesului. Dacă mersul pe bicicletă i-a împrospătat sănătatea sau dacă meditațiile nocturne i-au furnizat câteva metafore plăcute și luminoase, ne dorim să ne pună toate astea la dispoziție în polemicile juridice. Într-un cuvânt, suntem foarte bucuroși că este un om obișnuit, fiindcă asta l-ar putea ajuta să fie un avocat de excepție.

Whistler nu a încetat niciodată să fie artist. Dl Max Beerbohm a arătat într-una din extraordinarele sale critici inteligente și sincere că adevărata capodoperă a lui Whistler

este el însuși. Șuvița albă de păr, monoclul, pălăria ieșită din comun îi erau mult mai dragi decât orice *Nocturne* sau *Aranjamente*[1]. A putut arunca *Nocturnele,* dar nu și pălăria. De altfel, nu a putut arunca acea acumulare disproporționată de estetism care este povara oricărui amator.

Este inutil de amintit că aceasta este adevărata explicație a lucrului care a uluit mulți critici ageamii – cum de atâtea genii din cursul istoriei au avut un comportament extrem de obișnuit. Comportamentul lor era atât de obișnuit, încât nici nu a fost consemnat. A fost atât de obișnuit, încât a părut misterios. De aceea oamenii spun că Bacon a scris ca Shakespeare. Temperamentul artistic modern nu poate pricepe cum de un om care a scris asemenea versuri ca Shakespeare a putut fi la fel de energic cu afacerile sale într-un orășel din Warwickshire. Explicația este destul de simplă: Shakespeare a avut un impuls liric autentic, a scris poezie autentică, s-a eliberat de impuls și și-a văzut de afaceri. A fi artist nu l-a împiedicat să fie un om obișnuit, după cum faptul că dormea noaptea sau că lua cina nu l-a împiedicat să fie un om obișnuit.

Toți marii dascăli și conducători au avut obiceiul de a crede că punctul lor de vedere este unul uman și familiar, care poate avea trecere la fiecare individ. Dacă un om este cu adevărat superior celorlalți, primul lucru pe care îl crede este că toți oamenii sunt egali. Aceasta se vede, de pildă, la acea raționalitate bizară și nevinovată cu care Cristos se adresa oricărei mulțimi. „Care om dintre voi,

1. Aluzie la tablourile lui Whistler.

dacă are o sută de oi, și pierde pe una din ele, nu lasă pe celelalte nouăzeci și nouă pe islaz, și se duce după cea pierdută, până când o găsește?“[1] Sau aceasta: „Cine este omul acela dintre voi care, dacă-i cere fiul său o pâine, să-i dea o piatră, sau, dacă-i cere un pește, să-i dea un șarpe?“[2] Această simplitate a stilului, această camaraderie aproape prozaică, este marca oricărei minți mărețe.

Pentru mințile mărețe, lucrurile asupra cărora oamenii cad de acord sunt nemăsurat mai importante decât cele asupra cărora nu sunt de acord, astfel încât în cele din urmă ajung, practic, să dispară. Aceștia au prea mult din acel râs străvechi că să reziste la o discuție cu privire la diferența dintre pălăriile a doi bărbați născuți din femeie, sau pe cea dintre culturile de o subtilă varietate a doi oameni care se îndreaptă spre moarte. Omul excepțional și măreț este egalul celorlalți, ca Shakespeare. Omul mediocru stă îngenunchiat în fața altora, ca Whitman. Cel inferior este superior celorlalți, ca Whistler.

1. Luca 15:4.
2. Matei 7:9–10.

XVIII
DESPRE SOFISMUL NAȚIUNII TINERE

A spune că un om este un idealist înseamnă doar a spune că el este om. Totuși, s-ar putea face o deosebire utilă între un tip de idealist și altul. O posibilă deosebire, de pildă, ar fi aceea de a spune că umanitatea se împarte între idealiști conștienți și idealiști inconștienți. La fel, umanitatea se împarte între ritualiști conștienți și ritualiști inconștienți. Ce este curios în exemplul de mai sus și în altele e că ritualismul conștient este mult mai simplu decât cel inconștient, care este cu adevărat greoi și complicat. Ritualul aspru și direct este cel pe care oamenii îl numesc „ritualic". El este alcătuit din lucruri simple, precum pâine, vin, foc și oameni care cad în genunchi. În schimb, ritualul cu adevărat complex, variat, elaborat și formal dincolo de orice utilitate este cel pe care oamenii îl practică fără să știe. Nu este alcătuit din lucruri simple ca vinul și focul, ci din lucruri foarte deosebite, locale, excepționale și ingenioase, ca preșurile de ușă, bătătoarele de poartă, soneriile electrice, pălăriile de mătase, cravatele albe, cărțile de vizită și confetti. Adevărul este că omului

de astăzi nu îi prea vine să se întoarcă la lucrurile vechi și simple decât în clipa în care împlinește vreo mascaradă religioasă. Omul de astăzi se eliberează de ritual doar atunci când intră într-o biserică ritualistă. În cazul acelor vechi pedanterii mistice, putem spune cel puțin că ritualul nu este simplu ritual; simbolurile folosite sunt de cele mai multe ori simboluri care aparțin unei poezii umane esențiale. Cel mai aprig inamic al ceremonialului creștin recunoaște că, în cazul în care catolicismul nu ar fi instituit pâinea și vinul, foarte probabil ar fi făcut-o altcineva. Oricine este înzestrat cu un instinct poetic va recunoaște că pâinea este pentru instinctul uman obișnuit un simbol care nu poate fi ușor simbolizat prin altceva. Va recunoaște că vinul este pentru instinctul uman obișnuit un simbol care nu poate fi ușor simbolizat prin altceva. Cravatele albe de seară sunt un ritual, și nimic altceva decât ritual. Nimeni nu ar pretinde că aceste cravate albe de seară sunt esențiale și poetice. Nimeni nu s-ar gândi că instinctul uman ar putea reprezenta simbolic în orice epocă sau orice regiune a lumii ideea de seară printr-o cravată albă. Dimpotrivă, instinctul uman ar reprezenta simbolic ideea de seară printr-o cravată apelând la una dintre culorile amurgului; așadar nu printr-o cravată albă, ci printr-una roșiatică, stacojie, măslinie sau aurie. Dl J.A. Kensit, de pildă, are impresia că nu este un ritualist, dar viața sa zilnică, precum cea a oricărui alt om modern obișnuit este, de fapt, un catalog neîntrerupt și comprimat de mascaradă mistică și vorbărie goală. Voi da un exemplu dintr-o sută: îmi închipui că dl Kensit își dă jos pălăria în fața unei femei. Ce poate fi mai absurd și mai solemn, abstract

vorbind, ca faptul de a simboliza existența celuilalt sex printr-un gest care îndepărtează o parte din haine și le vântură în aer? Repet, acesta nu este un simbol natural și primordial, ca focul și hrana. Omul ar putea la fel de bine să-și dea jos haina în fața unei femei. Și dacă un om, prin ritualul social specific civilizației sale, ar fi nevoit să-și dea jos haina în fața unei femei, atunci orice om galant și cu judecată și-ar da jos haina în fața unei femei. Pe scurt, dl Kensit, și toți cei care sunt de acord cu el, ar putea crede, cu sinceritate chiar, că oamenii irosesc prea mult ceremonial și tămâie, dând prea multă importanță lumii celeilalte. Cu toate acestea, nimeni nu crede că irosește prea mult ceremonial pentru adorarea acestei lumi. Toți oamenii, așadar, sunt ritualiști, dar ritualismul lor este conștient sau inconștient. Ritualiștii conștienți se mulțumesc îndeobște cu câteva semne foarte simple și elementare. Ritualiștii inconștienți nu se mulțumesc cu nimic altceva decât întreaga viață umană, fiind ritualiști în mod nebunesc. Primul poartă numele de ritualist deoarece inventează și păstrează amintirea unui rit. Celălalt poartă numele de antiritualist deoarece se supune și uită o mie de rituri. O deosebire asemănătoare cu cea dintre ritualistul conștient și cel inconștient asupra căreia am stăruit, nepermis de mult, există și între idealistul conștient și cel inconștient. Nu merită să tunăm și să fulgerăm împotriva cinicilor și materialiștilor, nu există cinici și nici nu există materialiști. Tot omul este idealist, dar uneori se întâmplă să aibă un ideal greșit. Tot omul este un sentimentalist fără leac, dar, din păcate, descoperă adesea că sentimentul este unul fals. Când vorbim, de pildă, de

un comerciant fără scrupule și spunem că este în stare de orice pentru bani, expresia pe care o folosim nu este chiar adecvată, defăimându-l prea tare. El nu ar face orice pentru bani. Ar face unele lucruri pentru bani. De pildă, și-ar vinde sufletul pentru bani, și, cu umorul lui Mirabeau, ar face bine să „socotească banii bălegar".[1] Ar asupri umanitatea pentru bani, dar el nu crede în existența umanității și în cea a sufletului – acestea nu sunt idealurile sale. El are propriile idealuri obscure și delicate, și nu le-ar încălca pentru bani. Nu ar bea din supieră pentru bani, și nici nu și-ar purta redingota pe dos pentru bani. La fel, pentru bani, nu ar răspândi vestea că i s-a împuținat mintea. În viața de zi cu zi, aflăm despre idealuri ceea ce am aflat deja despre ritualuri. Descoperim că, deși există pericolul fanatismului din partea celor cu idealuri din altă lume, un pericol permanent și mult mai însemnat vine din partea celor cu idealuri din această lume.

Cei ce spun că idealul este un lucru primejdios care amăgește și otrăvește au perfectă dreptate. Totuși, idealul care otrăvește cel mai mult este idealul cel mai puțin idealist. Idealul care otrăvește cel mai puțin este idealul cel mai idealist. Acela ne trezește subit la realitate, așa cum o fac înălțimile, abisurile și marile distanțe. Sunt de acord că este rău să crezi că un nor este de fapt un promontoriu. Totuși, norul, deși poate fi ușor luat drept promontoriu, este cel mai apropiat nor de pământ. La fel, putem fi de acord că este primejdios să confundăm un ideal cu un

1. Honoré Gabriel Riquetti, conte de Mirabeau (1749–1791), unul dintre liderii Revoluției Franceze.

lucru practic. Cu toate acestea, vom putea arăta că, în această privință, cel mai primejdios ideal este cel care pare a fi puțin practic. Este greu să se ajungă la un ideal nobil. Prin urmare, este aproape imposibil să ne convingem că l-am atins. Este ușor, pe de altă parte, să atingi un ideal modest. Prin urmare, este și mai ușor să ne convingem că l-am atins, când de fapt nu am făcut-o. Să luăm un exemplu întâmplător: a ne dori să fim arhangheli poate fi luat drept o mare ambiție. Cel care are un asemenea ideal ar putea da dovadă de asceză, poate chiar și de nebunie, dar nu și de amăgire. El nu poate crede că a ajuns arhanghel și astfel să își fluture mâinile ca și când ar fi aripi. Dar să presupunem că un om cu judecată are un ideal mai modest. Să zicem că vrea să ajungă gentleman. Oricine cunoaște lumea își va da seama că în nouă săptămâni el se va fi convins că a ajuns gentleman. Iar cum acest lucru nu este deloc adevărat, rezultatul va fi o reală dislocare și o calamitate în viața sa socială. Nu idealurile sălbatice sunt cele care nimicesc lumea practică, ci idealurile blânde.

Acest lucru ar putea fi ilustrat cu un exemplu din politica zilelor noastre. Când unii ne spun că politicienii liberali de tipul lui Gladstone nu s-au îngrijit decât de idealuri, aceștia spun prostii, căci acei politicieni s-au îngrijit de multe alte lucruri, inclusiv de voturi. Iar atunci când unii ne spun că politicienii moderni de tipul d-lui Chamberlain sau al lordului Rosebury nu s-au îngrijit decât de voturi sau de interese materiale, ei spun din nou prostii, pentru că aceștia au urmărit un ideal la fel ca toți oamenii. Adevărata deosebire care se poate face este aceea că pentru

vechii politicieni idealul era un ideal și nimic altceva. Pentru noii politicieni, visul nu este doar un vis bun, ci o realitate. Vechiul politician ar fi spus: „Ar fi bine dacă ar exista o republică federală care să stăpânească lumea.“ Dar cel modern nu spune: „Ar fi bine dacă ar exista un imperialism britanic care să stăpânească lumea“. El spune: „Este bine că există un imperialism britanic care stăpânește lumea.“ În realitate așa ceva nu există. Vechiul liberal ar spune: „Ar trebui să existe o bună conducere irlandeză în Irlanda.“ Dar unionistul modern nu spune: „Ar trebui să existe o bună conducere engleză în Irlanda.“ El spune: „În Irlanda există o bună conducere engleză.“ Asta e absurd. Pe scurt, politicienii de astăzi par să creadă că omul devine practic prin simplul fapt că doar face afirmații despre lucruri practice. Aparent, o iluzie nu are însemnătate cât timp este o iluzie materialistă. Cei mai mulți dintre noi simt în mod instinctiv că și contrariul este adevărat din punct de vedere practic. Mi-ar plăcea mai curând să împart locuința cu un gentleman care se crede Dumnezeu decât cu un altul care se crede lăcustă. Omul nu ajunge să treacă drept practic pentru simplul fapt că este mereu bântuit de imagini și probleme practice și că se gândește mereu că lucrurile sunt reale, presante și în desfășurare. Acestea, într-adevăr, sunt simptomele obișnuite ale unui nebun. Faptul că politicienii noștri sunt materialiști nu îi face mai puțin patologici. Cel care vede îngeri în vis poate fi socotit un adept al supranaturalului în exces, însă cel care vede șerpi într-o stare de *delirium tremens* nu poate fi socotit naturalist.

Când ajungem să cercetăm noțiunile principale ale politicienilor practici de astăzi, descoperim că acele noțiuni sunt în mare parte iluzorii. Se pot oferi multe exemple pentru acest lucru. Am putea lua, de pildă, cazul acelei grupe de noțiuni care stau la baza cuvântului „unire“, precum și toate laudele pe care acest cuvânt le-a adunat. Firește, unirea nu este în sine mai bună decât separarea. A avea un partid în favoarea unirii iar altul în favoarea separării este la fel de absurd ca a avea un partid în favoarea urcatului la etaj și altul în favoarea coborâtului la parter. Nu este important să urcăm sau să coborâm, ci mai degrabă unde și pentru ce o facem. Unirea înseamnă putere, dar și slăbiciune. Este bine să se înhame doi cai la o căruță, dar nu este deloc bine să transformi două cabriolete într-o trăsură cu patru cai. A transforma zece națiuni într-un imperiu se poate realiza la fel de ușor ca atunci când schimbi zece șilingi într-o liră. Totuși, poate fi la fel de ridicol ca atunci când vrei să schimbi zece terieri pentru un buldog. La urma urmei, nu contează atât de mult unirea sau absența ei, cât identitatea sau absența acesteia. Din cauze istorice și morale, două state ar putea fi atât de unite, încât să se ajute reciproc. Astfel, Anglia și Scoția își fac neîncetat complimente, dar energiile și clima lor merg separat și în paralel, fără să se ciocnească. Scoția continuă să fie educată și calvinistă. Anglia continuă să fie needucată și fericită. Dar din alte cauze morale și politice, două state pot, pe de altă parte, să fie atât de unite, încât să se stânjenească reciproc. Liniile lor de forță se ciocnesc și nu pot merge în paralel. De pildă, Anglia și Irlanda sunt atât de unite, încât irlandezii pot uneori

să conducă Anglia, dar nu pot vreodată să-și conducă propria țară. Sistemele de educație, inclusiv ultima lege a educației, sunt, ca în cazul Scoției, un foarte bun test în materie. Cei mai mulți irlandezi cred într-o formă riguroasă de catolicism. Cei mai mulți englezi cred într-o formă vagă de protestantism. Partidul irlandez din parlamentul Uniunii este suficient de larg pentru a împiedica educația engleză să ajungă vag protestantă, și suficient de mic pentru a împiedica educația irlandeză să ajungă cu totul catolică. Ne aflăm într-o situație pe care nici un om sănătos nu și-ar dori să o vadă perpetuată, dacă nu ar fi fost fermecat de sentimentalismul cuvântului „unire".

Totuși, exemplul unirii nu este cel pe care doresc să îl folosesc pentru a arăta zădărnicia înrădăcinată și iluzia inerente presupunerilor politicianului practic din zilele noastre. Vreau să vorbesc despre o iluzie și mai generală, care străbate mintea și discursurile tuturor oamenilor practici din toate partidele. E vorba despre o gafă copilărească întemeiată pe o metaforă falsă. Mă refer la ideea despre națiuni tinere și noi, un subiect discutat pretutindeni în lumea de astăzi. Despre America se spune că este tânără, iar despre Noua Zeelandă că este nouă. Totul este doar un joc de cuvinte. America nu este tânără, iar Noua Zeelandă nu este nouă. Este o chestiune demnă de discutat dacă nu cumva ele sunt amândouă mai bătrâne decât Anglia și Irlanda.

Firește, putem folosi metafora tinereții cu privire la America sau la colonii cât timp ne referim strict la o origine recentă. În schimb, dacă o folosim, înaintea acestora (așa cum o facem deja), cu sensul de vigoare, însuflețire,

nepricepere, lipsă de experiență, speranță sau viață lungă sau orice alt atribut romantic al tinereții, atunci este clar ca lumina zilei că ne înșelăm cu o răsuflată figură de stil. Aceasta se poate vedea lesne dacă o aplicăm oricărei instituții asemănătoare națiunii independente. Dacă un club pe nume „Liga laptelui și a sifonului", să zicem, ar fi fost fondat ieri, cum sunt sigur că s-a și întâmplat, atunci fără îndoială că „Liga laptelui și a sifonului" este un club tânăr în sensul în care a fost fondat ieri, dar nu și în alt sens. Se prea poate ca membrii săi să nu fie decât niște domni pe moarte. Se prea poate ca însuși clubul să fie pe moarte. Îl numim poate club tânăr, în virtutea faptului că a fost fondat ieri. L-am putea numi un club foarte vechi în virtutea faptului că ar da faliment mâine. Toată această chestiune devine foarte limpede când o prezentăm în felul acesta. Oricine ar adopta iluzia comunității tinere în privința unei bănci sau a unei măcelării ar fi trimis la azil. Totuși, concepția politică modernă potrivit căreia America și celelalte colonii sunt foarte puternice pentru că sunt foarte noi nu are temei solid. Faptul că America s-a născut mult după Anglia nu face deloc mai probabil faptul că America nu va pieri cu mult înaintea Angliei. Faptul că Anglia a existat înaintea coloniilor sale nu înseamnă că ea nu va supraviețui coloniilor sale. Când privim istoria lumii, descoperim că marile națiuni europene au supraviețuit invariabil vitalității coloniilor pe care le-au avut. Când privim istoria contemporană a lumii descoperim că, dacă un lucru se naște bătrân și moare tânăr, acela este o colonie. Coloniile grecești s-au destrămat cu

mult înaintea civilizației grecești. Coloniile spaniole au dispărut cu mult înaintea statului spaniol. Nu avem nici un motiv să ne îndoim că este posibil și chiar probabil ca această civilizație colonială care își datorează obârșia Angliei să reziste mult mai puțin și cu mai puțină vigoare decât însăși civilizația Angliei. Națiunea engleză încă va mai merge pe drumul celorlalte națiuni europene și atunci când rasa anglo-saxonă va fi isprăvit cu toate capriciile. E interesant de aflat dacă avem vreo dovadă în cazul Americii și al coloniilor pentru existența unei tinereți morale și intelectuale opuse trivialității incontestabile a unei tinereți strict cronologice. Conștient sau nu, știm că o asemenea dovadă nu există, dar, conștient sau nu, începem să o născocim. Un bun exemplu al acestor pure și pașnice născociri se află într-un poem recent al d-lui Rudyard Kipling. Referindu-se la poporul englez și la războiul sud-african, dl Kipling spune că „lingușim statele tinere pentru oamenii care pot trage cu pușca și călări". Unii au luat această frază ca pe o jignire. Tot ce contează pentru mine acum este faptul evident că aceasta nu este adevărată. Coloniile au pus la dispoziție trupe utile de voluntari, dar nu și pe cele mai bune și nici nu au împlinit cele mai de succes acțiuni. Cea mai bună treabă în război, de partea engleză, a fost realizată, după cum era de așteptat, de cele mai bune regimente engleze. Oamenii care puteau trage cu pușca și călări nu erau entuziaștii negustori de porumb din Melbourne, cu atât mai puțin entuziaștii funcționari din Cheapside. Cei care puteau trage cu pușca și călări erau cei care fuseseră instruiți cum să o facă în disciplina

militară a unei mari puteri europene. Firește, coloniștii sunt la fel de viteji și de atletici ca orice alți albi. Firește, și-au făcut datoria cu cinste. Tot ce doresc să arăt aici este faptul că, în sprijinul acestei teorii a națiunii noi, trebuie să dovedim, înainte de toate, că forțele coloniale au fost mai folositoare și mai eroice decât tunarii de la Colenso[1] sau al Cincilea Regiment de Infanterie[2]. Iar pentru această dispută nu există și nu a existat vreodată nici o fărâmă de dovadă.

O încercare asemănătoare, dar nu la fel de reușită, este aceea de a reprezenta literatura coloniilor ca fiind ceva proaspăt, viguros și important. Revistele imperialiste ne scaldă mereu în știri despre nu știu ce geniu de prin Queensland sau Canada, prin care ni se cere să mirosim parfumul stepei sau al preriei. De fapt, oricine este interesat cât de cât de o astfel de literatură (eu, recunosc, sunt interesat doar cât de cât de aceasta) va recunoaște cu ușurință că poveștile acestor genii nu miros decât a cerneală de tipografie, iar aceea nici măcar de primă calitate. Poporul englez reușește cu generozitate și prin eforturile unei imaginații imperiale să găsească în aceste lucrări forță și noutate. Însă forța și noutatea nu le regăsim la noii scriitori, ci mai degrabă în vechea inimă a englezului. Oricine le studiază imparțial știe că scriitorii de prim rang din colonii nu aduc nimic nou în atmosfera operelor

1. Bătălia de la Colenso (1899), ultima bătălie al celui de-al doilea război al burilor (1899–1902).

2. Celebru regiment de infanterie al armatei britanice fondat în secolul al XVII-lea.

lor. Ei nu numai că nu produc o literatură de calitate, dar nu reușesc să producă nici măcar un nou tip de literatură de proastă calitate. Scriitorii de prim-rang din noile state sunt exact ca aceia mediocri ai vechilor state. Ei simt, firește, taina sălbăticiei, a stepei, căci toți oamenii simpli și cinstiți simt aceasta în Melbourne, în Margate sau în St. Pancras South[1]. Când aceștia scriu cu sinceritate și succes, sursa lor de inspirație nu este stepa sau preria, ci romantica lor civilizație londoneză, exprimată sau asumată. Nu taina sălbăticiei le mișcă sufletele cu o blândă teroare, ci taina cabrioletei.

Desigur există excepții de la această generalizare. Olive Schreiner reprezintă una dintre ele, și chiar e o excepție, căci e cea care confirmă regula. Olive Schreiner[2] este o romancieră feroce, genială și realistă, dar asta pentru că nu e deloc engleză. Rudenia sa tribală o leagă de țara lui Teniers și Maarten Maartens, o țară de realiști. Înrudirea sa literară o situează de partea literaturii pesimiste europene și de partea acelor romancieri a căror milă este crudă. Olive Schreiner este singura colonistă engleză neconvențională, pentru simplul fapt că Africa de Sud este singura colonie engleză care nu este engleză, și nu va fi, probabil, niciodată. Există, firește, excepții minore. Îmi amintesc în special unele povești australiene ale d-lui McIlwain, care erau atât de reușite, încât nu au fost prezentate cititorilor cu surle și trâmbițe. Nici un om care iubește literele

1. St Pancras South este un cartier din Londra.

2. Olive Schreiner (1855–1920), scriitoare de origine sud-africană militantă împotriva războiului.

nu va contesta ceea ce cred despre aceste lucruri, cu condiția să înțeleagă ce vreau să spun. Nu este adevărat că această civilizație colonială ne dă, sau dă semne că ne-ar da, o literatură care o va stimula și o va reînnoi pe a noastră. S-ar putea să fie un lucru bun dacă ne facem iluzii despre acest lucru. Coloniile probabil că au dăruit Angliei un nou sentiment. Eu spun doar că ele nu au dat lumii o nouă carte.

Nu vreau să fiu greșit înțeles în privința acestor colonii engleze. Nu doresc să spun că ele sau America nu ar avea un viitor sau că nu vor ajunge mari națiuni. Tot ce fac este să neg modul în care a ajuns să se discute despre ele în zilele noastre. Nu cred că ele sunt destinate pentru un viitor. Nu cred că sunt destinate să fie mari națiuni. Nu cred, desigur, că orice om este destinat să ajungă ceva. Toate absurdele metafore fizice ca tinerețea sau vârsta, viața sau moartea sunt, în cazul statelor și națiunilor, tentative pseudo-științifice de a ascunde oamenilor îngrozitoarea libertate a sufletelor singuratice ale acestora.

În cazul Americii, de fapt, un astfel de avertisment este urgent și esențial. America, desigur, ca toate celelalte creații umane, poate să trăiască sau să moară spiritual cât dorește. În momentul de față, America trebuie să se gândească nu cât de aproape este de propriul început, ci cât de aproape ar putea fi de propria pieire. Tinerețea civilizației americane este doar o chestiune verbală. În schimb, moartea ei poate deveni o chestiune foarte presantă și practică. După un moment de gândire, de îndată ce azvârlim metafora cuprinsă în cuvântul „tinerețe“, ce dovadă reală avem că America este o forță proaspătă, și nu una peri-

mată? Are o populație numeroasă, precum China. Are mulți bani, precum înfrânta Cartagină sau muribunda Veneție. Este plină de neastâmpăr și exaltare, ca Atena după propria-i ruină și la fel ca toate orașele grecești în declin. Se dă în vânt după tot felul de lucruri noi, dar să nu uităm că bătrânii se dau mereu în vânt după noutăți. Tinerii citesc cronici, bătrânii ziare. America admiră puterea și înfățișarea plăcută. Admiră, de pildă, frumusețea masivă și barbară a femeilor sale. La fel a făcut și Roma atunci când goții erau la porțile ei. Toate aceste lucruri se potrivesc foarte bine cu plictisul și decăderea. Există trei forme sau simboluri prin care o națiune se poate înfățișa fericită și măreață: prin eroism în cârmuire, prin eroism în război și prin eroismul în artă. Dincolo de cârmuire, care este însăși forma și corpul unei națiuni, cel mai important lucru pentru un cetățean este atitudinea sa artistică față de o sărbătoare și atitudinea sa morală față de o luptă, adică felul său de a accepta viața și felul său de a accepta moartea.

În fața acestor probe veșnice, America nu pare deloc proaspătă și neatinsă. Ea pare să aibă toată slăbiciunea și oboseala Angliei moderne sau a oricărui stat european. În politică, America s-a dedat, ca și Anglia, oportunismului uluitor și nesincerității. În ceea ce privește războiul și atitudinea națională față de acesta, asemănarea Americii cu Anglia este și mai evidentă și mai melancolică. S-ar putea spune, cu mare exactitate, că există trei etape în viața unui popor puternic. Întâi, el este o mică putere și luptă cu alte mici puteri. Apoi devine o mare putere și luptă cu alte mari puteri. Pe urmă ajunge o mare putere

și se luptă cu alte mici puteri, dar se preface că acestea sunt mari puteri pentru a-și reaprinde cenușa vechilor sentimente și vanități. Următorul pas este să devină el însuși o mică putere. Anglia a arătat acest simptom de decadență în primul război al burilor, însă America l-a dovedit mai abitir în războiul cu Spania. Acolo, mai mult ca oriunde, s-a văzut cât de absurdă și ironică este diferența dintre neatenta alegere a unui front puternic și o atentă alegere a unui inamic slab. Pe lângă celelalte elemente de antichitate tardivă și bizantină, America a adăugat elemente de triumf à la Caracalla, de victorie asupra nimănui.

Ultimul test al națiunii, cel al artei și al literelor, este unul teribil. Coloniile engleze nu au produs nici un mare artist, însă aceasta ar putea dovedi că au încă un deplin potențial tăcut și o forță de rezervă. America a produs mari artiști, însă asta înseamnă, fără îndoială, că e plină de o rafinată deșertăciune și pe punctul de a se stinge. Oricare ar fi omul de geniu american, el nu este un tânăr zeu creator al unei tinere lumi. Este arta lui Whistler vitează, barbară, voioasă și năvalnică? Ne molipsește dl Henry James cu spiritul unui școlar? Nu. Coloniile nu au grăit și au rămas în siguranță. Tăcerea lor poate fi tăcerea celui nenăscut. Dar din America vine un țipăt dulce și neașteptat, la fel de clar ca al unui muribund.

XIX
ROMANCIERI DE MAHALA ȘI MAHALALELE

Tot felul de idei bizare sunt vehiculate astăzi despre adevărata natură a doctrinei fraternității umane. Cu tot umanitarismul nostru modern, nu înțelegem foarte limpede această doctrină, cu atât mai puțin să o și practicăm. Nu este, de pildă, deloc nedemocratic să-i dai brânci valetului pe scări. Este poate greșit, dar nu și lipsit de fraternitate. Într-un anumit sens, ghiontul sau brânciul poate fi socotit o mărturie a egalității: te întâlnești cu valetul față în față; aproape că îi acorzi privilegiul unui duel. Nu este deloc nedemocratic, deși s-ar putea să fie nerezonabil să aștepți multe de la valet pentru ca mai apoi să fii cuprins de furie sau surpriză când acesta își pierde statura sa divină. Ce este cu adevărat nedemocratic și deloc fratern este să nu te aștepți ca valetul să fie mai mult sau mai puțin divin. Ce este cu adevărat nedemocratic și deloc fratern este să spui, cum o fac mulți umanitariști de astăzi, că „este firesc să fim toleranți cu cei inferiori." La urma urmei, s-ar putea spune, fără exagerare, că lucrul cu adevărat nedemocratic și deloc afectuos este practica obișnuită de a nu-i da valetului un brânci pe scări.

Următoarea afirmație li se va părea multora frivolă, dar aceasta doar pentru că o mare parte din lumea de astăzi nu simpatizează sentimentul profund democratic. Democrația nu este filantropie. Nu este nici măcar altruism sau reformă socială. Democrația nu se întemeiază pe mila pentru omul obișnuit. Democrația se întemeiază pe respectul pentru omul obișnuit, sau, dacă vreți, chiar pe frica de acesta. Nu îl apără pe om pentru că este nefericit, ci pentru că este sublim. Nu îi reproșează atât omului că este sclav, cât îi reproșează că nu este rege, pentru că visul său este mereu visul primei republici romane, o nație de regi.

Imediat după o republică autentică, cel mai democratic lucru din lume este un despotism ereditar. Mă refer la un despotism în care nu există nici cea mai mică urmă de aiureli ca intelectul sau calificarea specială pentru un post. Despotismul rațional, adică cel selectiv, a fost mereu un blestem pentru om, deoarece omul obișnuit a fost neînțeles și prost condus de un infatuat care nu are pic de respect frățesc pentru el. Despotismul irațional a fost mereu democratic, deoarece prin acesta omul obișnuit este așezat pe tron. Cea mai îngrozitoare formă de sclavie este cea care se numește cezarism, unde un om curajos și strălucitor este ales despot pe motiv că este potrivit. Asta înseamnă că oamenii își aleg un reprezentant, nu pentru că îi reprezintă, ci pentru că nu îi reprezintă. Oamenii au încredere într-un om obișnuit precum regele George al III-lea sau Wilhelm al IV-lea, deoarece ei înșiși sunt obișnuiți și îl înțeleg. Oamenii au încredere într-un om

obișnuit pentru că au încredere în ei înșiși. Pe de altă parte, oamenii au încredere într-un om măreț pentru că nu au încredere în ei înșiși. Astfel, cultul oamenilor măreți apare mereu în vremuri de slăbiciune și lașitate. Nu auzim de oameni măreți până în clipa în care toți ceilalți sunt mărunți.

În esență, despotismul ereditar este un sentiment democratic, pentru că alege din omenire la întâmplare. Dacă nu declară că fiecare om ar putea conduce, declară în schimb următorul lucru democratic, și anume că un oarecare om ar putea conduce. Aristocrația ereditară este un lucru cu mult mai rău și mai periculos, fiindcă numărul și varietatea unei aristocrații face posibil ca acea aristocrație să fie socotită una a intelectului. Unii dintre membrii acesteia vor avea, poate, creier și vor constitui, o aristocrație intelectuală în cadrul celei sociale. Ei vor conduce aristocrația în virtutea intelectului lor, iar țara în virtutea aristocrației lor. Prin urmare, o dublă minciună se va instaura, și milioane de chipuri ale lui Dumnezeu care, din fericire pentru soțiile și familiile lor, nu sunt nici gentlemeni, nici oameni inteligenți vor fi reprezentați de cineva ca dl Balfour[1] sau Wyndham. Și asta pentru că e prea gentleman să fie doar inteligent și prea inteligent pentru a fi doar gentleman. Dar și o aristocrație ereditară poate, întâmplător, să aibă uneori ceva din calitatea pur democratică a unui despotism ereditar. Mă amuză să mă gândesc câtă ingeniozitate conservatoare a fost risipită în

1. Arthur Balfour (1848–1930), prim-ministru britanic între 1902 și 1905.

apărarea Camerei Lorzilor de oameni care se străduiau cu disperare să arate că mai toată Camera Lorzilor este formată din oameni inteligenți. Camera Lorzilor poate fi apărată cu un singur argument, deși admiratorii pairilor se arată destul de sfioși în a-l folosi. Argumentul este că puterea deplină și proprie a Camerei Lorzilor este dată de idioți. Așadar, o apărare plauzibilă a acestui grup care nu poate fi apărat constă în a arăta că oamenii inteligenți din Camera Comunelor, unde puterea se datorează inteligenței, trebuie să răspundă în fața mediocrilor din Camera Lorzilor, unde puterea se datorează întâmplării. Desigur, această afirmație are multe răspunsuri, ca de pildă, acela că deja Camera Lorzilor a încetat să mai fie o cameră a Lorzilor, și este în schimb o cameră a oamenilor de afaceri și de finanțe, sau că majoritatea nobilimii obișnuite nu votează, iar prin aceasta lasă camera pe mâna infatuaților, tehnocraților și bătrânilor gentlemeni cu pasiuni diverse. În unele situații, camera Lorzilor, în pofida acestor dezavantaje, este oarecum reprezentativă. Atunci când toți pairii s-au adunat să voteze împotriva celei de-a doua inițiative a d-lui Gladstone pentru ca Irlanda să se guverneze singură, cei care au spus că pairii reprezintă poporul englez au avut perfectă dreptate. Toți acei bătrânei care s-a întâmplat să se nască pairi erau în acel moment, și pentru acea chestiune, contraponderea acelor bătrânei care s-a întâmplat să se nască săraci sau gentlemani de clasă mijlocie. Acea adunătură de pairi reprezentau, într-adevăr, poporul englez, cu alte cuvinte erau cinstiți, ignoranți, ușor exalați, aproape unanimi, și firește

că greșeau. Desigur, democrația rațională este o expresie a voinței poporului mai bună decât arbitrariul metodei ereditare. Dacă este să alegem orice formă de democrație, atunci să fie cea rațională. Dar dacă este să alegem orice formă de oligarhie, atunci să fie cea irațională. Cel puțin atunci vom fi conduși de oameni.

O democrație nu are nevoie doar de un sistem democratic, sau de o filozofie democratică, ci de un sentiment democratic. Sentimentul democratic, ca majoritatea lucrurilor fundamentale și indispensabile, este greu de zugrăvit. El este însă cu atât mai greu de zugrăvit în epoca noastră iluminată, pentru simplul motiv că este greu de găsit. Instinctul ne învață că lucrurile despre care oamenii au căzut de acord sunt socotite ca fiind negrăit de importante, iar cele despre care oamenii au păreri divergente, ca de pildă mintea în sine, sunt văzute ca fiind negrăit de neimportante. Vedem aceasta în viața noastră mai ales în rapiditatea cu care ar trebui să luăm în considerare numai umanitatea în orice împrejurare, fie șoc, fie moarte. Ar trebui să spunem, în urma unei descoperiri răvășitoare: „Iată un mort sub canapea“, nu „Iată un mort foarte rafinat sub canapea“. Ar trebui să spunem: „O femeie a căzut în apă“, nu „O femeie foarte educată a căzut în apă“. Nimeni nu ar spune: „Rămășițele unui gânditor cu minte limpede se află în grădina dumneavoastră.“ Nimeni nu ar spune: „Dacă nu te grăbești să îl oprești, un om cu ureche muzicală se va arunca de pe stâncă.“ Acest sentiment pe care toți îl avem în chestiuni de viață și de moarte este pentru unii oameni înnăscut și statornic în tot timpul și în tot locul. Era înnăscut pentru Sfântul Francisc din

Assisi. Era înnăscut pentru Walt Whitman. Nu ne putem aștepta, poate, să străbată o comunitate sau o întreagă civilizație în acest straniu și splendid grad. O comunitate îl poate avea mai mult decât altă comunitate, o civilizație mai mult decât alta. Nici o societate, poate, nu l-a avut mai mult decât prima generație de franciscani. Nici o societate, poate, nu l-a avut mai puțin ca a noastră.

În vremurile noastre, totul are această calitate fundamental nedemocratică dacă este analizat cu atenție. În religie și morală, trebuie să recunoaștem că, în teorie, păcatele claselor instruite au fost la fel de mari, poate chiar mai mari, ca ale celor săraci și neștiutori. În practică, marea diferență dintre etica medievală și a noastră este aceea că a noastră își concentrează atenția asupra păcatelor celor neștiutori, și tăgăduiește că păcatele celor educați ar fi păcate. Vorbim mereu de păcatul băuturii, deoarece este limpede că cei săraci îl au mai mult decât cei bogați. Cu toate acestea, tăgăduim că ar exista păcatul trufiei, deoarece este limpede că bogații îl au mai mult decât cei săraci. Suntem mereu gata să-l facem sfânt sau profet pe cel instruit care străbate bordeiele ca să îi sfătuiască cu blândețe pe cei neinstruiți. Ideea medievală despre sfânt sau despre profet era ceva foarte diferit. Sfântul sau profetul medieval era un om neinstruit care mergea din palat în palat să-i sfătuiască cu blândețe pe cei instruiți. Vechii tirani erau suficient de obraznici pentru a-i jecmăni pe cei săraci, dar nu erau suficient de obraznici pentru a le ține predici. Gentlemanul asuprea mahalaua, însă mahalaua îl dojenea pe gentleman. Așa cum noi suntem nedemocratici în credință și moravuri, la fel suntem, prin

însăși atitudinea noastră față de aceste lucruri, nedemocratici în tonul politicii noastre practice. O dovadă că nu suntem un stat pur democratic este faptul că ne întrebăm ce să facem cu cei săraci. Dacă am fi democratici, ne-am întreba ce ar face cei săraci cu noi. Clasa noastră conducătoare se întreabă mereu „Ce legi să facem?“. Însă, într-un stat pur democratic, ea s-ar întreba mereu „Ce legi putem respecta?“. Un stat pur democratic nu a existat poate niciodată, însă chiar și epocile feudale erau practic democratice în măsura în care fiecare senior feudal știa că fiecare lege pe care o făcea se putea întoarce împotriva lui. Putea fi jumulit de pene dacă încălca vreo lege privitoare la cheltuieli. Putea să-și piardă capul pentru trădare. Legile moderne, în schimb, sunt legi făcute pentru clasele conduse, dar nu și pentru cele conducătoare. Avem legi pentru deschiderea de cârciumi, dar nu și legi privitoare la cheltuieli. Ceea ce înseamnă că avem legi împotriva chefurilor și ospitalității săracilor, dar nu avem legi îndreptate contra chefurilor și ospitalității celor bogați. Avem legi împotriva blasfemiei – adică împotriva acelor vorbe grosolane și jignitoare la care numai un om grosier și obscur s-ar deda. În schimb, nu avem legi împotriva ereziei – adică împotriva otrăvirii intelectuale a poporului căreia doar un om prosper și eminent i-ar face față. Răul aristocrației nu vine din faptul că pricinuiește lucruri rele și că suportă lucruri triste, ci din faptul că ea pune totul în mâinile unei clase de oameni care pot pricinui mereu ceea ce nu vor să suporte. Indiferent dacă pricinuiesc ceva cu bună sau rea intenție, ei devin deopotrivă de frivoli. Clasa conducătoare a Angliei de astăzi nu este neapărat egoistă, de vreme

ce oligarhii englezi pot fi socotiți ireal de mărinimoși. În schimb, aș acuza-o pe motiv că, atunci când legiferează pentru toți oamenii, se trece mereu cu vederea pe ea însăși.

Suntem nedemocratici, așadar, în religie, fapt dovedit de eforturile noastre de a-i „ridica" pe cei săraci. Suntem nedemocratici în guvernare, fapt dovedit de nevinovata noastră tentativă de a-i guverna. Dar mai presus de toate, suntem nedemocratici în literatură, fapt dovedit de torentul romanelor și studiilor de specialitate despre săraci care se revarsă dinspre edituri în fiecare lună. Cu cât o carte este mai „modernă", cu atât este mai lipsită de sentiment democratic.

Săracul este un om fără prea mulți bani. Poate că pare o descriere simplă și inutilă, dar pe lângă tot ce s-a scris în zilele noastre pare foarte necesară. Cei mai mulți dintre sociologii și realiștii noștri vorbesc despre cel sărac ca și când ar fi o caracatiță sau un aligator. Nu avem nevoie să studiem psihologia sărăciei mai mult decât pe cea a omului țâfnos, a celui vanitos sau pe cea a animalelor. Omul știe ceva despre emoțiile celui insultat, nu fiind și el insultat, ci pentru că este om. La fel, el știe ceva despre emoțiile celui sărac, nu devenind și el sărac, ci pur și simplu pentru că este om. Îl voi socoti pe orice scriitor care descrie sărăcia vinovat de a-și fi studiat obiectul de studiu. Un democrat nu ar fi făcut decât să și-l închipuie.

Multe lucruri grave s-au spus despre interesul religios, politic sau social pentru mahala, dar cel mai respingător este cel artistic. Profesorul de religie are cel puțin un motiv să îi pese de vânzătorul ambulant, pentru că este

om. Politicianul, într-un sens oarecum întunecat și pervers, este interesat de vânzătorul ambulant pentru faptul că este cetățean. Doar nefericitul de scriitor este interesat de vânzătorul ambulant pentru că este vânzător ambulant. Totuși, dacă acesta nu caută decât impresii, cu alte cuvinte imitația, munca sa, deși plictisitoare, este cinstită. Dar atunci când scriitorul se străduiește să descrie sufletul vânzătorului ambulant, viciile sale întunecate și virtuțile sale firave, trebuie să obiectăm că această pretenție este absurdă. Îi voi aminti că este un gazetar și nimic mai mult. Are cu mult mai puțină autoritate psihologică decât un misionar nesăbuit. El rămâne un gazetar în sens propriu și figurat, în vreme ce misionarul este un apostol al veșniciei. Misionarul pretinde cel puțin că posedă o versiune a destinului omului pentru toată durata vieții, pe când gazetarul pretinde că are o versiune pentru acest destin de la o zi la alta. Misionarul îi spune celui sărac că are aceeași condiție ca toți ceilalți oameni, pe când gazetarul spune altora cât de diferit este cel sărac față de toți ceilalți.

Dacă romanele despre mahala din vremurile noastre, precum cele ale d-lui Arthur Morrison, sau cele foarte reușite ale d-lui Somerset Maugham, doresc să fie senzaționale, nu pot să spun decât că acest scop este unul nobil și rezonabil, iar că ele îl împlinesc. O senzație, un șoc al imaginației, aidoma atingerii de apa rece, este mereu un lucru amuzant. Fără îndoială, oamenii vor căuta mereu această senzație, în diferite forme, când studiază obiceiurile straniilor popoare antice, îndepărtate sau străine. În

veacul al XII-lea, oamenii au dobândit această senzație citind despre africanii cu cap de câine; în veacul XX, au obținut-o citind despre burii cu cap de porc din Africa. Trebuie să recunoaștem că omul veacului XX este mai credul decât celălalt, fiindcă nu putem găsi nicăieri scris că omul veacului al XII-lea a pornit o cruciadă sângeroasă cu scopul de a le schimba africanilor forma unică a capului. Dar poate fi pe bună dreptate legitim ca, de vreme ce acești monștri s-au stins din mitologia populară, să fie nevoie să păstrăm în literatura de astăzi păroasa și oribila imagine a mahalagiului, măcar pentru a ține în viață acel sentiment de spaimă al copilului pentru lucrurile ieșite din comun. Evul Mediu socotea (cu mult mai multă înțelepciune decât este la modă astăzi să recunoaștem) că istoria naturală era, esențialmente, un soi de glumă. Sufletul era privit ca fiind foarte important. Așadar, deși aveau o istorie a oamenilor cu cap de câine, nu proclamau că posedă și o psihologie a oamenilor cu cap de câine. Nimeni nu proclama că ar pătrunde în mintea lor pentru a le împărtăși tainele cele mai gingașe. Nu scriau romane despre acele făpturi semicanine, înzestrându-le cu cele mai vechi maladii și cu cele mai recente mofturi. E îngăduit să-i reprezentăm pe oameni ca fiind monștri dacă dorim să-l facem pe cititor să se înfioare, căci a înfiora este un gest creștinesc. Însă nu e îngăduit să îi reprezentăm pe oameni ca socotindu-se ei înșiși monștri sau dându-și singuri fiori. Pe scurt, aș putea apăra literatura mahalalelor ca ficțiune estetică; ea nu poate fi apărată ca fapt spiritual.

Un obstacol important stă în calea veridicității ei. Cei ce o scriu și cei ce o citesc aparțin atât claselor mijlocii,

cât și celor înalte, sau așa-ziselor clase educate. Astfel, faptul că asta e viața așa cum o vede omul cultivat înseamnă că asta nu poate fi viața trăită de cel necultivat. Cei bogați scriu povești despre cei săraci, și îi descriu ca având un grai aspru, greoi sau gros. Dacă cei săraci ar scrie romane despre mine sau despre dumneavoastră, ne-ar descrie grăind absurdități stridente cu un glas afectat, așa cum nu putem auzi decât la o ducesă dintr-o farsă populară. Romancierul mahalalei își atinge scopul prin faptul că pentru cititorul său unele amănunte ale acțiunii par bizare. Acestea însă nu sunt bizare prin natura lor, și nici pentru sufletul pe care afirmă că îl analizează. Romancierul mahalalei își atinge scopul atunci când zugrăvește aceeași pâclă cenușie care împodobește fabrica spălăcită și taverna spălăcită. Dar, pentru omul pe care se presupune că îl studiază, deosebirea dintre fabrică și tavernă este aceeași ca deosebirea pe care o face un om din clasa de mijloc între o noapte petrecută la birou și o cină la Pagani's[1]. Romancierul de mahala se mulțumește să arate că pentru ochiul unuia din clasa lui, un târnăcop pare murdar la fel ca un ceainic de cositor. Dar omul pe care se presupune că îl studiază vede diferența dintre cele două obiecte precum vede un conțopist diferența dintre un catastif și o ediție de lux. Clarobscurul vieții dispare, căci pentru noi luminile și umbrele se pierd în nuanțe de gri. Însă luminile și umbrele nu sunt în viața unuia mai puțin cenușii decât în viața altuia. Tipul de om care ar putea reprezenta

1. Celebru restaurant din Londra, unde se adunau artiștii de la sfârșitul veacului al XIX-lea, precum Giaccomo Puccini și Whistler.

artistic plăcerile celor săraci este cel care ar putea să le și trăiască. Pe scurt, aceste cărți nu înregistrează psihologia sărăciei. Ele înregistrează psihologia bunăstării și a culturii în contact cu sărăcia. Ele nu sunt o zugrăvire a stării mahalalei, ci o sumbră și cumplită zugrăvire a locuitorilor mahalalelor. Se pot găsi numeroase exemple de cât de neînțelegători și nepopulari sunt acești scriitori realiști, dar poate exemplul cel mai potrivit și mai evident este faptul că acești scriitori sunt realiști. Cei săraci au multe vicii, dar cel puțin nu sunt niciodată realiști. Cei săraci sunt melodramatici și romantici din fire. Săracii cred în platitudinile înalt moralizatoare și în antologiile de maxime. Poate că acesta este sensul autentic al acelei mari spuse: „Fericiți cei săraci". Fericiți cei săraci, căci ei își fac mereu viața, sau încearcă să o facă, aidoma ca într-o piesă de teatru. Unii pedagogi și filantropi inocenți (căci și filantropii pot fi inocenți) s-au arătat uimiți de faptul că masele preferă nuvelele de doi bănuți tratatelor științifice și teatrul melodramatic celui problematic. Motivul este unul simplu. Povestirea realistă este, fără îndoială, mult mai artistică decât cea melodramatică. Dacă se dorește un stil fluent, proporții delicate, o atmosferă artistică, atunci povestirea realistă este în avantaj față de melodramă. În tot ceea ce este lumină, strălucire și ornament, povestirea realistă este în avantaj față de melodramă. Totuși, melodrama are un avantaj incontestabil față de povestirea realistă. Melodrama are mult mai multe în comun cu viața. Este mult mai asemănătoare omului, și, mai ales, omului sărac. Femeia săracă din teatrul de melodramă care întreabă: „Crezi că îmi voi vinde propriul

copil?“ spune un lucru banal și lipsit de simț artistic. Dar femeile sărace din colțul mahalalei nu întreabă același lucru? Acestea o spun cu fiecare prilej. Poți auzi murmurul și bolboroseala aceasta de-a lungul uliței. Avem de-a face cu o artă dramatică răsuflată și slabă când muncitorul își înfruntă patronul și spune: „Sunt bărbat!“ Dar muncitorul spune că este bărbat de două sau de trei ori pe zi. Este plictisitor să-i auzim pe cei săraci strigând melodramatic dincolo de luminile rampei, dar asta pentru că îi auzim mereu strigând melodramatic pe stradă. Pe scurt, dacă melodrama este searbădă, este așa pentru că reprezintă adevărul. Aceeași problemă este și în cazul povestirilor despre școlari. Nuvelele *Stalky și amicii* ale d-lui Kipling sunt mult mai amuzante, dacă vorbim despre amuzament, decât romanul *Eric sau puțin câte puțin* al regretatului Frederic Farrar. Dar *Eric* este nemăsurat mai aproape de realitatea vieții școlare. Fiindcă adevărata viață școlară, adevărata viață de băiat este plină de lucruri de care și *Eric* este plin: pedanteria, cucernicia grosolană, păcatul prostesc, slaba dar continua tentativă de a reda eroicul; într-un cuvânt, melodrama. Dacă dorim cu adevărat să-i ajutăm pe cei săraci, nu trebuie să devenim realiști și să-i privim din exterior. Trebuie să devenim melodramatici și să-i vedem din interior. Romancierul nu trebuie să-și scoată caietul și să spună: „Sunt un expert.“ Nu, el trebuie să facă întocmai ca muncitorul din piesele de teatru. Trebuie să se bată cu pumnul în piept și să spună: „Sunt un bărbat.“

XX
OBSERVAȚII DE FINAL DESPRE IMPORTANȚA ORTODOXIEI

Dacă mintea umană poate progresa ori nu e o chestiune ineficient dezbătută, pentru că nimic nu este mai periculos decât să ne întemeiem filozofia socială pe teorii care pot fi dezbătute, dar pe care nimeni nu le dezbate nu o face. Dacă presupunem, de dragul discuției, că a existat în trecut sau va exista în viitor ceva similar cu ameliorarea sau creșterea minții umane, se poate ridica o obiecție foarte serioasă cu privire la varianta modernă a acestei ameliorări. Noțiunea modernă de progres mental păcătuiește prin aceea că se raportează mereu la ruperea legăturilor, la depășirea limitelor și la înlăturarea dogmelor. Dacă există ceva de felul creșterii mentale, aceasta înseamnă creșterea în convingeri din ce în ce mai categorice, în dogme și mai numeroase. Creierul omului este o mașinărie care ajunge mereu la concluzii. Dacă nu poate ajunge la concluzii înseamnă că a ruginit. Când auzim de un om care este prea deștept pentru a crede, auzim o contradicție în termeni. Este ca și când am auzi de un cui prea bun pentru o carpetă, sau de un zăvor prea bun

pentru a închide o poartă. Omul nu poate fi definit, cum o face Carlyle, ca un animal care produce unelte. Furnicile, castorii și alte animale fac unelte, în sensul că produc un instrument. Omul poate fi definit ca un animal care produce dogme. Când adună doctrină peste doctrină și concluzie peste concluzie pentru a construi cu ele o formidabilă schemă filozofică și religioasă, el devine, în singurul sens legitim de care este capabilă expresia, din ce în ce mai uman. Atunci când azvârle o doctrină după alta și adoptă o formă rafinată de scepticism; când refuză să adere la un sistem; când declară că a depășit orice definiție și că respinge ideea de finalitate; când, în închipuirea sa, se crede Dumnezeu, nesupus vreunui crez, dar contemplându-le pe toate, atunci, prin chiar acestea, el se cufundă lent în acea confuzie a animalului rătăcitor și în inconștiența ierbii. Copacii nu au dogme, iar napii au orizonturi largi.

Dacă, repet, există progres mental, acesta trebuie să fie progres mental în construirea unei filozofii de viață precise. Iar acea filozofie trebuie să fie adevărată, iar toate celelalte false. Toți sau aproape toți scriitorii talentați pe care i-am analizat în această lucrare, ceea ce e atât adevărat, cât și plăcut, au fiecare o viziune constructivă și dogmatică pe care o iau în serios, cerându-ne și nouă să facem la fel. Dl Rudyard Kipling nu este câtuși de puțin doar un progresist sceptic. Vederile dlui Bernard Shaw nu sunt câtuși de puțin largi. Păgânismul d-lui Lowes Dickinson este mai solemn ca orice formă de creștinism. Chiar și oportunismul d-lui H.G. Wells este mai dogmatic ca idealismul oricui. Cineva i s-a plâns, cred, lui Matthew

Arnold că acesta din urmă ajunsese la fel de dogmatic precum Carlyle. Arnold a răspuns că „aceasta ar putea fi adevărat, dar uitați de o diferență fundamentală: eu sunt dogmatic și spun adevărul, în vreme ce Carlyle este dogmatic și se înșală". Umorul puternic al acestei remarci nu trebuie să ne ascundă seriozitatea și bunul său simț, anume că nici un om nu ar trebui să scrie sau să vorbească dacă nu crede că exprimă adevărul și că altul se înșală. La fel, socotesc că sunt dogmatic și spun adevărul, în vreme ce dl Shaw este dogmatic și se înșală. Principalul în această discuție este să arăt că scriitorii cei mai importanți pe care i-am amintit se socotesc, în mod sănătos și cu îndrăzneală, dogmatici și fondatori de sistem. S-ar putea ca lucrul mai important pe care îl văd la dl Shaw să fie faptul că se înșală. Dar se poate la fel de bine ca lucrul cel mai important pe care dl Shaw îl vede la el însuși să fie faptul că are dreptate. Dl Shaw este poate singur, dar nu îi pasă doar de el însuși, ci de acea biserică universală al cărei unic membru este el.

Cei doi oameni de geniu tipici pe care i-am amintit aici, și cu numele cărora am început această lucrare, sunt, prin excelență, simbolici pentru că au arătat că dogmatiștii cei mai înverșunați pot fi artiști de excepție. În atmosfera de *fin de siècle* fiecare dorea ca literatura să se elibereze de orice constrângere și crez etic. Arta urma să producă doar opere de excepție, iar spiritul acelor vremuri cerea piese de teatru și nuvele scânteietoare. Într-un final le-au căpătat de la câțiva moraliști. Cele mai bune nuvele erau scrise de un om care încerca să propovăduiască imperialismul. Cele mai bune piese de teatru erau scrise de un

om care încerca să propovăduiască socialismul. Întreaga artă a artiștilor părea meschină și insipidă față de cea născută din propagandă.

Motivul este unul foarte simplu. Omul nu poate fi suficient de înțelept pentru a fi un mare artist fără să fie suficient de înțelept pentru a-și dori să fie filozof. Omul nu poate avea forța să producă artă de calitate fără puterea de a-și dori să o depășească. Un artist neînsemnat se mulțumește cu arta. Un mare artist nu se mulțumește cu nimic altceva decât cu totul. Astfel, vedem că atunci când forțe reale intră în arenă – fie bune, fie rele, precum Kipling sau George Bernard Shaw –, ele nu aduc doar o artă surprinzătoare și uluitoare, ci și dogme la fel de uluitoare. Mai mult decât atât, le pasă mai mult de surprinzătoarele și uluitoarele dogme decât de surprinzătoarea și uluitoarea lor artă, și ne doresc și nouă să facem la fel. Dl Shaw este un bun dramaturg, dar își dorește mai mult decât orice să fie un bun politician. Dl Rudyard Kipling este, din moft dumnezeiesc și geniu omenesc, un poet neconvenținal, dar dumnealui își dorește mai mult decât orice să fie poetul poporului, sânge din sângele lor, și carne din carnea lui, înțelegându-i obârșia și preamărindu-i soarta. Dumnealui dorește să fie Poet Laureat, o dorință rezonabilă, onorabilă și cu impact social. După ce zeii l-au înzestrat cu originalitate – prin aceasta înțeleg darul său de a se contrazice cu ceilalți –, își dorește din toată inima să se înțeleagă cu ei. Dar cel mai izbitor exemplu este al d-lui H.G. Wells. Acesta a început cu un soi de nebunească naivitate a artei pure. A început prin a crea un nou cer și un nou pământ cu același instinct iresponsabil

cu care oamenii cumpără o nouă cravată sau floare pentru butonieră. A început prin a se juca cu astrele și sistemele solare pentru a iscodi snoave efemere, ucigând universul cu o farsă. De-atunci a devenit din ce în ce mai serios, și, ca toți cei ce devin mai serioși, a ajuns din ce în ce mai provincial. Odinioară, vorbea cu ușurătate despre amurgul zeilor, acum vorbește cu gravitate despre autobuzul londonez. A fost nepăsător în *Mașina timpului*, căci miza nu era decât soarta tuturor lucrurilor. În *Omenirea în devenire*, dimpotrivă, a fost atent și chiar precaut, căci miza era ziua de poimâine. A început cu sfârșitul lumii și a fost ușor. A ajuns la începutul ei și este complicat. Rezultatul este același ca în celelalte cazuri. Oamenii care au fost artiști îndrăzneți, realiști, intransigenți au fost cei care au scris *cu un scop*. Închipuiți-vă că orice critic de artă cinic și nepăsător, orice critic de artă convins că artiștii excelează doar atunci când fac artă pură; închipuiți-vă că un om care se revendică de la un estetism uman, ca al d-lui Max Beerbohm, sau de la un estetism nemilos, ca al d-lui W.E. Henley, închipuiți-vă așadar că unul dintre aceștia și-a aruncat ochii peste toată literatura de ficțiune care era proaspătă în anul 1895, și a trebuit să aleagă trei dintre cei mai curajoși și promițători artiști originali și operele lor; cred că acesta ar fi răspuns, mai mult ca sigur, că pentru rafinat curaj artistic, pentru o reală delicatețe artistică și pentru o boare de noutate artistică, primele pe listă ar fi fost *Cei trei soldați* de un anume domn Rudyard Kipling, *Omul și armele* de un anume domn Bernard Shaw, și *Mașina timpului* de un individ pe nume Wells. Toți acești autori s-au dovedit nespus de didactici. Un

alt fel de a pune problema este de a spune că dacă dorim doctrine trebuie să le căutăm la marii artiști. Psihologic vorbind, este limpede că afirmația nu e adevărată. Adevărul este că dacă dorim o artă suportabil de vioaie și curajoasă trebuie să o căutăm la doctrinari.

În încheierea acestei cărți, aș întreba, înainte de toate, dacă autorii pe care tocmai i-am amintit nu s-ar simți jigniți să fie luați drept artiști? Nimeni nu are dreptul să se bucure pur și simplu de lucrările d-lui Bernard Shaw; acela s-ar putea bucura, la fel de bine, de o cotropire a patriei de către francezi. Dl Shaw scrie ori pentru a ne convinge ori pentru a ne exaspera. Nimeni nu-și dorește să fie un adept al lui Kipling fără să devină om politic, și unul imperialist pe deasupra. Dacă un om e de partea noastră, ar trebui să fie cu noi pentru că, mai întâi, a fost de partea lui. Dacă un om ne convinge pe deplin, ar trebui să o facă prin convingerile lui. Dacă disprețuim un poem al lui Kipling din patimă politică, îl disprețuim pentru același motiv pentru care Kipling l-a prețuit. Dacă nu îl simpatizăm pentru convingerile sale, nu o facem din cauza celor mai bune motive posibile. Dacă cineva vine să predice în Hyde Park, ne este îngăduit să îl huiduim, dar ar fi nepoliticos să-l aplaudăm ca pe un urs de la circ. Un artist, însă, nu este decât un urs de la circ în comparație cu cel mai modest om care socotește că are ceva de spus.

Există un soi de scriitori și gânditori din epoca noastră care nu pot fi trecuți cu privirea în această chestiune. Totuși, nu mai este loc pentru o discuție amplă despre aceștia, pentru că discuția, trebuie să recunosc, ar fi fost un

abuz. Mă refer la cei care depășesc toate aceste prăpăstii și aplanează toate conflictele vorbind despre „ipostaze ale adevărului“, spunând că arta lui Kipling reprezintă o ipostază a adevărului, iar arta lui William Watson[1] o alta; că arta d-lui Bernard Shaw e una, iar cea a d-lui Cunningham Graham[2], alta; că arta dlui H.G. Wells e una, iar cea a d-lui Coventry Patmore[3], alta. Voi spune doar că aceasta mi se pare o eschivare ce nu are nici măcar bunul-simț să se deghizeze abil în cuvinte. Dacă spunem că un punct de vedere reprezintă o ipostază a adevărului, pretindem că știm ce este adevărul, la fel ca atunci când, discutând despre laba de dinapoi a câinelui, pretindem că știm ce este un câine. Din păcate, filozoful care discută despre ipostazele adevărului se întreabă, de obicei, „Ce este adevărul?“. El tăgăduiește adesea existența adevărului sau afirmă că mintea nu îl poate concepe. Cum poate, așadar, să îi recunoască ipostazele? Nu mi-aș dori să fiu un artist care, aducând unui constructor o schiță arhitecturală, i-aș spune: „Aceasta este ipostaza de sud a hanului de pe Lac. Acesta, firește, nu există.“ Nici nu mi-ar plăcea prea mult să explic, într-o asemenea situație, că hanul ar putea exista, dar că mintea omului nu îl poate concepe. Nu mi-ar plăcea nici să fiu acel metafizician absurd și neîndemânatic care afirmă că vede pretutindeni ipostaze unui adevăr care nu se află acolo. Fără îndoială, există

1. William Watson (1858–1935), poet englez.

2. Robert Graham (1852–1936), scriitor și om politic scoțian.

3. Coventry Patmore (1823–1896), poet englez.

adevăruri în opera lui Kipling, în a lui Shaw sau în a lui Wells, însă nu le putem recunoaște decât în măsura în care purtăm în noi o idee limpede a adevărului. Este ridicol să credem că putem vedea cu atât mai mult binele în toate lucrurile cu cât devenim mai sceptici. Este clar că vom vedea binele peste tot cu cât vom ști mai sigur ce este acel bine.

Insist, așadar, să ne hotărâm dacă suntem sau nu de acord cu acești autori. Insist să fim de acord cu ei și să avem cel puțin o credință abstractă, deși știu că s-au ridicat în epoca noastră multe obiecții vagi împotriva credinței abstracte. Simt de asemenea că nu vom înainta până nu ne vom ocupa de câteva dintre ele. Prima obiecție poate fi exprimată cu ușurință.

Există în zilele noastre o rezervă față de convingerile exprimate cu hotărâre, bazată pe ideea că acele convingeri, în special cele întemeiate pe chestiuni ce țin de cosmos, au fost răspunzătoare în trecut pentru bigotism. Totuși, o sumară privire asupra experienței directe va risipi această perspectivă. În viața reală, cei mai bigoți sunt cei fără nici un fel de convingeri. Economiștii școlii de la Manchester care s-au opus socialismului au tratat socialismul cu seriozitate. Tânărul de pe Bond Street, care nu cunoaște socialismul și nici dacă este de acord cu el, este în schimb sigur că toți acești socialiști fac mult zgomot pentru nimic. Cel care înțelege filozofia calvinistă suficient pentru a o accepta, trebuie să înțeleagă filozofia catolică pentru a o respinge. Omul de astăzi nu este deloc sigur ce este adevărat, dar știe că Dante s-a înșelat. Cel ce condamnă Biserica latină în istorie trebuie să știe că aceasta, deși a

săvârșit infamii, a creat și sfinți. Agentul de bursă, căpos și fudul, este cel care nu cunoaște istoria și nu crede în nici o religie, dar este totuși perfect convins că toți preoții sunt niște pungași. Poate că misionarul de la Marble Arch este bigot, dar nu suficient de bigot, pentru a nu tânji de la nivelul umanității sale comune după dandy-ul de la parada ecleziastică. Dar dandy-ul de la parada ecleziastică este atât de bigot încât nu tânjește absolut deloc după misionarul de la Marble Arch. Bigotismul ar putea fi definit, în mod brut, ca fiind furia celor fără păreri. El reprezintă rezistența în fața ideilor clare a oamenilor cu păreri foarte neclare. Bigotismul ar putea fi numit isteria grotescă a celui indiferent. Această isterie a celui indiferent este un lucru teribil, căci din cauza ei s-au născut toate prigoanele monstruoase și care s-au întins peste tot. Din acest punct de vedere, cei care au persecutat nu au fost cei cărora le păsa, căci aceia nu erau suficient de numeroși. Cei care au umplut lumea cu foc și asuprire au fost cei nepăsători. Mâinile nepăsătorului au pregătit rugul și instrumentele de tortură. Unele prigoane s-au născut din chinul unei convingeri arzătoare, dar acestea nu au produs bigotism, ci fanatism – un lucru foarte diferit și oarecum admirabil. Bigotismul a fost mereu atotputernicia celor nepăsători strivindu-i, prin tenebre și sânge, pe cei cărora le pasă.

Sunt unii, totuși, care sapă și mai adânc în căutarea răului pe care dogmele îl pot produce. Certitudinile filozofice puternice, deși nu produc (cum cred unii) acea dispoziție greoaie și fundamental frivolă pe care o numim bigotism, produc totuși o anumită tensiune, exagerare și

nerăbdare morală, pe care o putem numi fanatism. Pe scurt, aceștia spun că ideile sunt primejdioase. În politică, de pildă, li se amintește celor precum dl Balfour sau dl John Morley[1] că este imprudent pentru cineva să aibă multe idei. Adevărata doctrină cu privire la acest lucru nu este dificil de formulat. Ideile sunt periculoase, dar ele sunt cel mai puțin periculoase pentru omul de idei. Acestuia îi sunt familiare și se plimbă printre ele ca un îmblânzitor de lei. Ideile sunt periculoase, dar ele sunt cel mai periculoase pentru omul fără idei. Pentru acela, prima idee i se va urca la cap ca vinul pentru unul nedeprins cu băutura. O greșeală comună a idealiștilor noștri radicali care sunt de partea mea este aceea de a presupune că bancherii și oamenii de afaceri sunt un pericol pentru imperiul britanic deoarece sunt dezgustători și materialiști. Adevărul este că bancherii și oamenii de afaceri sunt un pericol pentru imperiul britanic deoarece pot fi sentimentali cu orice sentiment și idealiști cu orice ideal cu care își fac de lucru. La fel cum un băiat care nu știe prea multe despre femei este foarte lesne înclinat să considere o femeie însăși femeia, la fel și acești oameni practici, neobișnuiți și neobișnuiți cu aceste chestiuni, au mereu tendința să creadă că dacă un lucru se dovedește a fi un ideal, atunci acela este însuși Idealul. Mulți, de pildă, l-au urmat în mod deschis pe Cecil Rhodes[2] pentru că acesta a avut o viziune. Puteau la fel de bine să-l urmeze pentru că avea

1. John Morley (1838–1923), om politic și scriitor britanic, secretar de stat pentru India între 1905 și 1910.

2. Cecil Rhodes (1850–1902), om de afaceri și politician din Africa de Sud.

nas. Omul fără vreun vis de perfecțiune este la fel de monstruos ca unul fără nas. Lumea spune despre asemenea oameni, pe șoptite chiar, „Știe ce spune“, care se traduce prin: „Își suflă singur nasul.“ Natura umană pur și simplu nu poate să reziste fără o speranță sau un țel de orice fel. Precum a spus judecata sănătoasă din Vechiul Testament: „Fără o viziune, poporul piere.“[1] Omul fără idealuri se află într-un permanent pericol de fanatism tocmai pentru că are nevoie de un ideal. Nimic nu poate să lase un om pradă irezistibilei alunecări către o viziune dezechilibrată mai mult decât cultivarea obișnuințelor ce țin de afaceri. Cu toții cunoaștem însemnați oameni de afaceri care cred că pământul este plat sau că dl Kruger a fost liderul unei mari dictaturi militare sau că oamenii se hrănesc cu iarbă ori că Bacon l-a scris pe Shakespeare. Credințele filozofice și religioase sunt, într-adevăr, periculoase ca focul și nimic nu le poate răpi splendoarea primejdioasă. Există un singur mod de a ne păzi de excesele lor: să ne scăldăm în filozofie și să ne îmbibăm de religie.

Pe scurt, resping cele două primejdii opuse: bigotismul și fanatismul; bigotismul deoarece este mult prea vag, iar fanatismul deoarece este mult prea dens. Aș spune că leacul pentru cel bigot este credința, iar pentru idealist ideile. A cunoaște cele mai bune teorii ale existenței și a o alege pe cea mai potrivită (cu cea mai fermă convingere) mi se pare modul cel mai bun de a nu fi nici bigot, nici fanatic,

---

1. Proverbe 29:13. Autorul citează versetul în traducerea *King James Version* a Bibliei, unde cuvântul *vision* se referă la vedenie profetică.

ci, dimpotrivă, mai ferm decât un bigot și mult mai formidabil decât un fanatic, un om cu păreri clare. Acea părere clară trebuie să înceapă prin a cerceta formele elementare ale gândirii umane, fără însă a le trata ca irelevante, cum este religia tratată adesea în zilele noastre. Chiar dacă socotim că problema religiei este insolubilă, nu o putem socoti irelevantă. Chiar dacă nu avem o viziune despre adevărurile ultime, trebuie să înțelegem că, pentru cel care are o asemenea viziune, ea este cel mai important lucru. Odată ce lucrul încetează a fi imposibil de necunoscut, devine indispensabil. Nu cred că mă înșel când spun că în vremurile noastre, mulți cred că este meschin, irelevant și chiar răutăcios să atacăm convingerile religioase ale cuiva sau să discutăm politică sau etică plecând de la religie. E foarte puțin îndoielnic că o asemenea acuzație de meschinărie este ea însăși grotesc de meschină. Voi da un exemplu relativ recent. Cu toții știm că un om care nu avea încredere în japonezi, sau se plângea de avântul lor, pe motiv că japonezii sunt păgâni, putea fi considerat o sperietoare a bigotismului și obscurantismului. Nimeni nu ar considera că a nu avea încredere într-un popor pe motiv că există o deosebire între ei și noi în viața practică sau în cea politică este un lucru demodat sau fanatic. Nimeni nu ar crede că este intolerant să spui despre un popor: „Nu am încredere în ei pentru că sunt protecționiști.“ Nimeni nu ar crede că este meschin să spui: „Regret avântul lor economic pentru că sunt socialiști, sau individualiști ai școlii de la Manchester, sau adepți ai militarismului și ai serviciului militar

obligatoriu." O diferență de opinie despre parlamentarism e foarte importantă, dar o diferență de opinie despre păcat nu contează câtuși de puțin. Părerile despre fiscalitate contează, dar cele despre scopul existenței umane, nu. Avem dreptul să nu ne încredem în cineva care vine dintr-o altă comunitate, însă nu avem dreptul să privim cu suspiciune pe cineva care trăiește într-un alt univers. Acest soi de iluminism este, fără îndoială, cel mai neluminat cu putință. Ca să mă întorc la expresia pe care am folosit-o mai sus, aceasta este ca și când ai spune că totul contează în afară de tot. Religia este tocmai ceea ce nu poate fi lăsat pe dinafară, deoarece cuprinde totul. Nici chiar cel mai neatent om nu poate să își facă bagajele și să uite valiza. Cu toții avem o idee generală despre existență, fie că ne place, fie că nu. Aceasta schimbă sau, mai bine zis, creează și aranjează tot ceea ce spunem și tot ceea ce facem, fie că ne place, fie că nu. Dacă privim universul ca pe un vis, privim și fiscalitatea tot ca pe un vis. Dacă privim universul ca pe o glumă, trebuie să privim și catedrala Sf. Pavel tot ca pe o glumă. Dacă totul este rău, atunci trebuie să credem (pe cât posibil) că și berea e la fel. Dacă totul este bun, suntem obligați să credem că filantropia științifică este la fel[1].Toți oamenii de pe stradă se țin de un sistem metafizic, și se țin strâns,

1. Filantropia științifică a fost o filozofie socială apărută la sfârșitul secolului al XIX-lea, care dorea ca ajutorul social să fie laicizat și supus gândirii științifice, opunându-se curentelor filantropice ale epocii victoriene, care plecau de la premise creștine de ajutor social.

de el. Este posibil să-l fi ținut atât de strâns, încât să fi uitat că există.

Situația din urmă este, fără îndoială, posibilă. De fapt, este situația în care se află lumea de astăzi, plină de oameni cu dogme ținute atât de strâns, încât nici nu știu că sunt dogme. S-ar putea spune că lumea de astăzi, luată în ansamblu, ține atât de strâns unele dogme, încât nici nu știe că sunt dogme. În unele cercuri „progresiviste“, ar părea „dogmatic“, de pildă, să se presupună că perfecționarea sau dezvoltarea omului s-ar împlini în altă lume. Totuși, nu este deloc „dogmatic“ să se presupună că perfecționarea și dezvoltarea omului s-ar împlini în această lume, deși ideea de progres este la fel de nedovedită ca și cea de nemurire, iar dintr-un punct de vedere raționalist, la fel de improbabilă. Se întâmplă ca progresul să fie una dintre dogmele lumii de astăzi, iar o dogmă este ceva ce nu este considerat dogmatic. Sau mai bine zis, nu vedem nimic „dogmatic“ în teoriile științelor naturale (pe cât de fascinante, pe atât de uluitoare) care adună date de dragul de a le aduna, deși acestea par inutile ca bețele și paiele. Este o idee foarte sugestivă, care poate își va dovedi singură eficiența. Cu toate acestea, utilitatea ei este, teoretic, la fel de discutabilă ca și utilitatea oracolelor și a templelor, despre care se spunea același lucru. Cum nu facem parte dintr-o civilizație care crede cu tărie în oracole și locuri sacre, vedem deplina turbare a celor care se dau de ceasul morții pentru a găsi mormântul lui Cristos. Dar cum facem parte dintr-o civilizație care crede în dogma faptelor de dragul faptelor, nu vedem desăvârșita

turbare a celor care se dau de ceasul morții pentru a găsi Polul Nord. Nu mă refer la un folos suprem legitim, nici al cruciadelor și nici al explorărilor polare. Mă refer, în schimb, la faptul că vedem superficiala unicitate estetică, calitatea surprinzătoare a ideii de a vedea o armată de oameni care traversează un continent pentru a cuceri locul unde a murit un om. Dar nu vedem superficiala unicitate estetică și calitatea surprinzătoare la o mână de oameni care mor în chinuri groaznice pentru a găsi un loc unde omul nu poate trăi – un loc care prezintă interes doar pentru faptul că acolo se întâlnesc niște linii care nu există.

Să ne pregătim, așadar, de o lungă călătorie și de o teribilă căutare. Să facem săpături până ajungem să ne descoperim opiniile. Dogmele la care ținem sunt mult mai fantastice și, poate, mult mai frumoase decât ne închipuim. Mi-e teamă că de-a lungul acestor eseuri am vorbit despre raționaliști și raționalism într-un chip disprețuitor. Cuprins de acea bunătate care trebuie să desăvârșească totul, chiar și o carte, cer iertare raționaliștilor chiar și pentru faptul de a-i fi numit raționaliști. Raționaliștii nu există. Cu toții credem în basme și trăim în ele. Unii cred, cu măreție literară, în femeia înveșmântată cu soarele[1]. Alții, precum dl McCabe, cred, cu instinctul unui elf al pădurii, că soarele nu există. Alții păstrează dogma indemonstrabilă a existenței lui Dumnezeu, iar alții dogma la fel de indemonstrabilă a existenței vecinului de peste drum.

1. Apocalipsa 12:1.

Adevărurile se preschimbă în dogme de îndată ce sunt contestate. Orice om care rostește o îndoială creionează o religie. Scepticismul epocii noastre nu năruiește credințele, ci le produce, definindu-le conturul și forma lor sfidătoare. Noi, cei care suntem liberali, am socotit odinioară liberalismul ca fiind un truism. Acum, el a fost contestat, și ne agățăm de el cu înverșunare ca de o religie. Noi, cei ce credem în patriotism, am socotit odinioară că patriotismul este rațional, și am început să cugetăm mai mult asupra lui. Acum știm că este nerezonabil și îl luăm drept adevăr. Noi, cei ce suntem creștini, nu am cunoscut vreodată acel măreț bun-simț filozofic propriu tainei până când scriitorii anti-creștini nu ni l-au arătat. Lungul drum spre nimicirea minții va continua. Totul va fi tăgăduit. Totul va deveni crez. Este foarte rezonabil să contești pietrele de pe drum. A le afirma va deveni o dogmă religioasă. A crede că toți suntem într-un vis este o poziție rațională. A spune că suntem cu toții treji va deveni o judecată mistică. Ruguri se vor aprinde pentru a arăta că doi plus doi fac patru. Săbii vor fi scoase din teacă pentru a dovedi că frunzele sunt verzi în toiul verii. Vom ajunge să apărăm nu numai uluitoarele virtuți și judecăți sănătoase ale vieții umane, ci și ceva mult mai uluitor precum universul acesta imposibil care se uită țintă la noi. Ne vom lupta pentru minuni vizibile ca și când ar fi invizibile. Vom privi imposibila iarbă și cerul cu un curaj straniu. Vom fi dintre aceia care au văzut și totuși au crezut.